

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉS AZ AKADÉMIA.

(Harmadik közlemény.)

Vörösmarty szögyűjtő és nyelvészeti munkásságával párhuzamosan halad a népdal-gyűjtésre vonatkozó, talán egyik legfontosabb tevékenysége. Amikor, mint láttuk, a megyék az Akadémiához fordulnak, hogy vegye gondjaiba a népdal ügyét, az Akadémia erre is kiterjeszti figyelmét s a népdal-gyűjtést is programjába veszi, annál inkább, mert több népdalgyűjtemény érkezett be hozzá kiadás végett. Így pl. tudunk Údvardy János kótával ellátott, Czuczor Gergely, Horváth József, Péczely József, Dessewffy Virginia, Hoblik Márton, Kecskeméti Csapó Dániel, Szűcs Ábrahám gyűjtéséről, továbbá az Akadémia birtokába került Horváth Ádám gyűjteménye is.¹ Már a III. nagygyűlés foglalkozik a hozzá beküldött mintegy 19 népdalgyűjtemény kiadásának tervével s e célból Toldyt és Vörösmartyt bizza meg véleményadással. Jelenésüket a IV. nagygyűlésen mutatják be:

«Minden népdalgyűjtemény lehet vagy a nép számára készülve, hogy annak ízlését és erkölcsét nemesítse, vagy a psychologus számára, ki az illetén eredeti néphangokból a nép karakterét fogja elvonhatni. Amabba mehetnek I. — igazi s már nép közt divatozó népdalok, olly változtatásokkal, mellyek a fenn érintett kétféle célra szolgálnak ugyan, mindazonáltal a nép szellemében tétettek, hogy a nép által meg is kedveltethessenek; 2. — mehetnek belé egyenesen írók által, de hasonlólag a nép szellemében készült dalok, mellyek közt hogy a nemzeti erényekre s nemzeti hős tettekre legyen figyelem, különösen ohajtható. A második rendbeli gyűjteménybe kirekesztőleg a népközt támadt dalok, egész eredeti mivoltokban csinosítás, nemesítés nélkül valók. A Társaság Komárom és Esztergom vármegyék felszólítása s ön meggyőződése következtében az elsőbeknek adván hasznos céljánál fogva még most az elsőséget: egy illy szellemenben szerkesztendő gyűjtemény nyomtatását ajánlja, melly kétféle kiadásban jelenhetne meg a. — nép számára kisded füzetekben, gazdaságosan nyomtatva s b. — a művelt olvasók számára szebb nyomtatással és szótárral egyszersmind».

A nagygyűlés elfogadja a javaslatot s a népdalgyűjtemény szerkesztőivé Vörösmartyt és Toldyt nevezi ki.² Pénz-

¹ Főtitkári irattár. 1836. 9.

² Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1835. 54.

ügyi helyzete azonban egyelőre nem engedte meg, hogy a tervezet a szerkesztők szándékai szerint valósággá váljék. «A költség még most sürgetősb szükségekre látszik fordítandónak»¹ — szolt az Akadémia határozata. Az 1835-i nagygyűlés kimondja ugyan, hogy megindítja a népdalgyűjtemények kiadását két kötetben s erre az igazgató-tanáctól kéri a költségek kiutalását,² a határozatból azonban továbbra sem lett semmi. A soká húzódó kérdést végül is a Kisfaludy-Társaság oldotta meg. Ennek elnöke, Jósika Miklós, 1844-ben átiratban fordul az Akadémiához,³ hogy a birtokában lévő népdalgyűjtéseket adja át a Társaságnak. Nagy vita után a kis-ülés, mivel a kérdés hatáskörén kívül esett, az ügyet nagy többséggel pártfogólag a nagygyűlés elé terjesztette, hozzáadva Fogarassi János indítványát, hogy az Akadémia figyelmeztesse a Kisfaludy-Társaságot arra, hogy népdalgyűjtő és kiadó munkásságában a zenére is gondot fordítson.

Vörösmartynak ez a javaslata az egyetlen adat arra, hogyan látta ő a népdalt s mennyire féltette ennek önállóságát. «A nép szellemének» erős hangsúlyozása mutatja Vörösmarty fogékonyságának ráhajlását mindannak a fejlődésnek megsejtésére, amely felé az ő korában a műköltészet útban volt — ez a fejlődés átvonult és nyomait benne hagyta az ő költészetében is.

Vörösmarty akadémiai munkásságához tartozik az az 1831. május 14-i kis-ülésen benyújtott javaslata, mellyel az Akadémiától két folyóirat kiadását szerette volna kieszközölni⁴. Terve nem talált egészen elfogadásra, de ajánlásának megokolása jellemző arra az éleslátásra, mellyel Vörösmarty az Akadémiának és a nemzetnek egymáshoz kapcsolódó feladatait szemlélte s való értékekhez kívánta segíteni.

«Talán senki sincs a Tagok közül, ki a M. T. Társaság foglalatosskódása, annak kiadandó munkái felől különféle találgatást, vélekedést ne hallott volna s azt minden rendű hazafiaktól, kik a Társaság felállásának csak messziről hallották hírét; egyik legelőbb is Grammaticát, másik tökéletes szótárt, egyebek iskolai könyveket, némellyek minden jót, a mi még nincs, a Magyar Akadémiától várnak. . . . Van az illy beszédekben valami, a mit közhitnek, köz várákozásnak, sőt bizalomnak lehet mondani, s a mit egészen megcsalni nem szabad, az tudniillik, hogy noha kiki mást látszik várni és kívánni az Akadémiától, abban mégis megegyeznek, hogy valamit mindenki

¹ Főtitkári irattár. 1836. 9.

² Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1835. 62.

³ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 29. — L. még: Viszota Gyula: *Az Akadémia és a népdalgyűjtés*. Akadémiai Ért. 1911. 116—119. I. és Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség*. 1927. 262—267. I.

⁴ «A két népoktató s fordításokból álló folyóiratról» szóló planumot, melyhez «egy toldalék felvilágosítás» is járult, Vörösmarty az 1832-i nagygyűlésen március 10-én terjesztette elő. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1832. 45.

vár, s kíván, és pedig valami igen hamar szembetűnő s ollyat, a miről nem kell hosszú vitatással előre megbizonyítani, hogy nagy hasznai vannak, hanem a mi valósággal és könnyen haszonvehető is.» Ezért Vörösmarty Széchenynek egy korábbi felszólalásához csatlakozva, «hogy a Társaság egy csupa fordításokból állandó folyóiratot adna ki, melly több apró füzetekben és gyakran vonná magára az olvasó hazafiak figyelmét», indítványozza: 1. Az első folyóirat tárgya leginkább a természeti tudományokból meríthetvén, ugyancsak a természettudományi osztálynak tagjai jegyezzék ki a fordítására legméltóbbat, melyet a heti ülésnek bemutatván, a fordító tagnak azonnal által adassanak. 2. A második folyóirat utazásokat, felfedezéseket foglalna magában. Mivel ennek tárgyai a történelemtudományhoz tartoznak, «ezen osztályunk által határozottassanak s jegyeztessenek ki».¹

A tervezet az 1832-i nagygyűlés elé kerül,² amely Teleki József elnökségével egy bizottságot küldött ki a részletes kidolgozásra. Tagok voltak: Fáy, Schedius, Szalay és Vörösmarty, aki a tervezet kibővített munkáját, hozzáadva e részt: *Toldaték a fordításokból szerkesztendő két folyóirat tervéhez* az 1832. ápr. 2-án tartott kis-ülésem mutatta be. E szerint a bizottság csak a második folyóirat mellett foglalt állást, melynek címül: *Hasznos mulatságok* nevet ajánlja. Mintául a *Library of useful knowledge* c. angol gyűjteményes vállalatot tartja irányadónak. Szerkesztésének alapelveül szolgál az, hogy a benne megjelenendő cikkeknek csak fordításokból szabad állniok. Tárgyai a tudományokra szükséges előkészületek «populáris előadása.» A felügyeletet egy e végre kinevezendő állandó választottság gyakorolná, «melynek tiszte a felveendő darabok koronkénti kijelélése s a fordítottak általtekintése volna.» Megjelenése nem lesz időhöz kötött. Kisebb-nagyobb kötetekben jelennek meg, mint a tárgy kívánja, vagy a körülmények engedik. A heti ülés elfogadta a benyújtott tervezetet azzal a módosítással, hogy 1. a választottság öt tagból álljon (Teleki, Schedius, Toldy, Schuszter, Szalay), kiknek megbízása egy évig szól, s működésük a heti ülés felügyelete alatt áll; 2. a szerkesztés tekintettel legyen a nemzetiségekre is.

Vörösmarty épen úgy, mint Széchenyi e folyóirat-javasolataival a gazdák és kézművesek számára kiadandó népművelő ismeretek terjesztésére gondolt. Tervét — érthető okokból — az Akadémia nem fogadta el. Hiszen e javaslat idején még 1831-ben vagyunk, amikor az Akadémia főtörekvéseit szolgáló tudományos folyóiratával, a Tudománytárral, sem volt egészen tisztában. Eredeti céljától való eltérés kockázata nélkül tehát nem valósíthatta meg ezt az alapjában tudomány-népszerűsítő

¹ Főtitkári irattár. 1831. 23. V. ö. Viszota Gyula: *Vörösmarty akadémiai folyóiratterve*. Akadémiai Értesítő 1911. 517—22. I. Kis-ülési jegyzőkönyv. 1832. 160. — Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1831. 45. Főtitkári irattár 1836. 87.

² Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1832. 45.

tervet. Volt azonban Vörösmarty javaslatában valami olyan gondolat vagy derengő, öntudatlan sejtélem, melyben a tudomány akadémiai helyzetének az élettől eltávolodó későbbi történetét érezte meg előre. A tudományt és életet a renaissance kapcsolta szét egymástól. Azóta ez a távolság egyre mélyült. Vörösmarty mintha csak ezt a messzeséget akarta volna áthidalni folyóirat-tervezetével.* Sajnos, nem tudta. A jövő tudomány-politikája felé azonban — bár sikertelenül — így is elvégezte az első kapavágást.

Az Akadémia is mintha érezte volna, mi rejlik Vörösmarty folyóirat-tervezetének gondolata mögött. Amikor «a népi újság» tárgyában kiküldött bizottság nem javasolja egy ilyen folyóirat kiadását, ugyanakkor rámutat arra a hiányra, «melyet a literatura a külön tudományok jelen állapota szerint, célirányos módszerrel s helyes nyelvbéli előadással írt tudományos kézi könyvekben szenved.»¹ Később maga is gondolt egy ilyen kézikönyv szerkesztésére, terveit el is készítette, de megvalósításához nem jutott el soha.²

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1836. 253.

² A közhasznú kézikönyvek kérdésével a VII. nagygyűlés 1836. szept. 7-i ülésének 8. pontjában foglalkozott, mely a kis-üléseket — hol már 1831. aug. 9. és 1836. febr. 8. felmerült e gondolat — bízta meg egy tervezet elkészítésével. Az erre kiküldött bizottság tagjai — Schedius, Balogh, Dessewffy Aurél, Perger, Toldy — 1836. aug. 29-én mutatják be javaslatukat, mely egy *Közhasznú tudományos könyvtár* c. vállalat megindítását ajánlja, több kötetben, s hat évre tervezte az egyes kötetek megjelenését, mindig más és más tárgykörrel: I. év: Logika (Minta: Reiffenberg, *Principes de logique*. Bruxelles, 1833.) — Grammatica (Minta: Murray, *An english grammar comprehending the principles and rules of the language illustrated by appropriate exercise*. York. 1816. 12 vol. — Bescherelle et Litaix de Gaux, *Grammaire nationale*. Paris. 1835—36.) — II. év.: Tapasztalati psychologia. — Iparismeret. — S valami külön munka a gépek, hidak, gőzhajók, gőzmalmok ismertetésére. — III. év.: Historia literaria, «mely a tudományok kifejlésének legnevezeteseb és érdekesb adatait, egy nemzetet sem zárva ki, magába foglalja». — Esztétika. — Könyvtártan. — IV. év.: Anthropologia. — Európa polgáriarsodásának története. — Tinódi és Zrínyi életírása. — V. év.: Kémia. — Észjog. — Természethistoria. — Faludi és Révai életírása. — VI. év.: Magyarország statisztikája. — Nemzeti gazdaságok. — Mindennél nagyobb kár, hogy ez a programm, mely az Akadémia igazi hivatását mutatja be, anyagi eszközök hiányában nem valósulhatott meg. Az 1844. reformjavaslatokban újra felmerül a közhasznú kézi könyvek gyűjteményének a kiadása, de most már iskolából kilépő ifjak és a művelt nagyközönség részére: «...e vállalat lévén az főleg, melylyel az académia a magyar nyelv álladalmi és közoktatási nyelvvé létele után állását az irodalom élén fentarthatja». A terv azonban ekkor sem jutott tovább a gondolatnál. — Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 282.

Érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy mialatt az Akadémia Vörösmarty javaslatáról tárgyal, Almási Balogh Pál a Pesti Hirlap nyilvánosságát akarja felhasználni s cikket ír: «egy hasznos ismereteket terjesztő társaság ügyében», melynek célja volna — a Society for the diffusion of useful knowledge mintájára — a társadalom minden osztályát népszerű kézikönyvekkel, olcsó áron ellátni. Pesti Hirlap 1841. Télhó 6.

Fontos elvi javaslata volt Vörösmartynak az írói tulajdonjog kérdésében is. Az ügyet az tette időszerűvé, hogy Kozma Ferenc 1838-ban az Akadémiához pályázatra 12 vígjátékát küldte be. Mivel a díjat nem nyerte meg, kéziratait visszakérte. Az Akadémia azonban nem adta vissza. Ugyanakkor, a dec. 17. kis-ülésen, egy bizottságot küldött ki,¹ melynek tagjai Fáy, Kállay és Vörösmarty voltak, hogy dolgozzék ki egy javaslatot, hogy «a visszatartott pályairatoknak mikor és milly haszonvétele engedessék.» Külföldön is ez időtájt kezd a törvényhozás a tulajdonjog kérdésével foglalkozni. Mivel nálunk még ez irányban semminemű törvény nem volt, az Akadémiára hárult a feladat, hogy e kérdésben saját szempontjából állást foglaljon, melyhez természetesen kapcsolódott az Akadémia kéziratárában elhelyezett munkák használásának vagy kiadhatásának eddig még meg nem oldott ügye is.

E kérdésben Vörösmartynak két javaslata volt, mindegyiket más-más bizottságban terjesztette elő. Első javaslata annak a bizottságnak a keretében történt, melynek Fáy és ő voltak a tagjai. Ezidei (1839) javaslata a következő:

I. — Az író, míg él, szabad ura minden munkáinak: elajándékozhatja, eladhatja azokat minden áron, minden föltételek alatt, (az örök időt kivéve, mely már a közönség jogainál fogva még az írók által sem biztosíthatatik senki javára.)

II. — Az író rendelkezhetik munkáiról halálától számítva 40 évre. Ha kinek az író akár ajándékol, akár pénzért munkáit teljesen s örökre átengedte, az az író minden jogaival bírandja azokat, kiterjedvén reá az eladási s végrendelkezési jog is, mely esetben az évek nem halálától, hanem az író halálától fognak számítani s ez azon okból, mert az író több jogot valakinek által nem adhat, mint mennyivel maga bír, mi megtörténnék, ha a kiadó tovább élvén, mint az író, ennek halálától számíthatnának az örökségi évek.

Míg az író él, semmi öt munkái használatában saját factumán kívül nem korlátozza, de halála után munkái tudatlan, hanyag, vagy ellenséges kezekre juthatnak, melyek azokat a helyett, hogy többszöri kiadás által terjesztenék, elavulni hagyják vagy épen elnyomni törekszenek. Ez ugyan példátlan dolog s alattomos másolatok s bel- vagy szomszédföldi utánnomatok által rendszerint elhárítatik, de mivel ezen módokat javalni nem lehet, kell igazságos eszközökről gondoskodni s illyennek tartanók azt, hogy a példányok tökéletes elfogyása után tíz évvel mindenki az országban jogosítva volna felszólítani a munkák birtokosát, s ha ez 5 év alatt ki nem adná azokat, közbirtokká válnának, azonnal, akárki által kiadhatók.

Évvel az éretnek el, hogy az írónak jólelkű s gondos örökösei nem háboríthatnának, a rossz lelkűek az író munkái elnyomásában nem boldogulnának.

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1838. 220.

Ami pedig az Akadémiában levő kéziratok sorsát illeti:

«A kéziratokat két részre osztjuk, tudniillik, melyeknél I. a szerző neve tudatik, II. melyeknél nem tudatik a szerző neve.

Ad — I. (olgy munkák, melyek bár jutalmat nyertek, de akadály miatt vagy mert nem tartotta az Akadémia őket kiadásra méltónak) «Eltelvén 15 év, melly alatt az Akadémiát illeti, a kiadási jog visszazáll a szerzőre, vagy azokra, kiknek el- vagy általadta, ha meghalt, örökösére. Míg a szerző él, halála után 40 évig az illy kéziratokat az Akadémia senkivel sem közölheti...

...Ha a letett kéziratra a 15 év lefolyása előtt megszűnnék az akadály, s az sajtó alá kerülne, honnan kellene az Akadémiát illető 15 évet számítani: a kérdéses munka elfogadásától-e vagy kiadásától? Az első igazságosabbnak látszik.

Az olyan munkák, melyek nem nyervén jutalmat, az Akadémia kéziratárába helyeztetek, tulajdonjoga az íróé. De mivel neve nem ismeretes, azért a beadástól az író életében 30, halála után 40, tehát 70 év mulva lehetnének az efféle munkák köz olvasás alá bocsátandók».

Ez a javaslat nem talált elfogadásra. Ezért az Akadémia új bizottságot küld ki, melynek tagjai Fáy, Kállay és Vörösmarty. Ekkor, 1840-ben, terjeszti be Vörösmarty második javaslatát.¹

«Szükségesnek látjuk az írói tulajdonról előrebocsátani

I. — Az író, míg él, szabad ura iratainak. Tehát

a) — Azokon változtalhat, javíthat és senki azokat nagyobb szakaszokban, töredékekben vagy kimerítőbb kivonatokban (ide nem értve a rövid magyarázatu lajstromokat) híre, megegyezése nélkül nem közölheti.

b) — Az író saját munkáit egyszer vagy többször kiadhatja s e részben öt senki sem kényszerítheti, sem korlátozhatja.

c) — Az író munkáit elajándékozhatja, eladhatja, jogait akárkire vagy bizonyos időig a feltételekkel vagy egészen át viheti.

II. — Az író munkái haszonvételel halála után 50 évre rendelkezhetik.

III. — Ha az író halála utáni időkre munkáiról nem rendelkezett, azok törvényes örököseit illetik 50 évig; ezek nem létében a közönség közbirtokává lesznek; az az akárkinek az országban joga lesz azokat kiadni.

Jegyzet. Az ötven év talán hosszú időnek tetszik, de ha meggondoljuk, hogy a közönség századokon, sőt ezredeken tul is szellemi hasznokat meríthet azokból, méltányos, hogy az író az anyagi hasznokat vagy maga anticipálja kedvező eladás által, vagy azokat örököseire, kiken talán életében nem segíthetett, halála után által vigye. Ötven évnél többet hagyni sok tekintetben célszerűtlen, sőt cél ellen volna s az olvasói jogot csorbítaná. Az olvasó tudniillik, ki a munkát megvétel által közre jöni s így céljához jutni segítette, jogot nyer ez által a munka olvasásához, szellemi használatához, melly az író életében csak annak akaratja által, de

¹ Főtítkári irattár. 1839. 94. — L. Viszota Gy. *Vörösmarty véleménye az írói tulajdonjogról és a titkos szavazásról.* Akadémiai Értesítő. 1912. 400—406. I.

holta után semmi által sem korlátozható. Ha már az író halála után annak munkája idegen kezekre jut, igen könnyen megeshetik, hogy azt a tulajdonos vagy hanyagságból, vagy együgyűségből ki nem adja, vagy az egyed-
 áruság fortélyai által (p. o. ha rendkívül drága s csak kevés példányokat nyomat) a nagy közönségre nézve éldelhetelenné teszi; ekkor az író nem élvén, igazságos, hogy az élő közönség ellenörködjké művei fölött, különben azok századokra vagy talán örökre is elnyomathatnak: az író fáradságának sikere semmivé lesz, hirtelen eltemetetik. Mindez nem történhetik, ha a tulajdonosnak csak ötven év engedtetik az író halála után, vagy legalább van határ szabva, mellyen túl az író szellemi hatását hanyagság vagy rossz-
 akarat meg nem ronthatja.

Sőt az ötven év alatt is lehet óvásokkal élni, hogy a tulajdonosok kizáró jogaikkal a közönség kárára vissza ne éljenek. A közönség, mint mondók, ellenőre a meghalt író műveinek. Ha e művek elfogynak, a könyv-
 árusoknál nem kaphatók, joga lesz akárkinek a közönségből a tulajdonosokat a munka kiadására felszólítani. S ha ezen felszólításnak meg nem felelne 5 év alatt, akkor a kérdéses munkát akárki kiadhassa, úgy azonban, hogy a tiszta hasznóból $\frac{2}{3}$ -ot a tulajdonosoknak át engedni tartozzék.»

Ami a munkákat illeti, ezekre vonatkozólag a javaslat főgondolatai ezek:

I. — Minden kézirat, melly eredetileg az Akadémia tulajdona, (p. beadott vélemények munkákról), az Akadémia tagjaival (csak!) közölhető.

II. — Ez áll a közhasználatra beküldött kéziratokról (p. o. szótári gyűjtemények).

III. — Tudománytár vagy Évkönyvek számára beküldött, de meg nem jelent cikkek, pályadíjat nyert, de valami ok miatt meg nem jelent művek, senkivel se közölhetőek, míg az író él, halála után pedig 50 évig. Ezeket az Akadémia kiadhatja, de a szerzőn kívül más nem használhatja.

IV. — Díjat meg nyert pályamunka, a szerző ismeretlen lévén, senkivel sem közölhető életében 30, halála után 50 évig.

V. — Ismert lévén a név, mindenki lemásolhatja saját munkáját, de ha a név ismeretlen, senki!¹

A javaslatnak, melyet Vörösmarty «jegyzett» és Fáy is alá-
 irt, s az 1840. nagygyűlés némi javítással elfogadott, további sorsa ismeretlen; bizonyos azonban, hogy nem az ő alkotása. Ez a nyelv, a benne felbukkanó jogi műkifejezések, az egész tervezetnek jogászai gondolkodáson felépülő jellege, az írói tulajdonjognak az író és a közönség szempontjából történő vizsgálata, mely már kész, külföldi, talán német jog-
 szokás mintáját juttatja eszünkbe, idegen szerzőre utal. Talán nem csalódunk, ha a javaslat szellemi szerzőjét Kállay Ferencben vagy Bártfay Lászlóban sejtjük — az utóbbi Vörösmartyval baráti kapcsolatban állott s az Akadémiának ekkor, 1840-ben, már tagja is volt.

Ugyancsak ebből az évből való Vörösmarty javaslata az akadémiái szavazás módjának megreformálására vonatkozólag.

¹ Főtitkári irattár. 1840. 142. — L. Vizota: id. dolg.

Mivel — szerinte — «az ülve maradás, felállás, mely a magyar akadémiánál használtatik, azon kívül, hogy egy kissé iskolainak látszik, nem eléggé megfelelő», azért «mihelyt azt egy tag kívánni fogja,» minden kérdést titkos szavazás alá kíván bocsátani. Ezáltal «a figyelmetlenség, hanyagság, részvétlenség, tespedés mintegy felráztatik, a tekintetek elenyésznek, s a meggyőződés, mennyire emberileg lehető, szabadon határoz.»¹

Vörösmarty akadémiai története nem lenne teljes, ha nem foglalkoznánk irodalmi munkásságának akadémiai megkoszorúzásával is. Költői munkái többször részesülnek nagyjuttalomban. E jutalmazások között azonban legfontosabb az 1834-ben megítélt nagydíj. Az a küzdelem, mely e jutalom megítélésakor ketté osztotta az Akadémia tagjait, első erőpróbája volt a régi és új irodalom híveinek. A harc nyíltan és titkon folyt. Az eredmény nem is volt egyhangú. Vörösmarty csak többséggel győzött. Viszont Kisfaludy Sándornak meg kellett osztania elsősege elismertetését. Az út azonban Vörösmarty uralomra jutása felé megnyílt. Ugyanekkor elkezdődött Vörösmarty párthíveinek többségi kialakulása nemcsak hatalomban, hanem annak az ízlésiránynak a diadalra juttatásában is, mely Vörösmarty lírájában, főként azonban drámaiban jelentkezett.

Az 1833. évre szóló nagyjuttalmi «biztosság» jelentései mind fennmaradtak,² s felfogásuk, értékelésük különbözőségében világosan mutatják annak a két nemzedéknek lelki különállását, mely a megjutalmazandó munkák fölött összecsapott.

A jutalomra ajánlandó munkákról Dessewfy jelentését Döbrentei olvassa fel:

«Ezen év, kivált ha a tudományok mezejét tekintjük, terméketlen volt jeles tüneményekben. Egyedül a szépliteraturai pályán látott két első rangú jelenést: s azokat mind magokban, mind pedig szerzőikre visszatekintéssel, oly hason becüeknek vallotta lenni, hogy az egynek kiadatni kellett 200 £ jutalmat. Nem kételkednék ez úttal a két koszorús költő között egyformán felosztani szintűgy, mint érdemeik elismerését hason mértékben felosztani kénytelennek érzi magát.»³

Így ajánlja tehát a nagyjuttalomra Kisfaludy Sándor munkái III. és IV. kötetét (1833). és Vörösmarty Mihály munkái I. és III. kötetét (1833). Az erre kiküldött bizottság tagjainak véleménye nem volt egységes. Lássuk őket:

¹ Főtítkári irattár, 1840. I. — Vörösmarty javaslata mellett 15, ellene 15 szavazat esett: így a kérdés függőben maradt. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1840. 34. — Az írói tulajdonjog hazai történetére I. Kelemen Mór: *Adatok az írói tulajdonjog hazai történelméhez*. Bud. Szemle. 1869. (Uj folyam VI—VII.) 311—14. I.

² Főtítkári irattár. 1834. 20.

³ U. o. 1834. 26.

Luczenbacher János :

«Az ítélet kimondása oly írókra lévén szorítva, kik majd egyenlő hatással és dicsőséggel futják a pályát és egyenlően örök emléket érdemlenek ; mivel munkáik aesthetikai szelleme s csinos sajátága úgy is eléggé ismeretes : azon tekintetnél fogva, hogy Kisfaludy Sándor munkái többször jelentek meg összegyűjtve s ez utolsó 1833-diki kiadásban csak két új regét találtak, úgy mint Kemend és Döbrente, Vörösmarty Mihál pedig utolsó gyűjteményét: *a)* — Uj lyrai versekkel és *b)* — Hösköltevényekkel gazdagítá. Kisfaludy továbbá a szelid természet hangjával szerzett magának hírt ; Vörösmarty classicai studiuma pedig a szoros nemzeti poesist is felebb vitte, ide járul az is, hogy a rimes munka kevesebb szorgalmat kíván, a mértékes még is könnyű csint magokban foglaló dolgozatoknál, ámbár mind a két írónk sokat fáradozott a nemzeti poesis virágzatának előmozdításában : Véleményadó Vörösmartynak itéli az elsőséget.»

*Dessewffy József:*¹

«...két koszorus költőnk újra kiadott munkái jöhetvén csak megjutalmaztatás kérdése alá, meg kell vallanom szerénykedő kételkedésemet, mert koszorusok között bajos választani. Két ragyogva tündöklő elmék fénye még erősebb alkotásu szemeket is meghomályosíthatnak. Az egyik a költészet több nemeiben szerencsésen gyakorolta magát, a másik hevesebben, de szintűgy szívet ragadó és elmét bájoló genialitással. Egyik a közelebbi multnak disze, a másik a jelenlévőnek. Nincs most rá idő aesthetikai vizsgálat alá hocsátani a két nagy szellemű író, melynek egyike nyelvünk képessége mellett a nálunk is már honosodni kezdő régi költészet formáit boldog gyakorlatba hozta, a másik szerencsés módosításokkal a régiebb nemzeti formákhoz ragaszkodott ; egyiknek igen értelmes és tudományosan kritikus juta, a másikat csak a köz érzelem szerint izleljük és magasztaljuk ; egyiknek több olvasója, a másiknak több csodálója van, mind a kettővel büszkélkedik a Nemzet. Így állván a közérzetek közt két nagy költőnk iránt, sulyosodik a választás és sokat vesz természetes édességéből. Valamint tehát derült csillagos égkor a vihar alatti hajóból habok közt és felettük remegve parti toronylámpást keresünk : úgy kéntelenítetem én is valami vezér idea után indulni, és ez nekem, nemzetünk mostani állásában, a kérdés az, hogy a két költők közzül mellyiknek jutalmaztatása fog több közörséget hazánkban gerjeszteni. Nagy lélek lakván a nagy költőkben, nem merek tartani a jeles és egymást becsülő két vágy-társ valamely piczinyes irigykedésből származható megszomorításától akár egyiknek adjam a fent említetteknel fogva a pálmát, akár a másiknak, hiszen ha az Akadémia rendszabásai szerint a Tudós Társaságnak nem szabad megosztani a jutalmat, tehetik az egymás közt a két nagy költők. Meg lévén a felől győződve, hogy a közérzelem szülé főképpen a közvéleményt, hogy egy Tudós Társaságnak, midőn a közműveltségen dolgozik, csak lassan lassan lehet a művészség fentebb póczaihoz a műveltségben be és előlépő nemzetet emelni, hogy egy kicsit le kell ahhoz éreszkedni, ha a sulyosság, az erkölcsi világ-

¹ Véleménye kivonatossan megjelent : Felsőmagyarországi Minerva 1835. I. 171-75. l.

han is divatozó törvényei ellenére, lassan lassan a nemzetet mind feljebb meg feljebb emelni törekszünk, meg gondolván, hogy Kisfaludy Sándornak Muzsája inkább nemzeti szellemű és formájú, meg nem felejtkezvén, hogy az érzelem minden nemzet sajátja, hogy ezen emberiség virágjában minden szív osztozik az egész világon, megfontolván, hogy Kisfaludy Sándor némely munkáinak fordítása, bár mi híjános legyen, a külföldön is már megizeltetett, gondolóra vévén, hogy Kisfaludy Sándor munkáit nemzetünk szebb része asztalkáin csaknem mindenütt találni, ösmervén azt a véghetetlen befolyást, mellyel a nemzetek akár kimíveltségére, akár elfajulására mindég s mindenütt hatott, hatni is fog a szépnem, melly csak nem hason felerészét, vagy még többjét teszi mindenütt az emberek számának, az őszebb és az évek terhei alatt meggörnyültnek, kinek az ifjabb költő, ki előtt még olly hosszú a jövődőség, bizonyosan ajánlaná, azonban valamint még nem régen egészen elevenséggel virító: úgy még most is eléggé zöldelő Kisfaludy Sándornak nyújtanám a koszorut.» Az ajánlást Schedius Lajos is aláírta.

Czeh János:

«Az 1833-dik esztendő lefolyta alatt kijött munkák közt két igen jeles tünvén föl a tudományok látkörén, t. i. Kisfaludy Sándor Regéi és Vörösmarty Mihály munkái, igen óhajtható volna, hogy a T. Társaság alaprajza szerint mind a kettő méltó jutalommal koronáztatnék; de mivel ez a pénztár állapotja miatt még mostnem eszközölhető s így e két nagy és országszerte méltán tisztelt íróink közt csak az egyikre foroghat fenn a jutalmi kérdés; — oda járul alázatos véleményem, hogy Kisfaludy Sándor munkájának a nemzetre hatása nyilvánosabb és huzamosabb lévén, s általok nem csak a szép és jó izlet régőltabb terjesztetvén, hanem a nemzeti felemelkedés is leginkább eszközöltetvén, egyetemesb nemzeti hálának szükséges azt követelni, illő, hogy ezen mindenneműs korunknál összhangzón mutatkozó hála érzetnek adója nekie munkái megkoronáztatásával valamely részben le fizetessék s így a legterjedelműbb olvasó közönséget nyert szerző részére hajoljon az érdemmérő.»

Bajza József:

«Alólirt a tudós társaság által 1833. évre a következő munkákat ítéli megjutalmazandóknak.

I. — Vörösmarty Mihály munkáit 3 kötetben.

Ezen három kötet Vörösmartynak 1833-dikig írt minden lyrai és eposzi verseit magában foglalja s így Vörösmartynak, ha drámáit kivesszük, egész költői pályáját. Az eposi költemények alól írt véleménye szerint legjelesebbek azok közt, miket literaturánk e nemben mai napig ismer. A belső alkatra, szövedékre sok gond van fordítva; egy gazdag, új képekben és hasonlatokban szinte bujálkodó phantasia mutatkozik rajtok, melly az érzések és külső természet festéseiben egyképen szerencsés. Bennök tiszta, praecisus, minden üres szélességtől ment nyelv vagyon s olly költői dictió, mellyet poétáink közül eddig senki sem haladott - meg, s csak kevesen érhettek - el. A lyrai versek (mellyek dal, ének, epigramma és balladákra oszlanak fel) minden tekintetben jeles gyöngyszemek s kivált a balladai és epigrammai nemben nevezetesek. A balladákat az a rövid sebes beszéd ajánlja mindenek felett, melly által a történet szinte szemünk előtt látszik

esomójából legombolyodni, a mi még külföldi költőkben is ritka tünemény. Epigrammái között több van olyan, melly mind poétai szépségére, mind belső alkotására nézve a görög Anthologia legszebbjei mellett megállhat.

II. — Kisfaludy Sándor két kötet regéit.

Ezen regék sem alkotásokban, sem poétai érdemökre nézve nem mérkőzhetnek ugyan Kisfaludy Sándor régibb, kivált három első regéivel: azonban még is a mult 1833. évben minden kétségen kívül poétai literatúránk legszebb jelenései közé tartoznak. Bennök gyakran egy pár vonással igen szerencsésen van találva a régi magyar nemes-házi szokás s olly könnyűség és kellem ömlik el az előadásban, amik néha megbékítenek olly helyekkel is, mellyeket a kitisztult ízlés egyébként nem javálhat.

Több munkát alól írt nem ítél a tudós társaság jutalmi jelentésében megemlítendőnek.»

Fáy András:

«...Alulírt, midőn literatúránknak illy két fénylő csillaga felett kénytelen hozni ítéletet, óvakodni kíván azon szerénytelenségtől, hogy egész kiterjedtségében vonjon a kettő közt paralellát, annyival is inkább, hogy itten csak a már ismeretes dolgozatoknak öszves kiadásairól lévén szó, illy paralella szükségtelen fogna lenni. Egyedül azon szempontot veszi tehát alul írt ítélete sinor-mértékeül, hogy a két öszves kiadás közzül mellyik lehet jótévőbb hatással literatúránk mostani állapotjára. Melly szempont kétség kívül elhatározó, mihelyt jutalmaink által a literatura jelen állapotját s fokát feljebb emelni törekedünk.

Az érdekelt szempontból tehát alulírt nem késlekedik Vörösmarty Mihál úr munkái öszves kiadásának ítélni a másik felett a jutalmat. Ugyan is, ha szinte ebben tán kevesebb egészen új darab találhatnánk is, mint amabban, de Vörösmarty csalhatatlanul többet javított régi dolgozatain, mint Kisfaludy a magáéin. Azonban Kisfaludynak új beiktatásu regéi, mint Kemend, Döbrente stb. semmi tekintetben nem hasonlíthatók ezen koszos költőnknek régibb hasonló nemű költéséhez, mint millyenek: Szentmihályi Remete, Tátika stb. — Továbbá az újabb magyar verselés technikájának egyik fő postulatuma az, hogy a rimes versek is metrumra szedettenessenek, ezt kívánván valamint nyelvünk alkalmas volta, ugy a muzsikái harmonia is. Erre Kisfaludy könnyű szerű verselésében tekintet nincs, Vörösmartyéban ellenben a legszorgosabb. — Végre mi a használt nyelv tökélyeit illeti, mellyeknek ha valahol, bizonyosan a költőnél, egész tiszta pompájokban, erejükben szükség tündökölniök, tagadni nem lehet, hogy Vörösmartynál nyelvünknek egész eddigi haladása feldolgoztatott, ugy grammaticai consequentia, studium és hibátlanság, mint numerus, erő, tömörség és fenség tekinteteiből s felette e részben bizonyosan egy író sem áll.

Ezeknél fogva alul írt, ha szinte Kisfaludy Sándor urat halhatatlannak vallja is, míg magyar ajak zeng a hazában, úgy vélekedik, hogy a hazai literatura s költészet mostani fokához képest, Vörösmarty munkáinak öszves kiadása több hatású s annál fogva a jutalmat ennek ítéli».

Schedel Ferenc:

«Kisfaludy Sándor. Az 1836-b. megjelent négy kötet Himfyt foglalja magában, 2 regét az Aurórából s két újat. Kisfaludy Sándor ama munkájá-

val egykor tagadhatatlanul időszakot formált a magyar lírai költésben mind az érzések és képek gazdagsága, mind dalainak alkotása, mind azon könynyed folyamatu nyelv által: mik 1801-ben így együtt fel nem tűnnek egyik lírai költőnkél sem. Hogy azóta mások léptenek fel, általa is emelve, mit nem lehet tagadni, de kinkél a lyrai szellem szintügy, mint a forma is tisztábban, a nyelv nemesebb alakban jelenik meg: szintolly kevésbé tagadható. S ezt nemcsak a literator, de a publicum is érzi, mert a 23 év óta elköltött könyv új kiadása lassan kél. — A regék bíráló ítélete szerint felette elmaradnak az elsőbkek megett, s részint azok ismétlései, részint nem nagybecsű eposi áradozásokból állanak. Együtt mindazáltal a 4 kötet mind az egykor tett hatás miatt, mind azért, hogy a 1833-d. silány év jobbat keveset nyujt, dicsérettel bizonyosan megemlíthető.

Vörösmarty Mihály három kötetében foglaltatnak a költő apróbb versei, Zalán eposa számos javításokkal, s kisebb hőskölteményei: Cserhalom, Tündérvölgy, Széplak, A rom, A két szomszédvár 4 énekben, Eger 3-ban tetemes bővítésekkel, A délsziget és Magyarvár töredékek. Együtt látjuk ezekben a magyar költés legszebb gyöngyeit. Semmi sem lehet változatosabb, mint a lyrai kötet, hol a legkülönféle formák és költésnemekre szintannyi példányok kínálkoznak, mert akár dalait, vagy epigrammai vagy népi költeményeit, balladait vagy azon műveit vizsgáljuk, mellyeket bajos lenne egy bizonyos osztályba sorozni, a phantasia nagyságán és gazdagságán, lángoló érzésen vagy vig humoron s történetfestésen kívül: a külső formát mintegy bevégzettnek, befejezettnek találjuk. Tömöttség, nemesebb ízlés, nyelvi tisztaság és hibátlanság, s az újabb korban annyira becsült characterisztikus beszéd megójják e műveket — belső becsükön kívül — az elavulástól, legalább igen nagy időre. Mennyire multa felül minden eposi költőinket a szerző mind Zalánjában, mind apróbb hőskölteményeiben: nem kíván ismétlést; a köz vélemény az iránt rég kifejezte magát. E rendbeli művek a romános költés közé tartoznak, s a költő e mezőnek minden téreit bejárta, be a tündérvilág s az allegória tartományait, nem feledkezvén meg a nép- és korfestésről sem, miye elég Egert és Zalánt hozni fel, mellyek az alakok számára s nemzeti különféleségeikre nézve is kitünőbbek a többiek közül.

Összehasonlítván a két gyűjteményt, véleményadó annak tekintetéből, minthogy Kisfaludy Sándor műveinek korán alkalmazasint tul vagyunk, s egyébként is inkább a természetköltéshez tartoznak, általában pedig csak két nemét gazdagítják a költésnek.

Vörösmarty Mihály művei pedig költésünk jelen mezején tagadhatatlanul legmagasabban állanak, szorososan már a művészség országába tartozók és mind több nemeit, mind ezekben is több fajait s alnemeit gazdagítják a poesisnak, elsőb helyen, s így az 1833-d. nagy jutalomra ajánlja.»

Feltűnő e jelentésekben — a megnyilatkozások, óvatos, kétfelé tekintő hangján kívül — az esztétikai értékelés, ízlés, korszerű irodalmi szemlélet nagy különbözősége. Rajtuk keresztül beláthatni annak a két nemzedéknek irodalmi távol-ságába, mellyel Kisfaludy Sándor és Vörösmarty irányának és jelentőségének értékelői egymással szembenállottak. De ugyan-csak azt is mutatják e vélemények, hogy esztétikai és irodalom-

elvi szempontból mennyire fejlettebb és finomultabb fokon állott Bajza és Toldy nemzedéke. Hisz jóformán az Akadémia nyilvánossága előtt ekkor nyílt első alkalom arra, hogy ez az új irány elvszerűleg is bemutatkozzék s igazolja azt az értékrendet, mely rajtuk keresztül volt kialakulóban. A nagygyűlés a jutalmat ketté osztotta s ezt «különösebben» a következőkben okolta meg:

«Kisfaludy Sándor az említett kötetekben foglaltatott újabb regéiben felébreszti mind azon érzéseket, melyeket az ezeket megelőztek, literatúránk egy kevésbé szerencsés időszakában gerjesztettek. A költő más korba ragadva, elevenen rajzolja azt és annak embereit; az érzemények hő festésével melegít, képeivel elbájol. Technikája egészen sajátja s melly iránt a közérzés rég kifejezte vonzódását, nyelve nemesen népszerű.

Vörösmarty Mihálynak itt szóban levő munkáiban akár a költés főneveit s fajait tekintjük, akár az egyes alnemek külön belső természetét és külső formáit: azokban tetemes különfeleség vételik észre, távol minden untató egyformaságtól. Az egyes, akár nagyobb, akár kisebb darabok belső alkotására oly szép sikerű gond van fordítva, hogy számos darabját a két kötetnek példányként tűzheti ki az aethetica. A lélek külön állapotjai festésében a költő szint oly szerencsés, mint azon poétai alkotó részekben, mellyek egy nagy nemű, képekben és hasonlatokban mindig gazdag, s meglepőleg új phantasia szüleményei. A verselési technika nagyrészt a tökéletességig van vive sok formáiban a poetikának, legkitünőbbben pedig a hexameter nemében... A nyelv bennök nemcsak hibátlan, tiszta, tömött és nemes, hanem mintegy új forrásai nyílnak benne rejtve volt bájoknak.»¹

Az új nemzedék tehát nem érte el célját, a nagyjutalmat nem tudta osztatlanul Vörösmartynak juttatni, de irányuk jogosultsága többé nem vitatható. A jövő csak nekik dolgozhatott. Vörösmarty a későbbi 1839., 1841., 1842. évi nagyjutalmi díjakat mint költő már egyedül kapta.²

Vörösmarty Mihály akadémiai pályaképe ezekben a munkakörökben bontakozott ki 1837-ig. Ettől az időtől lehet körülbelül számítani azt a fordulatot, amikor munkásságának eddig csak az Akadémiát szolgáló kizárólagossága más irányban is kezd megoszlan. Ekkor alakul meg az Athenaeum, melynek szerkesztői szerepében passzív rész jut rá, csak a kéziratokat nézi át. Az Athenaeum akadémikus szerkesztőinek folyóirat-alapítása feltűnést kelt, s a szerkesztők ellenségei kapva kapnak

¹ Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1834. 46.

² Kisfaludy Sándor sejtette, hogy Külcsey és Vörösmarty nemzedéke győzni fog. Jellemzően világít rá felfogására P. Horvát Endréhez írt levele: «Ha tudtam volna, hogy Külcseynek és Vörösmartynak munkája is ebben az esztendőben nyomtattnak, hát én az enyémeiket halasztottam volna: mert már előre látom, milly kabalákat fog a neologismus és protestantismus ellenem forralni. Ha Csongor és Tünde Árpáddal bátorkodott mérkezni, hát a részrehajlás végtére minden Zwingli-purgomát is elejbe tesz Himfynek.» Sűmeg, 1833. A M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. levelezés.

az alkalmon, hogy eljárásukat úgy magyarázzák, mintha ezzel az Akadémia tekintélyén akartak volna részt ütni, s ezért a közönség előtt őket az Akadémia «árulóinak, titkos és világos utakon megrontóinak» bélyegezték meg. Toldy nagy felháborodással utasítja vissza e lappangva kúszó vádakat s hivatkozik arra a kénytelenségre, mely őket a folyóirat megindítására vezette.¹ Ez a szükség valóban fenn is állott. Az Akadémiának mind határozottabban tudományos irányban kitisztuló célja nem volt összeegyeztethető a szépirodalmi munkássággal, melynek az Akadémiában semmi hivatása és nyilvánossága nem volt. A nyelv mint philologia és a nyelv mint «művészség» nem állhattak meg egymás mellett, már csak azért sem, mert az első még alakulóban volt, rendezés, szervezés útján kereste a maga végső formáit. Így az Akadémiában lassan kialakult egy tisztán tudós és egy szépirói tagsor. Az első nyelvhelyeséget, elvet keresett, a második pedig irodalmat teremtett. Amaz tudomány, ideál felé tört, emez pedig közönség felé tájékozódott. Bizonyos, hogy az Akadémia belsőleg megérezte ezt a programmtörést, mely a kiválás folytán beállott, de másrészt szabadabb úthoz jutott, közelebb eredeti tudományos céljához.

Még jobban hozzásegítette ehhez az Akadémiát az 1844-i szervezeti újítás, mely a reform-párt utolsó diadala volt. Már ezelőtt is, az időszériű szükségleteknek megfelelően, az Akadémia törekedett bizonyos alkalmi szervezeti kiépítésre, mellyel életmenetét szabályozta. Ilyen volt például az Akadémia meghalt tagjaira vonatkozó szabályrendezése. Az 1839. dec. 31-i kisülésen Balogh Pál indítványozta, hogy «külön szertartás állapíttassék meg, mellyel a társaság kiholt tagjai iránt a temetés alkalmával vég tiszteletét kijelentse.» Az erre választott küldöttség tagjainak — Toldy, Balogh és Szilasy János voltak — javaslata nyomán a kis-ülés a következő tervezetet ajánlotta a nagygyűlésnek:

«A m. t. t. minden rendbeli tagjai fekete ruhában jelen lesznek társuk temetésén. — Külön köiratu meghívó által a temetés óráját minél előbb tudokra adja valamennyi budapesti tagoknak. — A társak negyed órával a temetés előtt a halott házánál összegyűlnek. — Ha ülés van, azt más napra halasztja. — A társaság elhunyt tagjai emlékéért háromféle módon tiszteli: a.) — Rövid gyászbeszéddel, mellyel az elhunytnak valamely barátja vagy a titoknok, a tag halálát, temetése vagy ha vidéki, halála hírének vétele utáni első ülésben a társaságnak bejelentik. Ennek tárgya rövid, meleg visszapillantás az elhunytra, mint tagra, társasági viszonyai szerint. Kiadandó a Tudománytárban. — b.) — Életrajzzal, melly az elhunyt életéhez és író pályájához tartozó adatokat adja elő. Kiadandó a Névkönyvben s bővebben az Évkönyvben. — c.) — Emlékbeszéd azoknak, kiknek az eddigi

¹ Toldy levele Teleki Józsefhez. Pesten, 1837. jan. 18. A M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. levelezés.

határozatok szerint jut. Ez rhetorikai előadása az elhunyt élete s írói érdemeinek. Itt van helye az elhunytnak szellemi és írói képét festeni, a prosai s históriai elemek kizárásával. Ezek, amint eddig, ugy ezentul is az Évkönyvben jönnek ki.¹

Sokkal nagyobb jelentőségű volt azonban annak a reformnak a megindítása, mely «a kis gyűlések célirányosb elrendezéséről» hozott újításokat. Az erre kiküldött bizottság az 1839. június 15-i ülésén terjeszti be javaslatát. Vörösmarty nem volt benn a bizottságban, melynek tagjai Toldy, Balogh és Sztrokay voltak. A reform-tervezet pontjai a következő újításokat indítványozzák:

A kis-ülések ezentul is hetenként egyszer, u. m. hétfőn, pontban öt óraker lesznek. — A tagok «legalább is egy előadással járulnak a kis gyűlések érdekesbítéséhez». — «Minden kis gyűlésben először is az illető napra tett egy vagy több előadás tartatik meg; utána következik a jegyzőkönyv olvasása, a küldemények bemutatása, kéziratok tárgyalása s ha vannak, a kése delmet nem szenvedő tárgyak felvétele». — «A titoknak minden egyes ülés s előadásai s más fontosabb és bővebb tanácskozásra alkalmat nyújtható tárgyak és indítványok programját, miután az elnököleg helyben hagyatott, a terembeli fekete táblán nyolcz nappal előbb kiteszi.» — «Előadások és bővebb közlések emeléken történnék». — Indítvány a titoknaknak előre bejelentendő s a megjelölt napon írásban olvasandó fel. — «Székfoglaló értekezések² díszruhában adatnak elő». Megállapították «az akadémiai ülések tárgyait»: «A kis gyűléseken csak kisebb terjedelmű, mintegy fél óráig tartó dolgozatok adathatnak elő». — «A dolgozatok tárgyai a tudomány és művészet egész köréből vétetnek.» — «A kis gyűléseken csak olly dolgozatok olvastathatnak fel, mellyek közérdekűek, a tudomány jelen álláspontjához mértek s mennyire lehet, új adatokon és combinációkon alapvók.» — Felolvashatják a tagok tudományos, szónoki s költői munkáikat, de csak egyes szakaszokat, az egész munkát pedig csak ismertethetik. — A kis gyűlések tárgyai még a gyászbeszéddek, továbbá «bel- és külföldi nagyhirű s a tudomány vesztéségével elhunyt férfiak munkálkodásai és hatásai méltatása, ha nem voltak is a társaság tagjai». — Végül idetartozott az Akadémia ügyeire vonatkozó minden kérdés, a hivatalos levelezés elintézése és a szótárügy.³

BRISITS FRIGYES.

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1840. 23.

² Azt, hogy a megválasztott tag «értekezése felolvasásával fogjon legelső megjelenésekor székelt», Döbrentei már az 1832. aug. 31. nagygyűlésen indítványozta. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1832. 40. — Ebben a kérdésben Toldy indítványára csak az 1841-i nagygyűlés mondja ki a határozatot, «hogy a társaság által ezentul választandó levelező tagok beköszöntő értekezés írására köteleztessenek.» U. o. 1841. 36.

³ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1839. 133.

A KURUC KÖLTÉSZET HITELESSÉGE.

(Harmadik, bef. közlemény.)

Bővebben kell szólnunk a Rákóczi-nótáról.

36. *Jaj régi szép magyar nép...* (A Rákóczi-nóta.) Ad. II. 208. 6 tizenöt soros vszk.

Thaly Kálmán 25 lapnyi terjedelmű történeti tájékoztatással kíséri kiadását, melynek alapja 17 variáns, különböző példány volt. «17 különböző példány használatával és egybevetésével adtam a fentebbi költeményt... történeti tájékozással kísérve, s régi följegyzések után eredetére visszavive: itt veszi először az olvasó.» Belső érvekkel dolgozva, a vers keletkezését a trencsényi csatavesztés után, de Bezerédy és Ocskay árulása előttre: 1708 aug. 3—29. közé teszi. Értekezésében a 17 forrás közül 16-ot névszerint is felsorol, két változatot pedig maga is közlétesz ugyanott. Az egyiket Vass Jánosnak 1812-ig összeírt füzetéből, (Nemzeti Múzeum Oct. hung. 161.) a 242-ik lapon, a másikat a Jankovich-gyűjteményből (173. II. 78. szám) a 245-ik lapon.

A *Rákóczi-nóta* abban a formában, ahogy azt Thaly közléséből átvették és most közkézen forog, nem hiteles, hanem kontaminált szöveg. Thaly Kálmán a 17 variáns alapján egy 18-ikat állított össze, mely valójában sohasem élt. Hogy a hiteles szöveghez eljuthassunk és a vers keletkezését megmagyarázhassuk, a nóta életével kell előbb foglalkoznunk. Annyi kétségtelen, hogy a Rákóczi-nóta végig vonul a XVIII. és XIX. századon.

Dallamáról Haraszi Emil legújában, értékes tanulmányában¹ kimutatta, hogy a nagyszámú irodalmi és történeti kútfő, a nóta énekes és hangszeres változatai arról tanúskodnak, hogy volt egy vokális jellegű, lassú menetű, szomorú hangulatú dalforma, a *Rákóczi-nóta*, és e mellett volt egy energikus ritmusú, víg dallamú *Rákóczi-tánc*. Idővel a két ellentétes hangulatú dal egyesült, összetett dalforma keletkezett ismétlésekkel. A nóta tematikus anyagának gazdagodásával, a kibővülésekkel történt meg az első lépés a felé, hogy a XIX. század második évtizede folyamán induló vált belőle, míg az eredeti nóta lassan kihalt. Hogy az eredeti dallamot ki szerezte és mikor, történetileg nem állapítható meg. A *Rákóczi-indulót* az eredeti

¹ II. *Rákóczi Ferenc a zenében. Rákóczi-album* II. 169.

Rákóczi-nótából Bihari János szerezte 1809-ben, és Scholl Miklós hangszerelte kevésel azután.

A *Rákóczi-nóta* dallama tehát megvolt a XVIII. század folyamán. De milyen szöveggel? A szöveget keletkezésétől kezdve épúgy nem tudjuk nyomon követni, mint a dallamot. Nem valószínű, hogy egész terjedelmében egyszerre támadt volna a trencsényi csatavesztés után, egyes részei olyan állapotokra utalnak, melyek ilyen hirtelen nem következhetek be. 1708-ban, augusztus havában még tetemes háderő volt a kurucok kezén. A német még nem nyomorgathatta ekkor annyira az országot, mint ahogy a harmadik versszaktól kezdve panaszkodik miatta a nóta.

Eddigi ismereteink szerint a nótának nem maradt ránk kuruckori vagy kuruckorhoz közeleső lejegyzése.

A legkorábbi dátum, ameddig visszamehetünk, 1749. Pap János a Figyelő 1885. évf. 396—98. lapjain két változatot közöl a *Rákóczi-nótáról*. Bennünket a ma elterjedt *Rákóczi-nótához* elég közeláll, 5 strófás változat érdekel elsősorban. Ennek a végén találjuk a következő megjegyzést: «Ezt a régi szomorú verset a magyarok többen is írják le magoknak, hogy ez a bús nóta sokak közt elterjedjen, mert ilyen állapotban helyhez-tetve lévén, emlékezetnek okáért fönt tarthatják. Írám Gyulán 1749. Gr. Pálffy János Palatinus.» Kár, hogy Pap semmi megjegyzéssel sem kísérete kiadását.

Ha Thaly közlésével vetjük össze az itt kiadott, eddigi ismereteink szerint legrégebbi szöveget, azt látjuk, hogy a vers rövidebb és egyszerűbb, mint Thalynál, de lényegében a Thalytól összeállított szöveg minden eleme megtalálható benne.

Szellemben és a lejegyzés idejében is közel esik a Figyelő változatához a Szádeczky-féle *Miscellanea* 198—200. lapján található szintén 5 strófás változat. A *Miscellanea* összeírásának ideje még nincs pontosan megállapítva. Tartalmaz 1680-ból, sőt 1666-ból való éneket is, de van benne Amade-vers is. A 176. lapon egy hosszú latin nyelvű ének végére «Finis 1755 23 Iulii»-t írt a másoló. Szádeczky K. Lajos ez időpont köré teszi a gyűjtemény összeírásának idejét, szerinte a *Rákóczi-nóta* nem sokkal a XVIII. század közepe után íratott a gyűjteménybe. A szöveg itt még egyszerűbb, mint Pap János közlésében. (Főleg a negyedik versszak.) De ha közelebb áll is ehhez, mint Thaly összeállításához, azon kívül, hogy csak 5 strófás a vers, lényeges eltérés nincs közte és Thaly kontaminált szövege között.

Még közelebb áll Thaly közléséhez a Mészáros Ignác által összeírt *Tsallóközi Ódák és Énekek* 150. lapján található 5 versszakos följegyzés. Eddig a *Rákóczi-nóta* legrégebbi följegyzését itt keresték. (Nemzeti Múzeum Quart. hung. 208/II.) A címlap szerint Mészáros 1765-ben kezdett hozzá Amade verseinek összeírásához. A *Rákóczi-nóta* azonban csak 1785 körül került a gyűjteménybe. Ugyanis az utána következő lapon, ugyanazzal az írással és tintával, mint ahogy a *Rákóczi-nóta* a negyedik strófától kezdve íratott, Verseghy Ferenc *Oh újra el-hagysz, Euridice* . . . kezdetű énekét találjuk. (V. ö. Császár—Madarász: *Verseghy kisebb költeményei*. RMKtár 24. A 18. vers.) Verseghy e költeményében a Hegyi Krisztinával 1786-ban megszakadt szerelem visszakiánását látják tükröződni. Ennél nem lehet korábbi

a *Rákóczi-nóta* feljegyzése sem. A sorok egyfolytában vannak írva. Az ének a Thaly közlésétől a következőkben tér el:¹

Thalynál:	Mészárosnál:
I. vszk. 6. sor: mintegy ékes ...	mint egy kedves ...
7. « voltál olyan szép	ortzád olyan szép,
8. « magyar nép!	kedves nép,
10. « fonnnyadsz mint a lép	fonnnyadoz mint az lép
II. vszk. 4. sor: ... magyar népnek	... magyaroknak
7. « fényes csillagi,	fényes világi, (későbbi írással átírva:
14. « jaj hát...	jaj ládd, ... [csillagi

III. vszk. Mészárosnál a negyedik versszakkal egyezik. Ez és a következő ötödik (Thalynál: Rajtunk... etc.) ugyanazzal a kézírással, de más alkalommal, más, haloványabb tintával íratott le.

Thalynál:	Mészárosnál:
2. sor: de főképen hát min- [magunk	de főképen en mi magunk
3. « mint nyomorkodunk	mikép nyomorgunk
7. « jót ne is várjunk,	jót nem is várunk,
8. « s kívánunk;	s kívánunk,
12. « meg nem maradunk,	meg-sem maradunk,
13. « nagy ellenség közt [vagyunk...	ellenség között lakunk,
IV. vszk. 2. sor: ... maradékunknak	... maradékinknak,
3. « jaj mindazoknak	és azoknak
9. « siralommal ártat- [lanok	siralmokkal ártatlanul
V. vszk. 5. sor: kényes gavallér,	erős gavallér,
11. « látod, mely kövér,	nézzed melly kövér,
13. « mégis csak mind [többet kér!	mégis mind tsak többet kér,
14. « alig vagyon orszá- [gunkban	alig van már országunkban

Pontosabban meg nem határozható, de még XVIII. századi lejegyzésben maradt ránk az első öt strófa a Nemzeti Múzeum Quart. hung. 1346. jelzésű gyűjteményében is.

Itt sem található meg a Thaly közölte szöveg hatodik verszaka. Thaly azt mondja, hogy «ezen az egészset oly gyönyörűen s erőteljesen befejező strophát, csak két változatban — egyik jó régi — találtam; mind a többi 15-ből hiányzik.» Ilyen 6 strófás változat ma is megvan a Thaly iratai között (I. köteg 9. l.) a következő eltérésekkel:

Thalynál:	a kéziratban:
1. sor: ... Ur a mennyből!	... Ur magas mennyből
2. « Ments meg kérünk minket...	<i>minket</i> hiányzik.
6. « Ne hagyj...	Ne hadd...
10. « Az irigyektől,	Az irigyektől,
11. « Illy dölyfös néptül,	Illy büszke néptől,
13. « ... nevéül	... nevéül.

¹ A helyesírás eltéréseire nem vetettünk ügyet. Thaly helyenként a kijestést is modernizálja.

Ugyancsak az I. köteg 10. számú lapján 5 strófában, egy régi könyvből kivágott levélen 1790-ben *Madjar országiak Éneke* címmel találjuk. A 11 számozású lapon meg *Luctus Hungariae* címmel. A II. kötegben a 39., 229. és 361. számú lapokon olvashatunk még Thalynek vidékről beküldött változatokat.

A *Rákóczi-nóta* dallamát is, meg a szövegét is csak a XVIII. század közepétől tudjuk nyomon kísérni. Hogy ennél előbb is élt már, az kétségtelen. Thaly valószínűnek tartja, hogy a szöveg a dallammal egyszerre keletkezett, és amint fentebb már említettük, 1708. aug. 3—29. közé teszi keletkezését, mert Ocskay kivégzése, Bezerédi árulása után nem énekelhették, hogy az, ellenség üzi, kergeti őket.

Nem zárkozhatunk el az elől a gondolat elől, hogy a *Rákóczi-nóta* dallamának történetével esetleg párhuzamot mutat a szöveg története is. Feltehető, hogy az előbb létező tárogató dallamra, török sípval kísért melódiára, utóbb készítették szöveget — amint az eredeti *Rákóczi-nótából* következnek — a lassú, komoly dallamhoz szomorú hangulatút. A tárogató dalforma, a meg nem kötött szótagszám megengedte, hogy szabadabb strófaszerkezet alakuljon ki; az ismétlések lehetővé tették, hogy a sorokat bővítsék, variálják, ismételjék. Haraszi tanulmányából kitűnik, hogy a dallam nem volt kötött, állandóan módosították. A dallam módosítását nyomon követhette a szöveg változása. A nóta az idővel együtt vált tartalmasabbá és gazdagabbá. E feltevessel szemben tény, hogy ez az eredeti melódiára komponált szöveg nem maradt ránk, s az ez időszert legrégibbnek ismert szövegünk már eléggé bonyolult forma. A variánsok közül a legőrmörebnek, legegyszerűbbnek az a változat bizonyul, melyet Thaly az *Adalékok* II. 245. lapon a Jankovich-másolatokból tett közzé. Nem valószínű, hogy a vers utólag egyszerűsödött volna. Későbbi korú feljegyzése ellenére (Jankovich-másolata a *Dávidné soltári* 158. darabjával anonos) ezt a följegyzést eredetibbnek gondoljuk. Ami Thalynek a dátumra vonatkozó legfőbb érvét illeti: bár a II. strófa Ocskait, Bezerédit emlegeti, az ének keletkezhetett a kuruckor után. Az *üzi, kergeti* nem rájuk vonatkozik csak, hanem általában az összes kuruc vezérekre. E két név azt is bizonyíthatja, hogy az ének később, a kuruckort követő időkben keletkezett, akkor, amikor a nép régi dicsőségükre való emlékezésében már elfelejtette árulásukat. Különben is Bezerédi, Ocskai neve nem található meg minden változatban. A *Dávidné soltáriból* is mindkét név hiányzik, a Jankovich-gyűjtemény 173. II. 138-ból Ocskaié. Több változatunk van, melyben Ocskai neve helyett Boeskait találunk. Ilyen mindjárt a Figyelő változata 1749-ből, a Nemzeti Múzeum Quart. hung. 1346. jelzésű gyűjtemény változata, Thaly iratai között: az I. kötegben a 9., 10. számozású lapokon lévő, a II. kötegben a 39., 229., 361. lapokon kezdődő változat.

Kevésbé játszott Thaly Kálmán passzív szerepet a következő három vers közzétételében:

37. *Most jöttem Erdélyből...* Ad. I. 225. 16 sor.

Thaly Kálmán P. Horváth Ádám gyűjteményére, a Heckenast féle *Magyar népdalok és románczok*, meg Pap Gyula: *Palócz népköltemények* c. kiadványokra, továbbá több régi, az Akadémia kéziratárában fennmaradt

dalgyűjteményre hivatkozik. «Az általunk itt közölt változat azonban ezen újabbak, s eredeti jellegükből kivetkeztetteknél nemcsak hogy sokkal régibb, de egyszersmind sokkal becsesebb és teljesebb is. Több ódon feljegyzésből... sikerült így egybeállítanunk, vagy mint hisszük: az eredetire visszavinnünk.»

Ebben a formájában tehát semmi esetre sem hiteles kurucz vers. Valószínű, hogy az első 8 sort P. Horváth Ádámól vette Thaly (279. számozású ének.), a második fele átdolgozásához pedig a palóc nóta szolgáltatta az anyagot.⁴

Tizenhatsoros változata a Nemzeti Múzeum Oct. hung. 441.-ről Erdélyi Pálnál a 109. lapon.

38. *Te vagy a legény, Tyukody pajtás...* (Kurucz tábori dal.) Ad. I. 31. 10 négyesoros vszk.

Thaly Balla Károly kétféle főljegyzéséből tette közzé. Hogyan került kezébe a kétféle főljegyzés, a jegyzetében részletesen elbeszéli. Hivatkozva Szerb Antalnak a *Rákóczi-album* II. kötet 290. lapján az énekhez fűzött megjegyzéseire, a következőket tartjuk szükségesnek előadni.

Az első három strófát *Emlékszállások* címmel Balla Károly közölte már 1862-ben, a Vasárnapi Ujságban. Közlése apróbb részleteiben eltér a Thalyétól. (V. ö. *Rákóczi-album* II. 590. l., ahol Szerb Antal újra adja Balla szövegét.) A Nemzeti Múzeumban Thaly összegyűjtött iratai között (1390. Fol. hung. II. 327. sz.) ma is megvan Balla Károlynak az a levele, melyben Thalyt Udvarhelyi Miklós öreg színészhez utasítja — 1849/50 táján hozzá juttatta el a vers régibb főljegyzését. Balla levelében a harmadik és negyedik versszakot írta le, mert tovább nem emlékezett az énekre. Nála a 3. és 4. versszak a következőképpen hangzik:

Rajtunk török dúl, rajtunk német jár,
Tűz vassal pusztul ember és határ.
Ez az istentelen német annyi kárt tett már
Hogy hozzá képest mit sem tett Batu és tatár.

Az nagy uraknak mézes bókot hány,
S hozzá símulnak mint bódult zsákmány.
Hej nagy urak nem keresztény az a' ki pogány,
Rosszabb pedig még ennél is labancz valahány.

Balla levele mellett egy négy lapos levélpapíron *Kurucz nóta régi időből* felírással 9 strófás verset találunk, mely részleteiben nagy eltéréseket mutat Thaly közlésétől. A levélpapíron nincs semmiféle jelzés, hogy ki írta le, honnan és mikor. Az írás nem Thaly Kálmáné. Minden valószínűség szerint ez az a főljegyzés, melyről Balla levelében említést tett. Itt a *Te vagy a legény...* a negyedik strófától kezdve a következőképpen van meg:

Mindent ígér, de — csak szorultában,
És nem teljesít, ha szabadjában,
A német és török hitnek fogadásában
Ne bizz többet mint kutyának ugatásában.

⁴ Azóta Szabó T. Attila az IK. 1935. 391. l.-on egy 15 soros változatot közölt az Akadémia egyik XVIII. századvégi verseskönyvéből. Lehet, hogy Thaly kezén is megfordult ez a változat, és ujrakomponálásában ezt is felhasználta.

Pusztitani jött nem segítségre,
 Hogy elfogjalja országunk végre,
 És kiirtsa nemzetünket, megesküdt égre:
 Mind ki irtá Bocskait és Betlent is végre.

Csak azt nézd pajtás labancz merre van?
 Csak ezt vágd pajtás el busultodban.
 Mert e pogány kiölt mindent édes hazánkban,
 Vágd tehát még a magyart is társaságában.

Adj kupámba bort, bort a lelkeknek,
 Fekete levest adj a németnek.
 Elvégre is minden magyart ezek kiölnek,
 És hol labancz van, mit örülsz ott az életnek.

Bort kupámba, bort! embert a gátra,
 Tyukodi pajtás nem maradsz hátra,
 S ha labanczot átvertük a más világra,
 Hozzon Isten békeséget szegény hazánkra

Amint látható, Thaly Kálmán erősen átsimította a verset. Kiadott és közkezen forgó alakjában nem hiteles szöveg. Elég kevés szerepe van Thalynak az első négy strófában, annál több a továbbiakban. A vers végének bordalszerű felcsendülése nagyon művészi; kétségkívül Thaly alkotása az általa kiadott szöveg 9. versszaka. Ismételjük: az egész versen megérzik Thaly művészi keze.

Kuruckori vagy ehhez közeleső feljegyzés nem maradt az énekről. Balla Károlynak szájhagyomány volt az alapja, s amíg ő feljegyezte, már meglehetősen nagy változáson mehetett át, Thaly meg még inkább módosította a szöveget.

39. *Oszi harmat után...* (Bujdosó ének tárogató sípra.) Ad. II. 309. 8 nyolcsoros vszk. (Valójában csak 48 sor, mert minden versszakban két-két sor ismétlődik.)

Ezzel az énekkel együtt kell tárgyalnunk két más, hozzá kapcsolódó éneket, a *Boldogtalan vagyok* kezdetű — 9 kilencsoros vszk. — amelyet Thaly nem tartott kuruc költeménynek (nem is vette fel az *Adalékokba*), és a *Zöld erdő harmatát* kezdetű — 9 $\frac{1}{2}$ négysoros vszk. — melynek az *Őszi harmat után* tulajdonképen csak a változata. Ezt az utóbbi éneket — ismételten mondták róla, hogy a kuruc líra legszebb darabja — Thaly azzal a megjegyzéssel kíséri az *Adalékokban*, hogy valószínűleg egy bujdosó kuruc a saját viszonyaihoz alkalmazta Balassa Bálintnak jól ismert, a *Vitézi énekek* II. 414. l-on közölt *Zöld erdő harmatát* kezdetű versét.

A *Boldogtalan vagyok* és *Zöld erdő harmatát* kezdetű költeményeket Thaly a *Vitézi énekek* II. Toldalékában tette közzé, az Akadémia kéziratárának állítólagos Marton-féle kéziratgyűjteményéből. A Marton-féle kéziratokat Szily Kálmán, Mészöly Gedeon, Dézsi Lajos keresték az Akadémia kéziratárában, de nem találták meg.

A *Boldogtalan vagyok* költeménnyel kapcsolatban Thaly még egy 1770-es nyomtatványra is hivatkozik. Egy ilyen nyomtatvány van a Nemzeti Múzeumban is. A rajta lévő 9 strófás verset kiadta Dézsi Lajos: *Balassa*

Bálint minden munkái II. 739. l. A vers ugyanaz, mint a Thaly által kiadott költemény, csak az első és utolsó strófa «össze-vissza kuszált» sorait igazította ki Thaly az akadémiai példány alapján. Az éneket az irodalmi köztudat Balassa verseként ismeri. Az ének tehát régi és hiteles, hű alakja azonban nem az, amint Thaly közölte, hanem az, amelyik Dézsi kiadásában olvasható.

A *Zöld erdő harmatát* vers két pontján érintkezik az előbbivel: első versszaka a *Boldogtalan vagyok* második strófájának utolsó három sorával azonos, a harmadik strófáját pedig megtaláljuk amott az ötödik versszak 4-5 sorában. (A vers teljes egészében benne van az *Őszi harmat után* kezdetű énekben.) Thaly a költeményt szakadozott papiroson, névtelen csomagban találta. A vers hitelességét a legújabb időkig nem sikerült kimutatni. Az elmúlt évben azonban Szabó T. Attila megtalálta a verset az Akadémia egyik XVIII. századvégi énekeskönyvében a Thalynál hiányzó 6 sorral együtt, még pedig szóról szóra úgy, amint Thaly közölte. Így tehát ennek a második éneknek is igazolódott a régisége és hitelessége.

Az *Őszi harmat után* jórészt az előbbi két vers kontaminációja. A következő elemekre bontható: Az 1. versszak első három sora a *Boldogtalan vagyok* 2. strófájának első három sorával azonos; kivéve, hogy a középső «Végre mikor aztán» sort a «Nagy hegyeknek ormán» helyettesíti. A 2. strófa első három sorát az 1. versszak három utolsó sora alkotja. Ezen az öt soron kívül más kapcsolata nincs a *Boldogtalan vagyok* énekkel. Ennek ellenére a versben lévő új elem mindössze a 4. strófa első három és az 5-iknek utolsó három sora; a 9-ikben: «Kietlen messzeségben» és végül a szépségben még az előbbi részeket is verő utolsó strófa. Új tehát összesen 13 sor. Az ének többi 29 sora (az ismétlődő sorokat nem számítottuk) a *Zöld erdő harmatát* kezdetű ének 29 sorának reprodukálása, az egyes részek sorrendjének felcserélésével.

Tehát az *Őszi harmat után* tulajdonképpen a *Zöld erdő harmatát* költemény átalakítása, mondhatnók «második, bővített» kiadása. Thaly itt az *Adalékokban* új 64 soros versként közli azt az éneket, melyet a *Vitézi énekekben* mint rövidebb, 38 soros verset már közölt. Pedig itt is ugyanarra a kéziratra hivatkozik mint a forrására, s bár említi ugyan, hogy a Bercsényi-féle elkobozott levéltár romjai közt talált egy «legteljesebb változat»-ot, de sem azt nem mondja meg, miben tért el a két változat, sem azt nem állítja, hogy az újabb szöveget ebből az állítólagos «legteljesebb változat»-ból egészítette ki.

Ebben a formájában tehát a vers semmi esetre sem kuruc költészet terméke — Thaly Kálmán fűzte össze a fent említett elemekből, s ötle való a sorok ismétlése is. A kuruc költészet köréből törlendő.

Érdekes azonban, hogy van rá több adatunk, hogy *Őszi harmat után* kezdettel voltak már vagy egy századdal Thaly előtt a *Boldogtalan vagyok*-ból keletkezett variánsaink. Szabó T. Attila az Erdélyi Irodalmi Szemle

¹ IK. 1935. évf. 392. l. Nem bizonyos azonban, megáll-e Szabó T. Attilának az a megjegyzése, hogy az általa közölt verseskönyv az a példány, amelyből Thaly közzétette a verset, s melyre Dézsiék nem akadtak rá. Thaly ugyanis világosan megmondja, hogy az ő névtelen gyűjteményéből a következő lap ki volt szakadva. Az éneket épen azért nem közölte végig.

1929. évf.-ban ismertetve az Erdélyi Múzeum Egylet énekeskönyveit, említést tesz egy XVIII. század elejétől a század közepéig összeírt *Énekeskönyvtöredékről* (Kt 1815.). Itt hasonló kezdettel találjuk meg a *Boldogtalan vagyok* változatát.

Hasonló kezdetű változat van meg a Szádeczky K. Lajos birtokában lévő *Miscellanea* 229—230. lapján is. Az első versszak ugyan az, mint a Dézsi által kiadott ének második strófája, csak a hatodik sor változott «lassan, lassan a levél»-re. Megvan még a 4., 5., 9. strófa csekély eltéréssel, a 3. versszakból hat, a 6.-ból három sor. Az új sorok száma: kilenc. Ez a változat a Thaly által kiadott *Oszi harmattal* azonban még annyira sem érintkezik, mint a *Vitézi énekek* II. 405. *Boldogtalan vagyok*ja.

A következő versekkel kapcsolatban mind ez ideig nem tudunk többet mondani a forrásukról, mint Thaly kiadásukkor mondott; illetőleg ha tudunk róluk valami újat, az negatívum s Thaly Kálmán szerzőségét bizonyítja.

40. *Pallas, bölcsességnek szép Istenasszonya...* (Zrinyi Ilona és gyermekei.) Ad. I. 220. 23 négysoros vszk.

Thaly az *Adalékokban* úgy adja ki, mint Zrinyi Ilona kezeírását a vörösvári gr. Erdődyek levéltárából. Ezzel el'entétben az iratai közt található másolatára ceruzával ezt írta fel: «Eredetiye a gr. Erdődyek levéltárában Gyepű-Füzesen; Zrinyi Ilona saját kezeírása, amint hallom.» Kék ceruzával mér ez a megjegyzés olvasható: «szegény Szalay Palkó, Szalay László fia másolta számomra.»

Thaly forrásutalását ez ideig nem sikerült ellenőriznünk. Mégis, bár Thaly utalásai ellentmondanak, nincs okunk arra gondolni, hogy Thaly félre akart volna bennünket vezetni: a vers szelleme, stílusa nem vall újabbkori szerzőre.

41. *Gyürky Ádám vitézünk...* (Gyürky Ádám gyászverse.) Ad. II. 37. 20 sor. Gyürky Ádám 1704-ből való piros selyem zászlójáról lemásolva Thaly már a Századok 1869. 133. lapon kiadta. Az *Adalékokban* újra lenyomatta. A versnek irodalomtörténeti jelentősége nincs. A zászló hollétéről nincs tudomásunk. De a vers hitelességében nem kételkedhetünk.

42. *Hallgassátok meg magyarim, a mit beszélek...* (Rákóczi kesergője.) Ad. II. 316. 10 ötsoros vszk.

Thaly Arany Jánostól kapta, akinek szóhagyomány után lejegyezve küldték be Nagyszalontáról. Első hét versszakát már 1870-ben közzétette Rozvány György *Nagyszalonta mezőváros története* c. munkájában.

Nagyon valószínű, hogy ebben az alakban kontaminált, átdolgozott. Azt a benyomást teszi ránk, mintha több énekből állították volna össze. Különösen a nyolcadik strófa áll igen közel a *Rákóczi-nóta* második versszakához.

Arról nem lehet szó, hogy Thalyé a vers. Még arról sem, hogy ő dolgozta át, vagy hogy az utolsó három strófát ő csatolta az énekhez. Mikor

gyűjteményében közzétette a verset, korának legnagyobb tekintélyére hivatkozott, Aranyra. Thaly csak úgy közölhette, ahogy Arany neki átadta. Ha változtatott volna rajta, Arany kifogást emelt volna ellene, legalább is Thalynak a kiadást kísérő megjegyzése ellen.

43. *Bezerédy elvesztette a lovát...* (Bezerédy árulásáról.) Ad. II. 249. 8 sor.
Szájhagyományból lejegyezve Hanthó Lajos lőcsei igazgató közölte Thalyval 1866-ban.

A töredékről más feljegyzésünk nincs. Két első sora előfordul a gyanúnak bizonyult *Bezerédy nótájában*, ahol László Zsigmond vizsgálódása szerint¹ a két sor nem üt ki a hamis versek Thalyra jellemző, szabályosan ugyanazon hangmagasságból és hangminőségből.² Viszont Hanthó még élt a vers kiadásakor, ez a körülmény a vers hitelességét bizonyíthatja, mert a hamis verseknél Thaly mindig már megholt emberek közlésére hivatkozik.

44. *Dicsértessél tőlünk magyarok Istene...* (Vak-Bottyánról való ének.):
Ad. II. 105. 15 négy soros vszk.

Thaly már a *Bottyán János* című munkájában (1864) megemlékezik az énekről. A 96. lapon ezt mondja: «Ezen időből Bottyán Jánosról egy magasztaló kuruc ének maradt fenn, mely a jelen mű írója által kiadandó régi dalgyűjtemény számára Szombathelyről küldetett be, holott egy énekeskönyv táblájára írva találták.» Az *Adalékokban* meg is nevezi a beküldőt: Szalay Lászlót. A könyvről ennél többet nem tudunk. Szalay László, mikor Thaly rá hivatkozott, már nem élt.

Riedl Frigyes erre az énekre is tesz hitelességét kétlő célzást. Szerinte stílkritikai alapon közel állanak hozzá a *Mikor virrad megént...*, *Nagy Bercsényi...* és a *Balogh Ádám nótája* szintén gyanús balladák. Úgy nézem, hogy inkább ez az ének szolgáltatott elemeket a fentieknek, nem pedig megfordítva. A kuruc költészetből koránt sem ütök ki úgy ki, mint a többi gyanús versünk. Szerb Antal is azt mondja róla: «Krónikás modorú, stílusa nem emlékeztet Thaly balladáira, legfeljebb talán a nagyon sok archaikus kifejezés miatt lehetne kételkedni benne... A vége nagyon élesen, XIX. századian németellenes... Az is lehet, hogy Thaly átjavította...»

A vers kéziratát nem maradt ránk, a forrást Thaly Kálmánon kívül más nem látta. Eredetisége így kérdéses, legalább is ezt a megállapítást követeli az eddig követett módszerünk. Hogy mennyi része van Thalynak a versben, nem tudjuk. Az egész semmi esetre sem az ő csinálománya.

¹ László Zsigmond: *A kuruc balladák*. 1917.

² László a Sievers-Rutz-féle nyelvmelódia-elmélet alapján vizsgálta a gyanúba vett balladák hitelességét. (Az elmélet rövid ismertetése az EPhK 1915. évf. 7—19. l.) Reakciós kísérletei közben arra a megállapításra jutott, hogy Thaly költeményeinek hangminőségére mindig a kontraszt árnyaltpár szakaszonként való váltakozása (Ilwq—Ilkq) a jellemző. Verseinek hangmagassága pedig mindig +6 fok. Ahol a gyanús versek hangelemzésében ezt a Thaly költeményeit jellemző hangminőségi és hangmagassági állandót találja, ott igazoltnak látja Thaly szerzőségét.

45. *Török bársony süvegem...* (Balogh Ádám nótája.) Ad. II. 261. 6 négy soros vszk.

Szóhagyomány után közölte Thalyval Uzsay Ágoston. Uzsay a vers kiadásakor már nem élt, 1864-ben halt meg.

A Riedl által gyanúba vett balladák egyike. (V. ö. Szerb Antalnak a 77. számú énekhez tett megjegyzéseivel.)

Kevés archaizmus van benne, kevés más versekkel való egyezés. A sáros-pataki tanárok szerint már csak azért sem csinálhatta Thaly, mert dallama ismeretes volt 1872 előtt. Amint a nótáját sem Káldy szerezte, hanem megvolt a kuruckorban, az éneket sem Thaly szerezte, hanem az is megvolt a kuruckorban. (A modern szövegnek meglévő, régi dallamra való alkalmazását azonban Káldy is elvégezhetette.)

László Zsigmond szerint ez az egyetlen vers, mely a Riedl által kifogásolt 10 ballada közül nem mutatja Thaly hangsajátságait. A hangminőség és a hangmagasság egyaránt elüt Thalyétól. László határozottan állítja, hogy a vers nem lehet Thaly alkotása.

Ha elfogadjuk László Zsigmond állítását, még mindig csak a szerzőség kérdését döntöttük el oly irányban, hogy nem Thaly a szerzője, de nem azt, hogy hitelesen kuruckori-e a vers. Hozzá szóhagyomány útján jutott el a XIX. század közepén. Más lejegyzésére eddig nem akadtak, így nem ellenőrizhető.

46. *Kurucoknak kedves földje...* (Dunántúli bujdosó kurucok éneke.) Ad. II. 314. 6 négy soros vszk.

Thaly azt mondja, hogy az Ung megyei pálóczi gr. Barkóczy levéltár rendezetlen részében találta, külön ívre írva, egykorulag; 1710 végi és 1711 elejéről való akták közt. Eddig még nem keresték a lelőhelyét.

Riedl két súlyos reminescenciát talált Kisfaludy Károly költeményéből. László Zsigmond viszont az utolsó strófa első soránál (egyezik az *Egy bujdosó szegénylegény...* 11. strófa első sorával) talált eltérést a Thaly költeményeire jellemző hangsajátságoktól.

A vers kirí a kuruc költészetből. Hogy állt-e valamilyen szöveg vagy töredék Thaly rendelkezésére nem tudjuk. Szükséges lenne a Barkóczy levéltár átvizsgálása.

47. *A kölesdi harcon, a kölesdi harcon...* (A kölesdi harcru.) Ad. II. 237. 24 sor.

Thaly a következőket írja róla: «A vörösvári Rákóczy-Aspermont-Erdődy levéltárban leltem gr. Eszterházy Antal 1708 végéről való jelentés háttapjára mint vélni lehet tollpróbálgatás gyanánt odavetve..., úgy látszik töredékes ének.» Riedlnek nem keresték a forrását. Az Országos Levéltárban letétbe helyezett vörösvári levéltárban ez ideig mi sem akadtunk rá.

Ferencki 1880-ban ezt mondja róla: «későbbi, a nép ajkáról való feljegyzés nyomait érzem rajta. Thaly jegyzete ellenére is, én egésznek tartom.»¹ Szerb Antal a 72. szám alatt összefoglalja Riedlnek érveit. László szerint a

¹ A *kurucvilág énekei*. Figyelő III. évf.

hangminősége csak a «megégett Rácország» soránál ütközik ki Thaly hangminőségéből. Hangfokozata ugyanaz, mint a Thaly verseké. A kuruc költeményekben elég ritkán előforduló 3—3 tagolású félsorok százalékszámja: 55.3%. Nem eredeti kuruc költemény.

48. *Vitézlő fiaknak...* (Ujváriak dicséreti.) Ad. II. 277. 8 kilencsoros vszk.

Thaly állítólag 1868-ban másolta le a vörösvári Rákóczi-levéltárból; Riedlék nem keresték a forrását. Ez ideig mi sem akadunk rá. Thaly szerint formai előadás és verselés tekintetében hű követője Balassa Bálint költészetének.

Riedl ezen felül öt olyan archaizmust mutat ki, mely Gyöngyösi *Kemény János*ának II. és III. részében van benne. Hangra, stílusra, archaizáló eljárásra édes párja Thaly: *Kurucvilág* 27. darabjának, *Petróczi István Bujdosó énekének*.

A költemény nem eredeti kuruc vers.

49. *Mikor virrad megént...* Ad. II. 144. 39 sor.

Szóhagyomány után közölve. Állítólag Ráth Károly jegyezte le Koronczón egy öreg ember ajkáról, aki már nem tudta a teljes verset. (Az *Adalékok* megjelenésekor Ráth Károly már nem élt, 1868-ban halt meg.)

Ferenczi Zoltán már 1880-ban ezt mondta az énekről: «Rímei népies énekhez mesterkéltnek látszanak, különben a nép szellemének átalakító hatása érzik rajta, főleg a negyedik strófában. Ez utóbbi sorában más éneknek az idejétszáma is érezhető s a vers eleje nem épen egyezik meg hangulatra nézve a végével. Meglehet, hogy két ének olvadt össze benne.»¹ Lóosz István szerint is «azt a benyomást teszi az emberre, mintha több énekből volna összeállítva.»²

Ezzel szemben Riedl nem vette gyanúba a verset. Ha az éneket az amúgy is túlsúlyban lévő tizenkettes sorok szerint rendezzük négy ötsoros és egy négysoros strófát kapunk. Mint a Riedl által gyanúba vetett tíz ballada közül öt, ez is Zrinyi strófákat ad tehát. A 3—3 tagolású félsorok százalékszámja: 64.6%. Megtaláljuk az alliterációk nagy változatosságát (*mikor virrad megént; híres Bottyán hírét; egekig emelő; soproni sáncokat mikoron megvettük*) és gazdagságát. Középrímek az összes gyanús versek közül talán itt fordulnak elő a legbővebben. Refrénszerű ismétlések teszik rendkívül ütemessé a verset. Mind olyan sajátság, amely a hamisnak bizonyult versek jellemző vonása.

Bottyánnal, Bezerédyvel, Balogh Ádámmal szemben Hajszter, Stumberk áll; a német itt is falkástól szalad, a kurucok Bécs alját, Stíriát nyargalják. Az erdők épügy testekkel rakottak, mint *Bezerédy nótájában*. A lovával beszélgető vitéz motívuma értékesítve van itt is. A végén meg sok jó napot kíván a kurucoknak, saskeselyűknek, égimadaraknak, erdei vadaknak. Hány ének motívuma van itt értékesítve!

Ha Thalynek állt is rendelkezésére valamilyen régi szöveg vagy töredék, azon igen alapos átdolgozást kellett végeznie.

¹ Id. helyen.

² *Szemelvények a kurucvilág költészetéből*. 1903.

50. *Német sas vert fészket...* Ad. II. 268. 8 hétsoros vszk.

Állítólag Simonytornyán, Beszédes nevezetű mérnöknel másolta le Thaly valamely «régi följegyzésről.»

Riedlék szerint a ballada költői visszhangja Bercsényi Miklós 1709. szept. 23—24.-én kelt levelének. Az egykorú eseményeknek ilyen széleskörű áttekintése, mint itt van, csak hadvezértől vagy történetitől telik ki. Az egész versben Thaly költészetére jellemző hangmagassági és hangminőségi sajátosságokat találunk. Zavart csak az utolsó versszakasznak a V. É. I. 223. lapjáról átkölcsezött sora okoz. A 3—3 tagolású felsorok százalékszám: 53·1%.

Thaly nem ad pontos forrásmegjelölést, hivatkozása már eleve nem ellenőrizhető. Rajta kívül a költeményt más nem látta, változata vagy akár töredéke nem maradt ránk. A verset törölnünk kell az eredeti kuruc költemények sorából.

51. *Nagy Bercsényi Miklós...* Ad. II. 206. 16 kétsoros vszk.

Thaly szerint Konkoly Dezső küldte fel neki Ógyalláról azt a «valamely könyvből kiszakadt oktáv levelet», melyen a vers olvasható. Konkoly már 1867-ben meghalt. Riedl Thaly és Konkoly levelezésében említést sem talált az énekről.

Riedl több Gyöngyösiből vett archaizmust sorol fel. A költeményben igen sok olyan gondolat, kifejezés fordul elő, melyet vagy kuruckori énekben, vagy hamisnak bizonyult versben megtalálunk. Nagy Bercsényi vezeti a kurucokat, Morvát, Bécs-alját nyargalják, Stóremberg, Ricsány generált, kergetik, az álnok németet, kőborító rácot halomba vágják, Isten segítségét győzedelmet kér a szerző a kurucokra.

Loósz 1903-ban helyesen mondta: «a költemény lelkes hangja és folyamatos előadása gyakorlott kézre vall.» Igen, Thalyéra. A vers kirí a kuruc költészet hiteles darabjai közül. Kézirata nincs meg, változatát nem ismerjük, Thalyt kívül más nem látta az éneket. A vers felépítése, szelleme egészen reá vall.

52. *Sárvár alatt sűrű berek a csere...* (Bezerédi nótája.) Ad. II. 184-15 négyesoros vszk.

Thaly állítólag «egész levelezést folytatott ezért az énekért, míg végre Szikszay Lajos úr, egy Kemenes-allyi Kardoss nevű öreg nemesnél levő múlt századi följegyzésről lemásolván Páparól beküldé.» Riedl hiába kereste, a Szikszay-Thaly levelezésben említve sincs. (V. ö. Szerb Antalnak a 65. számú éneknél adott összefoglalását.)

A vers kirí a kuruckorból. László Zsigmond szerint hangmagassága és hangminősége egyezik Thaly hangmagasságával és hangminőségével, még a Thaly által említett két sornyi népdal töredék sem ütközik ki belőle. Kézirata nincs meg, az éneknek semilyen feljegyzését nem ismerjük a Thaly közlésén kívül. A verset Thaly csinálmányának kell tartanunk.

53. *Sebes víz az Garam, siet az Dunába...* (Esztergom megvételéről.) Ad. II. 117. 26 kétsoros vszk.

Állítólag Esztergomban írta ki egy 1706. évi nagyszombati kalendárium leveléről. Riedl megbízásából Obermüller Ferenc tüvé tette érte az esztergomi városi levéltárat, ahová Thaly utal, de a kalendáriumnak a nyomát sem találta.

Ferenczi 1880-ban így szól az énekről: «más helyei olyan szépek, hogy ma sem lehetne szebben és jobban megírni őket. Vannak sorai, melyek Arany Jánosnál is feltalálhatók, ...nem népies.» Badics meg azt mondja irodalomtörténetében: «A szerkezet és versstílus hasonlósága az Ocskay Lászlóról való énekkel, azt sejteti, hogy szerzőjük is ugyanaz.»

Az összes gyanús versek közül ezzel a költeménnyel foglalkoztak a legrészletesebben. A számos bizonyíték mellett a legsúlyosabb a versben lévő történeti falsum (Esztergom kapitulált!) és a lelőhely fiktív volta. A balladát Thaly Kálmán írta.

54. *Kurucok, kurucok, hejh szegény kurucok...* (Ocskay Lászlóról való ének.) Ad. II. 271. 31 kétsoros vszk.

A Bercsényi-féle ungvári elkobzott levéltár irományai közt Csajághy János egyik leveléhez mellékelve találta Thaly. Riedl nem találta a levelet, De nemcsak hogy a Thaly által említett levél vagy melléklete nincs meg, hanem Csajághy ekkor (1710. jan. 12.) nem is írhatott Bercsényihez levelet, fogságban lévén. (V. ö. Szerb Antalnak a 81. szám alatt adott összefoglalását.) László Zsigmond szerint is mind a hangmagasság, mind a hangminőség Thalyra vall. A 3—3 tagolású félsorok százalékszám: 55,5%.

A lelőhely fiktív, variáns nincs, az énekben történeti falsum van, modernsége érezhető. A vers Thaly Kálmán hamisítása, törölnünk kell a kuruc költészet sorából.

55. *Bécsi német...* (Bécsi magyar tánc.) Ad. II. 395. I. 12 sor.

Thaly Kálmán P. Horváth Ádám *Ötödfélszáz énekéből* adta ki. Már Thaly megjegyzi: «az sem lehetetlen, hogy az öreg Horváth Ádám javított rajta itt-ott valamit, mert nagyon dallamos.»

Az *Ötödfélszáz éneknek* 237. számozású darabja P. Horváth Ádám saját szerzeménye. P. Horváth a maga verseit keresztittel jelölte meg — ezt a jelölésmódot ő maga ismertette a *Magyar Árionban* — a *Bécsi német* is keresztittel van megjelölve. (Az Ad. II. 100. lapján P. Horváth Ádám gyűjteményéből kiadott *Telekes bocskor...* kezdetű 8 soros versről Galamb Sándor az Irodalomtörténet 1912. évfolyamában szintén azt állapította meg, hogy P. Horváth szerzeménye.)

Hamisításnak bizonyult az Ad. I. 6. lapján közzétett

56. *Székelyszöld mindig zöld...* kezdetű vers is. 16 sor.

Tolnai Vilmos bizonyította be róla, hogy gr. Kemény János csinálta. (EPhK. 1911. évf. 300.)

IV. A Tanulmányok kuruc versei.

A *Tanulmányok* függelékében Thaly Kálmán 19 éneket tett közzé. Ezek közül egyet, a *Tűz viz között* kezdetű hiteles kuruckori éneket, már az *Adalékokban* kiadta, erről már szólnunk. Tíz versnél a radványi könyvtárra hivatkozik mint leltőhelyre. Ezeket a hivatkozásokat ellenőrizte, a verseket filológiailag kiadta Baros Gyula az IK. 1904. évfolyamában. Velük tehát nem kell foglalkoznunk, csak kettőhöz fűzünk hozzá megjegyzést.

57. Az *Ut auceps solet...* (356. l.) című vers, 31 négysoros versszak, Jankovich másolata szerint megvan a Hölischer-kódexben is a 46. lapon *Bellevary Dávidnak Viczmány Mihály lakodalmában esett sorsának wiabban iob formában írt ritmusok* címen. (41 versszak.)¹ A *Vásárhelyi daloskönyv* 216. l-on 40 strófás változatot találunk.

58. *Visszajár az idő...* 14 négysoros versszak (360. l.) kezdetű vers is megvan a Hölischer kódexben az 59-ik lapon, *Elfordult világ forgása* címmel. A Századok 1904. 687-en R. Kiss István ennek az éneknek a 8 versszakos változatát közli. Új benne a 8. strófa; ez «ha már a német is magyarral kiköthet» sorával németellenes tendenciát mutat.

A többi nyolc vers részben, de kisebb részben hiteles, a többi gyanús, vagy épen Thaly műveinek bizonyul.

59. *Abc amelyben magyarok nevei...* (Abecedarium Hungarorum sub motibus Rakocianis anno 1706.) 385. lapon. 25 négysoros vszk.

Márki Sándor közölte Thalyval az aradi liceum könyvtárában őrzött Vásárhelyi János kéziratgyűjteményéből. Göbl Alajos tanár úr szíves értesítése szerint ma is megvan az aradi áll. liceum könyvtárában, Vásárhelyi János kéziratgyűjteményében.

60. *Patyolat a kuruc...* 384. l. 16 sor.

P. Horváth Ádám gyűjteményének 8 soros feljegyzését (251. számú) Thaly már az *Adalékok* II. 93-ik lapján kiadta. Erdélyi kuruc költészeti gyűjteményének 113-ik lapján a Nemzeti Múzeum Oct. hung. 446-ról ad 6 sornyi versikét. Thaly a *Tanulmányokban* a *Magyar dal album* 9. füzetéből nyomatta újra a verset.

¹ A Hölischer-kódexet Erdélyi Pál ismertette a M. Könyvsz. 1891. évfolyamában. Szerinte is, meg legújabbán Jenei szerint is (*A világi irodalmi műfajok kéziratok énekeskönyveikben*. 1929), sőt Szabó T. Attila szerint is (*Kézírtos énekes könyveink és verses kézírataink a XVI—XIX. században*, Zilah, 1934) a kódex az eszergomi városi könyvtárban van. Kemény Miklós levéltáros úr szíves értesítése szerint a katalógusban XII-B-19 jelzésű kézirat ma már nincs meg a könyvtárban. Valószínű, hogy a háborút követő forradalmi időkben vitték el. Jankovich Miklós 1840-ben lemásolta egynéhány énekét. Másolata a Nemzeti Múzeumban van, (Quart. hung. 1258.) s ebben még három, a kuruc költészettel kapcsolatban lévő vers olvasható.

61. *Tekintetes nemes...* (Buzdító.) 338. l. 23 kilencsoros vszk.

«Eredeti je egykorú írással, minden aláírás vagy jel nélkül egy ívre leírva, gyűjteményben». A Nemzeti Múzeum Thaly-féle iratgyűjtemény I. kötegében valóban megvan. Hogy honnan került hozzá nem mondja meg. Annyi kétségtelen, hogy Thalynak semmi köze sincs a vershez. Ha elolvassuk e verssorokba tördelt prózát, klasszikus példáival eredetinek kell tartanunk.

62. *Egek szélességét...* (Egy Istenében reménylett szegény bujdosónak alázatos könyörgése.) 362. l. 20 kilencsoros vszk.

Thaly a Hubay-kódexre hivatkozik. A kódexről ma nincs tudomásunk. Thaly forrásutalását nem tudtuk ellenőrizni. A vers nem ír ki a hiteles kuruc versek sorából.

Hasonlóképen nem találtuk meg eddig Thaly forrásutalását a következő költeményeknél sem:

63. *Kiállott Rákóczi a munkácsi sáncrea...* (Bujdosó Rákóczi.) 407. l. 122 sor.

A Pesti Napló 1881. dec. 21-i számában mint szóhagyományból lejegyzett népballada jelent meg. Thalynak a *Tanulmányokban* adott határozatlan forrásmegjelölése szerint is két népies változattól van összeolvasztva. A sárospataki tanárok is elismerték, hogy «Thaly megtisztította a hozzá nem való részekből», míg Kálmány *Szeged népe* II. 43. az eredeti lejegyzett alakot adja. Thaly a két változatot az udvarhelyszéki Nyikó völgyére, illetve Szeged-Makó környékére lokalizálja. Vikár Béla hiába kereste az előbbi helyen. Kálmány följegyzése Szajánból való, s azt állítja a közlő, hogy a verset több kuruc énekkel együtt 1881 elején elküldte Thalynak. Vértés Sándor szerint Thaly ezt a kéziratot használta fel. A vers $\frac{1}{6}$ része élt a nép ajkán, a többi Thaly költötte. Riedl e mellett még *Halgassátok meg magyarim...* (Ad. II. 316.), *Őszi harmat után...*-ből idéz átvételeket, és a tenger partjára utaló anachronizmust is felhossa annak bizonyítására, hogy a verset Thaly csinálta.

László Zsigmond szerint az összes gyanús versek közül ennek a hangelemzése a legbonyolultabb. A 2. 7. 10. versszakban lévő idegen elemek igen erősen kiütöknének a költemény uralkodó hangképéből, mely különben Thaly hangjellegét mutatja.

64. *Bölcsőm vigasztalom...* (Rákóczi bucsúja.) 409. l. 3 tizenegysoros vszk.

A Rozsnyói Híradóban, ahol először jelent meg a szöveg (1874. évf. 14. szám), Thaly nem mondja meg, hogy ki küldte be neki «Gy. D. naplóját» Mikor a Figyelő 1877. 124. l. újra kiadja, még mindig nem jelöli meg a forrást. A *Tanulmányok* jegyzetéből sem tudunk meg többet az énekről.

Tolnai Vilmos találta gyanúsnak stílári és nyelvi sajátságai miatt. Az első versszak öt sorát megtaláljuk az utolsóban is. A közbeeső strófák öszből vett természeti képe nagyon emlékeztet az *Őszi harma után...*-ra. A hiteles kuruc versekben ritkán előforduló 3—3 tagolású félsorok száma:

61-7%. A legsúlyosabb ok, ami miatt Thaly szerzőségének a gyanúját fenn kell tartanunk az, hogy Thaly nem ad forrásmegjelölést.

65. *Szenvedtem eleget...* (Bujdosó éneke. Cantio peregrini.) 412. l. 8 hatsoros és 1 nyolcsoros vszk.

Thaly, amikor először a Figyelő 1877. 125. l. közzétette, nem hivatkozott pontosan meghatározott forrásra. A következő verssel együtt «úgy adja ki, mint a múlt században összeírt, régi daloskönyvben következnek.» A *Tanulmányokban* azonban már Gyürky-kódexnek nevezi ezt az állítólagos forrást. A Gyürky-kódexről semmit sem tudunk, s Thalynek róla tett megjegyzéseit csak gyanút elhárító jegyzetkéknek lehet tekintenünk.

Ferenczi már 1880-ban azt mondja a versről: «a kuruc énekek egyik legszebbje, némely sorai azonban emlékeztetnek más énekekre is. Itt-ott bizonyos művésziesebb hatáskeresést is találunk benne.» Thaly maga így nyilatkozik róla: «Balassa strófiához közeledő alkata s választékos nyelvezete némi műköltészeti jártasságot árul el, bevégzettsége correct.» A vers valóban kirí a kuruc bujdosó énekek sorából. Megtaláljuk az alliterációk művészi felhasználását, párhuzamos egyértékű mondatok közé helyezett állítványokat. Thaly szerzősége mellett szól a vers művészi szépsége és a lelőhely fiktív volta.

66. *Egy bujdosó szegénylegény...* (Alia cantio valde dolorosa.) 410. l. 14 négy soros vszk.

Thaly az előbbi verssel együtt ezt is közzétette már a Figyelő 1877. 125. l., nem említve forrást. A *Tanulmányokban* újra a Gyürky-kódexre hivatkozik.

Az ének olyan művészi, hogy a népköltészetben ilyen aligha teremtetett. A művészettel alkalmazott alliterációk száma igen nagy. Megtaláljuk a magánhangzós, mássalhangzós sorkezdetek alliteráló összecsengését. Fokozó ismétléseket találunk az érzelmi fokozatoknak megfelelően. Sok a természeti bejátszás, mely az egyedüllétet, elválást drámaian festi. A művészi, lehetőszerűen finom képek («Levelét fa csak hullatja...» stb.) kirínak a kuruc költészetből. Szerb Antal szerint is Thaly «átalakító és továbbképző fantáziája ebben érte el tetőfokát. Nem eredeti.»

Végére értünk a kuruc verseket tartalmazó Thaly-féle gyűjteményeknek. Sorba szedtük azoknak darabjait, hogy a hiteles versektől elkülönítsük Thaly szellemi termékeit. Foglalkozunk most össze röviden, hogy milyen eredményre jutottunk.

Nem számítva a helyesírási, központozási, hangszini változtatást, egy-egy szótagos betoldást, a költemény versszakokra való tagolását, Thaly a következőképpen járt el a nem kéziratos gyűjteményekből közzétett verseknél:

1. csak egyrészét adta ki a költeménynek: a 33. sz. versnél,
2. «rendezte» a versszakokat: a 23. sz. versnél,
3. változtatott a szövegen: a 24., 34. sz. versnél,

4. két vagy több szövegből újat állított össze: az 1., 2., 3., 6., 17., 36.-nál,
5. átsímitotta, megtoldotta a 37., 38. sz. verset,
6. újraköltötte a 39., 63. sz. verset,
7. gyanúsnak, vagy épen Thaly művének bizonyultak a 46., 47., 48., 49., 50., 51., 52., 53., 54., 64., 65., 66. számú versek,
8. XIX. századi verset vett kuruc költeménynek: az 55., 56.-nál.

Nem tudunk többet, mint amennyit Thaly mond a 40., 41., 42., 43., 44., 45., 62. számú versekről. Ezeknek hitelességét nem dönthettük el, de mint feltevést megkockáztatjuk, hogy

9. a 40., 41., 42., 43., 62. régi, kuruckori vers,
10. a 44. és 45. kétes, valószínűleg újkori, de talán nem Thaly műve.

A többi tárgyalta, de most föl nem sorolt vers eddigi tudomásunk alapján, Thaly közlése szerint is, hiteles emléke régi költészetünknek.

Ha az egyes gyűjtemények szempontjából nézzük vizsgálódásunk eredményét, azt találjuk, hogy a *Vitézi énekek* két kötetében lévő kuruc versek hitelesek; itt még nincs hamisítás, noha a két szövegből való kontaminálásra már találunk példát: 1., 2., 3., 6. Az *Adalékok* két kötetében a fentebb említett eljárások mindegyike képviselve van. Részben adta ki a 33.-at, a strófákat felcserélte a 23.-nál, forrásának a szövegén változtatott a 24., 34.-nél, több szövegből újabb változatot készített a 36.-nál, átdolgozta a 37.-et, átjavította és kiegészítette a 38.-ot, ő komponálta a 39.-et. Hasonlóképen neki tulajdonítják a 44., 45., 46., 47., 48., 49., 50., 51., 52., 53. számú verseket. Az 55., 56. számút Thaly tévesen vette kuruckorinak. A 40., 41., 42., 43. számú, Thalytól független versek forrására eddig nem akadtunk rá. A *Tanulmányok* kuruc darabjai közül nem találtuk meg a 62. számú ének forrását; $\frac{5}{6}$ részben Thaly költötte a 63. számút; gyanúsak a 64., 65., 66. számú énekek.

Azt hisszük, a fentiekben sikerült feleletet adni arra a kérdésre, hogy mennyire szűkölt Thaly kiadásainak kuruc költészeti anyaga. Hogy mennyivel bővült, bárcsak minél előbb feleletet adna erre egy új kuruc költészeti gyűjtemény, mely összefoglalná a kuruc költészetnek Thaly Kálmán és Erdélyi Pál kiadásai óta a különböző folyóiratokban elszórt, továbbá mindezeideig napvilágot nem látott emlékeit.

VARGA IMRE.

AZ UTOLSÓ BUDAI BASA.

— Jókai elbeszélése. —

Kétszázötven éve, hogy Buda várának falairól a hanyatló félhold örökre lebukott! Utolszor zendült fel a müezzin éneke, utolsó parancsait osztogatta a félelmes budai basa, azután büszke várának füstölgő üszkei alá temetkezett. A történelem végtelen folyamából ritkán magaslott ki jelentősebb esemény, mint Buda várának óriási felkészültségű ostroma, kétségbeesett védelme és diadalmas meghódítása. Következményeiben is nagyhorderejű pillanat ez, mely Magyarország történetének új iránytszabott.¹ A világtörténeti viszonylatban is nagyjelentőségű esemény a maga korában a történeti tudósítások és leírások áradatát, majd szépirodalmi kísérletek tekintélyes tömegét keltette életre. Ezek közül a nevezetes évforduló alkalmával érdemes közelebbről megismerkednünk irodalmunk halhatatlan romantikusának, Jókai Mórnak, e tárgyú elbeszéléseivel.

*Az utolsó budai basa*² Jókainak abból az idejéből származik, amikor már átesett első munkásságának leglázásabb korszakán. Az a meleg érdeklődés, sőt érzelmi szálakból eredő rokonszenv, melyet Jókai, mint a többi romantikus is, a törökök iránt érzett — hiszen csaknem mindnyájan, akár magyarok, akár idegenek, elkalandoztak képzeletben Kelet bűbajos tájaira — nem táplálkozott pusztán a regényes érzelgősség megbízhatatlan talajából. A negyvennyolcas események borsodi bujdosója bizonyára nem egyszer vágyva gondolt azokra a társaira, akik Orsovánál a vendégszerető török testvér földjére menekültek és ott biztos oltalmat találtak. Azután lassan-lassan hírek szivárogtak be a török földre bujdosottaktól: támogatásban, segítségben részesültek; kiadásukat kereken megtagadták; elhelyezkedtek, boldogulnak. Megannyi indíték és ösztönzés arra, hogy a hála gyöngye palántája a jegenye óriásává terebélyesüljön romantikusunk túlzásra hajló lelkében. Szenvedéllyel veti magát török történeti és néprajzi munkákra, és már az

¹ Az esemény világtörténeti jelentőségéről kimerítően tájékoztat történetíró-unk tiszteletreméltó nesztorának, Károlyi Árpádnak, ötven évvel ezelőtti megjelent műve *Buda és Pest visszavévése 1686-ban*.

² Először a Vasárnapi Ujság 1859-i évfolyamában. *Nemzeti kiadás* XXXVII. kötet (*Novellák*) 137—210. lapjain.

ötvenes évek kezdetétől lassan feltűnedeznek írásai között ilyen tárgyú regények és elbeszélések; nemcsak azok, melyeket a hódoltság történetéből merít, hanem egészen török tárgyúak is, melyeknek a magyar történelemmel nincsen összefüggésük.¹ A keleti-háború az érdeklődést szenvedélyé fokozta — hiszen a rokonszenves török a gyűlölt oroszral állott szemben. Az *utolsó budai basa*, felfogásának nem csekély hasznára és szerencséjére, az első török-rajongás végén, elhalványulta idején készült. Ha teljesen nem is, de némileg öntudatosá vált Jókai lelkében az a lappangó gondolat, hogy ezek a rokonszenves törökök voltaképpen az ő hazájának, az ő népének leggyászosabb ellenei voltak; hogy a magyarság sok keserű sorscsapásának egyik leglényegesebb okozói azok, akiket hosszú évek során oly odaadással és művészettel dicsőített. Az elbeszélés tehát némileg forduló Jókai felfogásában — már ezért is érdemes azt közelebbről szemügyre vennünk.

A cselekvény egy évvel Bu la ostroma előtt indul meg. Buda parancsnoka, Abdurrahman, más nevén Abdi basa, vendégül látja Petneházy Ferencet² és Ihánzáde Mehemed jeruzsálemi főimámot; ez megjósolja, hogy Petneházy lesz a legelső a Buda várába nyomuló keresztények között. Az ifjú kuruc felelősségre vonja az imámot, de az megmarad jóslata mellett. Petneházy megtudja, hogy Thökölyt elfogatta a váradi basa; erre a híre menekülésre gondol. Ihánzáde segítségével lerázza nyakáról a megfigyelésére rendelt török kémeket, meggyőződik arról, hogy Telli, a basa leánya, akit feleségül szándékozott venni, mennyire méltatlan szerelmére, és izgalmas éjjeli kaland közben kimenekül a várból. A bosszúvágy egyenesen a császári táborba vezeti. Itt megbecsülik és ezredesi rangban a Buda ostromára induló sereghez osztják be. Komáromban találkozik régi szerelmével, Kanizsay Borbálával; a leánynak azóta Funkens:ei ni Funk lovag udvarol. A vetélytársakat a leány mostohaapja versenyre hívja fel: igyekezzenek elsők lenni Buda ormán. Petneházyt biztatja a szintén átpártolt Ihánzáde Mehemed, igazi nevén Gábrriel Péter, akit hadtudománya miatt Tüzes Gábornak neveznek a seregben. A nagy ostrom megindul, Petneházy az első Buda falain, majd Hatvan alatt is dicsőséget szerez hősiességével. Szerelme szívvvel sietne most menyasszonyához, de vetélytársa megmérgezteti. Szörnyű kínok közt halt meg. Halála azonban nem marad bosszúátlanul. Funkensteini Funk, a meghódított vár térparancsnoka, titokban felkínálja a meghódított várat a székesfehérvári basának kétezer aranyért. Az árulás kiderül, Funkensteint elfogják és kivégzik.

Jókai elbeszélése, mint a romantikus történeti novellák általában, két, egymástól világosan elkülöníthető elemből épül

¹ Ilyenek pl. *Fehér rózsza* és *Janicsárok végnapjai* című regényei.

² A történelmi Petneházyt *Dávidnak* hívták. Ez Jókai számtalanszor megismétlődő elkeresztelése, melyre már ismételtén rámutattam idevágó értekezéseimben. Funkensteini Funk nevét is Jókai forrása *Funck von Funckensteinnek* írja.

fel: az egyik a történelmi rész, a másik a regényes mozzanatokból táplálkozó elbeszélés. Az elbeszélő rész, a mese, maga is két világosan megkülönböztethető félre tagolódik. Petneházy a törököknél és Petneházy a keresztény seregben. A történelmi részek épügy, mint a mese körvonalai széleskörű tanulmány eredményei. Az *utolsó budai basa* történelmi elemeinek forrásaira maga Jókai hivatkozik több jegyzetben, néhány helyen homályosan ugyan, de azért oly határozottsággal, hogy felkérésükre elegendő lehetőséget nyújt.¹

A *budai basa* mindenekelőtt világos és szélesen megalapozott képet ad a török birodalom akkori állapotáról. A *Nemzeti kiadás* sajtó alá rendezésekor Jókai azt állítja a *Magyar nábob* előszavában, hogy ifjúságának töröktárgyú munkáit Decsy *Ozmannográfiája* alapján írta. Megbocsátható tévedése az öregező költőnek. Ismerte ugyan ezt a híres munkát — egyebekben arról is nevezetes, hogy szerzője sohasem járt a törököknél, csupán irodalmi tanulmányok alapján készítette kétkötetes művét — de Jókainak mindössze néhány, egészen felületes színfoltot adott török tárgyú elbeszéléseihez, főként a *Janicsárokhöz*. Jókai török tárgyú munkáinak két jelentős történeti mű szolgálta kimeríthetetlen forrásul: Hammer-Purgstall és Poujoulat.

A török történelemnek nyugat felé a mai napig pótolhatatlan forrása HAMMER-PURGSTALL monumentális műve.² Óriási szorgalommal gyűjtötte adatait, felhasználta a török forrásokat, mégpedig olyan tömegben, amilyenre addig keleti tárgyú történelmi műben nem volt példa. Kétségtelen, hogy az adatok szédítő tömege, a három világrészben elszórt, különféle nyelvcsaládokhoz és nyelvekhez tartozó személy- és helynevek nyomasztó sokasága a világ legszorgalmasabb, legtudósabb és legszerencsésebb lángelméjét is legyőzhetetlen feladat elé állította volna. Hammer-Purgstall mai szemmel nézve megbízhatatlannak tűnik fel felismerhetetlenségig eltorzított tulajdonneveivel,³ de tiszteletet parancsoló anyagának tömegével és úttörő újdonságával. Elbeszélésének méltóságos és gyakran féktelenül szenvedélyes folyama lebilincselő például szolgálhatott az ifjú romantikus számára. Jókai nem tudott ellenállani ily lendületes helynek:

¹ Röviden érinti a *Budai basa* történeti összefüggéseit Czunya Miklós *Jókai töröktárgyú regényeinek forrásairól* (Budapest, 1934) című értekezése. A legényesebb forrásművekhez azonban nem férhetett hozzá. Amint az itt következő fejtegetésekből kiviláglik, Jókai nem használt elbeszéléséhez kéziratos forrásokat.

² *Geschichte des osmanischen Reiches* durch Joseph v. Hammer. 10 k. Pest, 1827—1835.

³ Például. *Hunyades* (Hunyadi), *Uilak* (Ujlaki), *Kengiermező* (Kenyérmező), *Prasov* (Brassó), *Tschepel-pusch* (Vlad Tepeş, román vajda) stb.

Buda... „dem Range nach nur die zehnte Stadt des Reiches; nach den drey Residenzen: Constantinopel, Adrianopel und Brusa, nach den drey heiligen Städten des Islams (Mekka, Medina und Jerusalem), nach Kairo, der unvergleichlichen, nach Damaskus, der wie das Paradies duftenden, nach Bagdad, dem Hause des Heils, aber ein Haus des heiligen Kampfes, Ungarn's Hauptstadt, das Gränzbollwerk des Islams in Europa, des osmanischen Reiches Schloss und Schlüssel.“¹

Jókainál: Buda... „abban a dicsőségben részesült, hogy a török történetírók által az ozmán birodalom városai között rang szerint tízediknek irassék. (Három első volt a három szultáni székhely: Sztambul, Drinápoly és Brussa, azután a három szent város: Mekka, Medina és Jeruzsálem, azután Kairó, a hasonlíthatatlan; majd Damaskus, a paradicsomként illatozó; Bagdad, az üdv hazája; ezután következett Buda: az izlám védbástyája Európában, az ozmán birodalom zárja és kulcsa).“ (*Nemzeti kiadás XXXVII. 138—139. lap. Jókai ezen a helyen nem idézi Hammer - Purgstallt!*)

A török állapotok romlottságának, az udvar fényűzésének és kéjvágyának rajzához nem egy vonással járult Hammer-Purgstall; ezek jórészt nem épen korszerűek, mert I. Ibrahim szultán idejéből valók², bár IV. Mohammed uralma sem volt szerencsésebb. I. Ibrahim szultán leghíresebb kegyencnőjét Tellinek hívták, akárcsak Abdurrahman basa leányát Jókainál; tőle való a «shekerbuli» (cukorfalat) kifejezés is.

A történelmi adatokat természetesen valahonnan csak kellett venni; ennél nagyobb figyelemre méltó Hammer-Purgstall hatása Jókai *stílusára*. Az a pompázó, terjedelmes, szónokias, sokszor kiváló gondolatokban és nagyszerű ellentétekben bővelkedő kifejezésmód, melyet Jókai török tárgyú műveiben önkéntelenül is használ, Hammer-Purgstallban gyökerezik.

«Azon a téren, hol ő (IV. Mohammed) könnyelmű kíséretével, hiú mulatsággal üzé a napokat, hajdan nagy szellemek vezéres tusákat küzdöttek jó és balsors fordulóra. A pharsalusi mezők, a Cynocephale martai, Ossa és Olymp havasai, mind férfilekesítő emlékek viselői. Ott tölté Mar-donius, Xerxes alvezére is egykor a telet, ott tanyázott Scipio a pharsalusi csata előtt; ott hajtá le Pompejus vesztett csata után balsorstól meg nem alázott nemes fejét; ott tört meg a persa uralom hatalma, s ott érte végét a római szabad köztársaság. Vérrel megszentelt föld, sóhajokkal terhelt levegő az ottan; — Mohammed nem tudott róluk semmit; a hősök hamvai fölött, a halhatatlan árnyékon keresztül, ő gyáva vadakat üldözött.» (N. K. XXXVII. 179—180. lap.)

Bámulatos példa ez arra, hogy Jókai mennyire beleélte magát Hammer-Purgstallba; ennél hammer-purgstallibb mondatot még maga a nagy osztrák történetíró is keveset írt le.

¹ Hammer-Purgstall VI. köt. 476. lap.

² I. Ibrahim szultán 1640-től 1648-ig uralkodott; fia: IV. Mohammed 1648-tól 1687-ig ült a trónon.

Jókai török tudományának másik forrása POUJOLAT¹. Ez a szellemes francia állandóan ott kínálkozott Jókainak könyvtára polcán. Valóban jellemző, milyen művek nyerték meg a mi kitűnő mesemondónk tetszését. Poujoulat török történelmi munkája a romanticizmus jellemző terméke; nem annyira a történelmi igazság száraz keresésével tűnik ki, mint inkább előadásának színességével és érdekességével. Apró részletek, melyek párbeszédés alakban sokszor kicsinyes dolgokat tartalmaznak, tarkítják a mű előadását, és így az inkább regényre, mint történelmi tanulmányra emlékeztet. Poujoulat-nál találta Jókai a szultánok dözsöléséről, kicsapongásairól, pazarlásairól, óriási kincseiről szóló közleményeket. Decsyvel szemben Poujoulat szól számtalan háremhölgyről, nagy lakomákról és ünnepélyekről, melyek Jókai képzeletét megtermékenyítették. Hasonlóképen bőséges anyagot szolgáltatott a szultánok kegyetlenségeihez is. Az olyan jelenet, mint pl. Mohammed és a történetíró, akire a szultán lándzsát dob, hogy legyen arról a napról is írni valója, épúgy feltalálható Poujoulat-nál, mint Hammer-Purgstallnál, akit amúgy is kizsákmányolt a mozgékony francia.

Jókai meglepő tájékozottságát a hajdani Buda várában WAGNER JÁNOS KRISTÓF híres várostükrének köszönheti². Ez a munka, mely egy évvel Buda bevétele után jelent meg, szintén azok közé tartozik, melyeket Jókai hosszú évtizedeken keresztül ismételten olvasott és használt³. Mátyás híres palotáját — Wagner előadása szerint — a nevezetes ostrom előtt több mint száz esztendővel Schweiger Salamon ugyanabban az állapotban találta, ahogyan azt Jókai leírja⁴. Jókai vázlatának minden adata innen került elő a latin verssel együtt. Így tehát innen származik: Izabella királynő terme, Mátyás király trónterme a csillagos eget ábrázoló boltozatfestménnyel; későbbi leírásokból: a város házainak romladozó állapota, a szomorúan cseperkélő kagyló-szökökút, azzal az érzelmi megjegyzéssel együtt, hogy mintegy gyászos sorsát látszik siratni. Ugyanitt olvasunk a börtönökben sínylődő keresztény foglyokról és a híres Corvina-könyvtár szármalmas állapotáról is. Az ostrom részletes leírását is megtaláljuk Wagnernél. Ez az unalmas

¹ *Geschichte des osmanischen Reichs von der Eroberung Konstantinopels bis zum Tode Mahmud's II.* von Baptistin Poujoulat. Uebersetzt und bis auf die neueste Zeit fortgesetzt von Julius Seybt. Leipzig, 1853. (Historische Hausbibliothek. Herausgegeben von Prof. Dr. Friedrich Bülow. 27. Band.) Jókai könyvtárában ez a német fordítás van meg, bár visszakövetkeztetett francia címen szerette idézgetni. Az eredeti francia cím azonban más.

² Részlet a terjedelmes címből: *Johann Christoph Wagners Christlich-und Türkischer Stadt- und Geschicht-Spiegel.* Augspurg, 1687.

³ Így pl. *Szép Mikhál* című regényéhez is felhasználta. V. ö. Gálos Rezső: *A magyar Simplicissimusról* (A temesvári felső kereskedelmi iskola értesítője, 1901—1910.)

⁴ Wagner munkájában a 18. laptól.

napló egy igen lényeges adattal járult a *Budai basához*; azt említi ugyanis, hogy július 6-án Funck alezredes súlyos sebet kapott és abba belehalt¹. Ebből Jókai a következő érdekes jelenetet írta: Petneházy arról értesül, hogy Funkensteini Funk lovag elesett. Megjelenik végtisztességén; épen lebozsátják a koporsót, amikor Petneházy háta megett megszólal vetélytársa. Kiderül, hogy az elhunyt tiszt ellenfelének bátyja volt. Ez különben nem pusztán költői lelemény, mert további adatok is támogatják Jókai feltevését. Wagner elmondja még Petneházy hatvani kalandját is², bár ezt Jókai valószínűleg nem innen vette.

Szokatlanul terjedelmes és széleskörű anyag állott Jókai rendelkezésére *Buda ostromának előadási-ánál*. Csaknem összes forrásai feldolgozzák ezt a nevezetes eseményt, az egykorú német tudósítások napló alakjában, aprólékos részletességgel, az újabb munkák összefoglaló szempontok szerint. Jókait aligha érdekelték az egykorú tudósítások u. a. almas és egyhangú apróságai; sokkal hálásabb leírást nyújtott ezeknél Hammer-Purgstall és főként a régibb magyar történetírás legkiemelkedőbb egyénisége: SZALAY LÁSZLÓ³. Talán ez utóbbinak köszönhető Jókai ezen a helyen a legtöbbet. Szalay László lelkesült hangú híres műve többet adott Jókainak, mint pusztán anyagot: innen merítette az ostrom részletezésének magyaros szellemét, a magyar csapatok vezéreinek felsorolását és a váróvívás jelentősebb mozzanatainak áttekinthető képét. Jókai ugyanis bizonyos önkényességgel oldotta meg ezt a — művészi szempontból — nehéz feladatot: az ostrom részletes taglalása unalmassággal fenyegetett, már pedig az olyan vérbeli romantikus, mint Jókai, eleve visszariadt ettől a komoly veszedelemtől. Úgy segítette magát, hogy egyszerűen elhagyta a napról-napra folyó ostrommunkálatok apróságait és csupán egyes kiemelkedőbb eseményekre szorítkozott. Ilyenek: a megszállás kezdete, első roham, szerencsétlenül ellobbanó aknák, a puskaporos torony felrobbanása, alkudozás és újabb roham; a nagyvezér megérkezése, álló harc, néhány száz török bejut a várba, a kastélyt (németül: Schloss; Mátyás palotáját jelenti)

¹ U. o. 24. lap. — ² U. o. 106. lap.

³ *Magyarország története Szalay László által*. Ötödik kötet. Pest, 1857. Buda ostromát a 23. könyv XIV. és XVI. fejezetében találjuk. A Czunya Mihálytól felkutatott Rödert aligha használta Jókai. A levél szövege ugyanis Szalay művéből való (V. köt. 329. lap). Ugyano t Szalay ezt írja a 148. jegyzetben: «Vecchi ezredesnek a budai táborból augusztus 24-én Hermann badeni őrgrofnak adott levele, Rödernél». Ezt veszi át Jókai egyik jegyzetében: «Szalay László V. k. 329. Rödernél Vecchi levele.» (Nemzeti Kiadás XXXVII. 196.) — Buda várának ostromát olvasta Jókai Palugyay Imre *Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása* (Buda-Pest, 1852) című művében is. — Feltűnően egyezik az ostrommal kapcsolatban Jókai előadása több helyen is Hammer-Purgstall munkájával (VI. köt. 468—476. lap).

beveszik; a nagyvezér hiábavaló kísérletei, Abdi basa levele, a vár bevételé. Ennél a pontnál újra megindul a főcselekvény, melyet eddig csupán Tüzes Gábor érdekes alakja fűzött gyerekesen össze; Petneházy első a várfalon — ezzel betejjesedik Iházádé jóslata, mellyel elbeszélésünk megindult.

Budavár diadalmas megvétele után egészen természetesnek találjuk, hogy a törökök fájdalomról értesülünk. A lesújtó nemzeti csapás az ottomán birodalomban — Jókai szerint — sajátságos, egészen különleges *gyászmenetben* nyilvánul meg. A szultán böjtöt és búcsújárást rendel el. Mekkában előhozzák a próféta koporsóját és óriási méretű felvonulásban hordozzák körül. A gyászmenetben részt vesznek a birodalom előkelői, élükön a nagyvezérrel mindnyájan a legsúlyosabb megalázkodás és fájdalom jeleivel: a vezérek és basák szőrruhába öltözve mennek, kezükben kard helyett tevéfark, a nagyvezér sánta számaron ülve, nádszállal veri a fejét és hangosan siránkozik, a dervisek és katonák testüket metélik, minden mérföldnél egy keresztényt és egy zsidót ölnek le áldozatul, közben ezt kiáltozzák: Allah verje meg a keresztényeket! Kétségtelen, hogy Bécs környékének kegyetlen feldúlása és a százötven esztendő török uralom szünni nem akaró sanyarúságai után a keresztények érthető meglepődéssel olvashatták a legyőzött zsarnok vergődésének hírért. Hogy pedig Jókainak ez micsoda romantikus csemege volt, azt mi sem bizonyítja élénkebben, mint az a tény, hogy ezt a motívumot kétszer is felhasználta műveiben. Először Csereinélt olvasta; Erdély történetének páratlan krónikása Buda bevételével kapcsolatban terjedelmesen leírta ezt a fantasztikus gyászmenetet¹. Jókai pedig, aki Csereit minden bizonnyal még kéziratban olvasta, az ötvenes évek elején egyik elbeszélésébe szőtte ezt a búcsújárást. *Solimán álma* ez, Jókai egyik legkorábbi novellája², a kezdő romantikus minden hibájának világos jeleivel. Tárgya Ibrahim basának, a pompás Szolimán szultán mindenható kegyencének, emelkedése és bukása: alapjában történeti tárgy ugyan, de Jókai kezdetleges történelemkomponáló eljárásának önkényességeivel eltorzítva. Jókai ifjúkori merészségét ismerve, nem ütközhetünk meg azon, hogy a Buda elvesztével kapcsolatban olvasott gyászmenetet Buda meghódítójának életébe illesztette be. Miután pedig valami módon indokolnia kellett a hihetetlen, merész fordulattal azt állította elbeszélésének második részében, hogy Szolimán minden oldalról gyász híreket kapott, vezérei nagy vereségeket szenvedtek, Ibrahim elárulta, és így rendelte

¹ *Nagyajtai Cserei Mihály históriája*, Pest, 1852. A törökök gyászmenete a 170—173. hasábon.

² Először a Remény 1851-i évfolyamában. *Nemzeti kiadás* XX. köt. (*Délvirágok*) 153—166. lap.

el a gyászmenetet. És mindezt a leghíresebb szultánról állítja, a történelem egyik legdiadalmasabb hőditójáról! Természetesen a komponált novella keretében nem is hat rosszul a gyászmenet; hiszen hamisítatlan romantikus recept szerint Szolimán páratlan pompájú diadalmenetének leírása előzi meg, és így gyönyörködhetünk a romanticizmus egyik legszokottabb fogásában, a váratlan ellentétben; derűre ború, féktelen öröme mérhetetlen gyász — Jókai ekkor még csak huszonhat éves volt!

A törökök gyászmenete jóval indokoltabb a *Budai basában*; Buda várának elvesztése súlyos csapás, így érthető, hogy a törököket fájdalom és rémület fogta el a gyászhirre. A *Budai basa* gyászmenetét Jókai nem Csereiből merítette, hanem — idézete szerint — egy egykorú német krónikából¹. Ebben a régi ujságban — ezek a röpiratok hajdan az ujságokat pótolták — terjedelmesen és szokásos napló-alakban értesülünk Buda ostromáról, melyet Jókai szintén felhasznált, utána pedig leírja kezdetleges német nyelven a törökök gyászmenetét.² Ez a különleges történet egyáltalában nem volt ritkaság a maga korában. Jókainak mindegyre az útjába került, hiszen a *Siegreich geendigter Türcken-Krieg*³ sem tartóztathatta meg magát felsorolásától. Jókai hűségesen lefordította a német szöveget, még parancsoló modorát is megőrizte, de természetesen átstilizálta.

A törökök gyászmenete érdekes és különleges szint vitt be Jókai elbeszélésébe, egykorú forrásai is egyhangúlag tanuskodtak róla — hogyan is jutott volna eszébe a mi naiv romantikusunknak, hogy némi kétellyel szemlélje ezt a leírást! Pedig nagyterjedelmű tanulmányai során fel kellett volna tűnie annak a körülménynek, hogy Hammer-Purgstall és Poujoulat egyetlen szóval sem említik ezt a felvonulást. Már pedig Hammer-Purgstall sokszor még a jelentéktelen udvari ünnepélyeket is leírja, Poujoulat pedig, a romantikus kor jellemző gyermeke, hogyan fékezhetette meg tollát oly mérsékletre, hogy ezt az érdekfeszítő eseményt egyszerűen elhagyja? Ennek oka végtelenül egyszerű: a törökök gyászmenete nem történt meg soha! Az egész leírás az első szótól az utolsóig légből kapott valótlanosság! IV. Mohammednek volt annyi államférfúi bölcsessége, hogy a vereségek miatt amúgy is ingerült közhangulatot nem kavarta fel még inkább ilyen szomorú látványossággal. Diadalmenetet szoktak rendezni háborúk után, de gyászmenetet soha! Hammer-Purgstall ismerte ezt a leírást és két megvető hangú

¹ Jókai forrását pontatlanul idézte. A terjedelmes címből tárgyunkat a következő részlet érdekli: *Diarium, Das ist: Kurtze und wahrhaftige Erzählung alles des Jenigen, was Zeit-während der Belagerung der gewaltigen Vestung und Schlüss-el des Ottomannischen Reichs in Ungarn, Ofen, sonst Buda genannt, Von Tag zu Tag sich zugezogen... Hely nélküli, 1687.*

² U. o. 75—77. lapon. — ³ A 99. lapon.

jegyzetben intézte el¹. «Diess galt damahls für Zeitgeschichte» — veti oda haragosan. Pedig ez az együgyű történet a maga korában páratlanul népszerű volt; először Buda bevételével kapcsolatban merült fel, minden bizonnyal valamelyik német író termékeny képzeletében, a Bécs körül elkövetett szörnyűségek édes bosszújaként. A zentai csata után újra bejárta a nyugati sajtót, ugyanabban az alakban megismételve; megjelent lengyelül is, képek mutatták be, hogyan vonul a menet, miként hajtják végre a szultán parancsát². A gyászmenet hitelében alig kételkedett valaki: nálunk az egykorú írók közül Cserei népszerűsítette, tőle belekerült iskolai tankönyveinkbe is³. Úgy olvastuk, mint az ókori athéniak Aischylos *Perzsáit*, a kielégített bosszúvágy emberileg érthető mámoros érzetével.

A történelmi keretben elhelyezett cselekvény leglényegesebb mozzanatait Jókai a már említett *Siegreich geendigte Türcken-Krieg* című nevezetes német krónikából vette.⁴ Ez a terjedelmes munka a nagy török háború végén, 1699-ben összefoglalta annak fontosabb eseményeit; ezek között Buda ostroma és az azzal kapcsolatos hadi vállalatok, valamint a hozzá tartozó jelentősebb események, előkelő helyet foglalnak el. Mátyás palotáját, a vár ostromát csak úgy elbeszéli, mint a többi, már említett mű; az elbeszélés meséjéhez pedig Cserei mellett igen lényeges vonásokkal járult. Azt a gondolatot, hogy történetének középpontjába Petneházyt helyezze, Jókai kétséggel Cserei híres történelmi forrásműveől merítette. Cserei ugyan nem mond valami sokat Petneházyról,⁵ de adatai egytől-egyig hasznosaknak bizonyultak egy romantikus elbeszélésben: első az ostromlott vár fokán, csudálatos vitézi bátorságú, a németek irigylük szerencsésjét és megmérgezik — mindmegannyi hálás adat Jókai számára. Történetét Cserei ezzel a szellemes mondással zárja: «Ha magyar vagy

¹ Hammer-Purgstall VI. köt. 475. lapon a jegyzetben Buda bevételével kapcsolatban: «Einige Seiten weiter tischt Beremani das sehr alberne Märchen auf, dass der Sultan dem Scherif von Mekka aufgetragen habe, die Gebeine des Propheten im feyerlichen Umgange um die Kaaba zu tragen! » U. o. a 754. lapon terjedelmes részleteket idéz a gyászmenetből. Itt már a zentai csatával kapcsolatban kerül újra elő.

² A bécsi városi múzeumban ki van állítva egy egykorú metszet, mely a törökök itt leírt gyászmenetét ábrázolja. Címe: *Türkische Procession*. Hammer-Pur-stall (X. köt. 303. lap) négy egykorú munkát sorol fel a törökök gyászmenetere vonatkozólag (2710—2713. szám alatt).

³ Pl. Bartha György és Tordai Anyos: *Stilisztika* (Budapest, 1912) 103—105. lapon.

⁴ *Der siegreich geendigte Römisch-Käyserliche, Pohlnische, Muscovitische und Venetianische XV. jährige Türkcken-Krieg*... Hamburg, 1699. A rendkívül terjedelmes címet elég pontosan adja Hammer-Purgstall, X. köt. 306. lap, 2740. szám.

⁵ Cserei i. m. 165—166. hasáb.

s sokáig élni akarsz, okos ne légy, vitéz ne légy, s pénzsed se legyen sok» A Cserei vázlatát a *Türckenkrieg*-krónika tölti ki; ez beszéli el Petneházy híres hatvani kalandját, természetesen nem épen olyan hihetetlenül, mint Jókai. A budai ostrom idején Heuszler¹ generális és Petneházy Egert tartják megszállva. Ennek egyik előműve Hatvan, ahonnan ötven huszár marhákat akart elhajtani. A harc általános lett, maga az egri basa is elesett egy magyar tiszt kezétől.² Jókai Cserei szellemében módfelett torzítja a történetet.

A Jókai cselekvényének kompozíciója szempontjából elsőrangú fontosságú *Funckenstein-árulást* szintén a *Türckenkrieg* szolgáltatta. Funck von Funckenstein Konrád hadnagy azt az ajánlatot teszi a székesfehérvári basának, hogy kétezer aranyért bejuttatja seregeit az elfoglalt budai várba. Egy paraszt viszi hozzá a leveleket. A dologról tudomást szerez Pisterzky ezredes Győrben, egy kiszabadult katonája révén. Funckensteint vallatóra veszik, a hírhozó parasztot elfogják, a levelet nála megtalálják és ezek alapján mindkettőjüket halálra ítélik. Az ítéletet Jókai igen ügyesen, szószerint letordította³. A két török nő, akiket Jókai belebonyolít a cselekvénybe, előfordul ugyan a német forrásban is, de nincsen kezdeményező szerepük, mint Jókainál⁴.

Jókai mesefüzése tehát forrásai alapján most már könnyen áttekinthető. A cselekvény középpontjában Petneházy áll — hangulat, felfogás és jellem Csereitől; vele kapcsolatban szerepel Abdi basa és Tüzes Gábor barát — lényegileg: Hammer-Purgstall; Petneházy igyekszik elnyerni Kanizsáy Borbála kezét — átmenet a Funckenstein-cselekvényhez: Jókai önálló kompozíciója; Petneházynek vetélytársa Funckenstein, dicsőségét és vitézségét irigylik, el akarják vesztetni, de ez nem sikerül, hatvani kaland — *Türckenkrieg*; megmérgezik — Cserei: Funckenstein árulása és gyászos vége, az erkölcsi elégtétel — *Türckenkrieg*.

Jókai elbeszélésének címe *Az utolsó budai basa*, így tehát főhőse is a vitéz Abdurrahman volna; jellemzése, szellemes finomságokkal, megfelel annak az elmondolásnak, amit mi a törökökről elképzelünk: kevés beszédű, fanatikus, a sors

¹ Helyesen: Heister Siegbert gróf (1646—1718).

² *Der siegreich geendigte Türckenkrieg*, 93. lap.

³ U. o. 110—112. lap.

⁴ Az árulót csupán a *Siegreich geendigter Türckenkrieg* hívja Funckensteinnak, a többi forrásokban *Finck von Finckenstein* a neve. Egy korú időkből külön röpirat is foglalkozik esetével: *Wahrhaftiger und gründlicher Bericht von der jüngsthin in Ofen vorgehabten entsetzlichen Verähte ey, wie dieselb ge entdeckt: und wie der Haupt-Verrähter Finck von Finckenstein, deswegen zur gebührenden Straff ge zogen, und hingerichtet worden.* Anno 1687.

rendeléseiben megnyugvó igazi keleti férfiú. Érdekes, hogy Jókai elbeszélésében még csak nem is érintette azt a közkeletű mesét, hogy az utolsó budai basa svájci eredetű francia renegát volt, s egy keresztény tiszt felismerte az ostrom alkalmával¹. Bármennyire jelentős szerepet játszik is Abdi basa elbeszélésünkben, mégsem ő a főhőse, hanem Petneházy; ez cselekszik, körülötte forog a történet, érdeklődésünk elsősorban neki szól. Heves ifjúi jellemét Csereitől örökölte; Jókai kedvelte alakját, a *Törökvilág Magyarországon* című regénye is szerepelteti a szentgotthárdi ütközetben². A történetkutatás mai világánál ugyan másképen látjuk szerepét, de Jókai nem vétett a köztudat ellen Petneházy alakjának leglényegesebb vonásaiban. A többi jellem Jókai önálló alkotása. Tüzes Gábor barátunk és Funkensteinnak csak halvány körvonalai kerültek elő a forrásokból, egyénítésük Jókai érdeme.

Jókai kevés elbeszéléséhez használt annyi előtanulmányt, mint a *Budai basához*. A történelmi keret helytálló, alakjai a történelemnek jelentős tényezői: Abdi basa és Petneházy, a híres ostromnak két történelmileg is kimagasló egyénisége. Cselekvényébe mégis csúszott bántó mozzanat; ez a basa leányának, Tellinek sajátzerű szereplése. Jókai maga tudhatta legjobban alapos keleti tanulmányai nyomán, hogy török nő, különösen éjnek idején, kíséret nélkül nem hagyhatja el lakását: még kirívóbb képtelenség az, hogy ezekről az éjjeli kalandokról a leány apja, hozzá épen a hatalmas budai basa, tudomással bír. Hozzánk közelálló, nyugati hasonlattal élve, Jókai cselekvényének ezen a ponton kb. olyan a valószínűsége, mintha Wellington hercegről Napoleon híres legyőzőjéről azt állítaná valaki, hogy leányát éjjel könnyű kalandokra bocsátotta London kihalt utcáin. Nyugati műveltségű és felfogású embert, és így Jókait is, a hárem szó vezeti tévútra. A háremről általában úgy szoktunk gondolkozni, hogy az valamilyen kétes erkölcsű hely, melynek lakói mindenféle alacsonyúságra kaphatók. Ez természetesen óriási tévedés, mint-hogy a hárem a keleti ember családi szentélye, mindannak megtettesítése, amit mi bensőséges és hűséges családi életnek nevezünk. A háremről alkotott tévhit vitte bele Jókait Telli természetellenes, valószínűtlen jellemzésébe; ugyanez a tévhit okozza azt, hogy a gyanútlan olvasónak aligha tűnik fel Telli szerepének képtelen valószínűtlensége.

¹ Ezt az indítékot használta fel Pichler Karolina híres osztrák íróő *Die Wiederveroberung von Ofen* (Wien, 1829) című regényében, mely még ugyanazon évben megjelent magyar fordításban is. (*Buda várának visszavétele*. Pichler Karolina után fordítva Agárdi György által.)

² V. ö. Rajka László *Jókai «Törökvilág Magyarországon»* c. regénye, Erdélyi Múzeum, 1931. 28. lap.

Történelmi elbeszélésben mindennapos saját korunknak a multtal való önkéntelen vegyítése. Nem tűnik fel az írónak, még kevésbé az olvasónak, hogy egyik-másik állítása lehetlenség abban az időben, amikor eseménye lejátszódik. Milyen szépen hangzik pl. Petneházy ajakán a misztikus jóslatok megvetése: «Elöttem az auspiciumok, constellatiok, horoskop felállítás, szellemidézés — mind szemfényvesztő mesterség: jó megcsalni vele a köznépet meg a nagy urakat, de felvilágosodott ember arra nem ad semmit.» Így beszél a XVII. századnak, az emberiség egyik legbabonásabb korszakának embere? Ugyan! Hiába hivatkozik itt Petneházy protestáns voltára, nem ő gondolkozik ilyen felvilágosodottan, hanem Jókai, a XIX. századnak hamisítatlan gyermeke.

Ezek az elcsúszások annál érdekesebbek, mert csupán beható elemzések után tűnnek fel, világos bizonyítékaul annak, hogy a bennük rejlő tévedés mélyen gyökerezik, mégpedig a mi saját felfogásunkban és gondolkozásunkban. A mese gördülékenysége amúgy is elaltatja ébredező tiltakozásunkat; micsoda romantikus tündérgert, és benne a romanticizmus eszközei mily természetesek! A vérbeli és korszerű romantikust, amilyen Jókai volt, az különbözteti meg silány utánozótól, hogy a romanticizmus titkos gyönyörűségű eszközeit tökéletes természetességgel, helyénvalósággal tudja alkalmazni. A jósló folyadék örvénylő kavargását époly érdekléssel kísérjük, mintha a mi sorsunk is attól függne. Petneházy úgy indul neki végső pályájának, mint egy epikus hős; ismeri sorsát, be kell annak teljesülnie. Hogy magyar szerzetes török imám álarcát ölti magára és tökéletesen érti új mesterségét, azon cseppet sem csodálkozunk, mert a romanticizmus fénykorában az ilyesmi a csekélységek közé tartozik. Fényes lovagi viadal az is, melyet a két vetélytárs az ellenfél rovására vív meg.

Jókai a maga korának eszközeivel fényes emléket állított Buda visszavételének. Elbeszélése a magyarságnak egyik legszomorúbb korszakában, az abszolutizmus idején, felemelő biztatásul szolgált a csüggedőknek, a magyar irodalomban pedig e nevezetes hadi tettnek csaknem páratlanul álló, magas színvonalú megörökítése. *Az utolsó budai basa* a maga korában kitűnő elbeszélés volt és ma is Jókai jelentős alkotásai közé sorozzuk.

RAJKA LÁSZLÓ.

ADATTÁR.

DEÁK FERENC KIADATLAN LEVELEI.

Tizennégy Deák-levelet közlünk alább, amelyek közül 13 Stettner (Zádor) Györgyhöz, az Auróra-kör mozgékony és érdemes tagjához, Bajza, Vörösmarty, Deák hűséges barátjához íródott. Az utolsó, legterjedelmesebb és talán legjelentősebb levél Vörösmartynak szól. A levelek ma is a Stettner-család birtokában vannak¹ s csak jelen közléstükkel válnak közkinccsé. Valamennyi az 1826—1832. terjedő hat esztendőből való. Ezt az időt Deák csendes visszavonultságban Kehidán töltötte, s csupán mezejeje közéletében vett részt. A 14 levélnek még legrövidebbje is érdekes emléke Deák ezidőbeli életének. Stettnernek, a hű, megbízható, mindenkor szolgálatra kész jóbarátnak adott megbízásai képet adnak Deák olvasmányairól, aki az országgyűlési diáriumok és akták, jogi repertóriumok és instrukciók mellett buzgón olvassa Shakespeare színjátékait, Schlegel dramaturgiáját, s távol a világtól, kehidai magányában élénk figyelemmel kíséri a pesti irodalmi eseményeket, forgatja a Jelenkort, a Tudományos Gyűjteményt és az Aurórárt; a legképzettebb literátort is megszegyenítő tudással és bölcs ítélettel bírálja Pázmándi Horvát Endre *Árpádiászát* és Toldy meg Stettner *Handbuchját*, idézi Csokonait és Fáy Andrást. Megindító buzgalommal serénykedik a *Handbuch* példányainak eladása körül, és a vidéki irodalmi érdeklődésről kesernyés humorú képet rajzol. Ez az idő az, amikor még habozik az irodalom és a politika között, s már-már úgy látszik, mintha inkább az irodalom felé hajlanék. De utolsó, Vörösmartyhoz írt levelében már egész hevével jelentkezik a politikai elhivatottság, a magánéletnek a közügyek alá rendelése, s kibontakozik már a haza bölcse, a megfontolás, mérséklet embere, a nagy kibékítő, aki nem akarja «a százados tölgyet éles nyelvünk egy vágásával ledönteni» s úgy látja célszerűbbnek, hogy «csak gyöngéden nyúljunk az előkor bal véleményeiből szövött lepléhez, melly néki meg szokás által kedves lett, ne érezzük vele meztelenségét, ne gúnyoljuk régi szabású erkölceit.» Ez a levél korszakot zár és korszakot nyit Deák életében: egy esztendő múlva el is hagyja kehidai magányát, hogy mint követ tevékeny részt vegyen a közügyek intézésében. A levél érdekesen egészíti ki Deák Vörösmartyhoz frott többi levelének sorát.²

¹ Zádor (Stettner) Béla, ny. min. tanácsos úrnál.

² Kiadva: Czapáry László, *Vörösmarty-emlékkönyv*. 1900.

1.

Kehidán, 8-ber, 1826-ik
Eszkendő.

Kedves Barátom!

Váratlanul, de annál kellemetesebben leptek meg soraid, nem azért, mivel szives barátságod állandóságáról bizonyossá tevél, mert hiszen én arról soha nem kételkedtem; hanem egyedül azért, mert boldognak, meg elégedettnek vallok Magadat azokban. Adja Isten: hogy a költők szerelméről Vörösmartyval közlött észre-vételemet éltednek szerencsés folyta tökéletesen meg ezáfolja! tanácslom azonban: hogy Fáy András Friss bokkrétájából Csörgei Codicilusát¹ most első esztendőn minden két holnapban, már másodikon minden holnapban, utóbb pedig minden héten hölgyeddel együtt el olvassátok.

Azt írja Vörösmarty: hogy kezeden vagynak Bátyámnak regéji,² viselje azokra gondot, míg hozzám vissza küldheted, mert Bátyám vissza óhajtja azokat; talán Gróf Szápáry Péternek özvegye a jövő hétnek valamelyik napján, az az 8-iktól 15 igik Pestre utaz, e nek vissza térő szekere el hozhatná a hozzám utastandó Regéket, — meg találod pedig a Grófnét Pesten a Nagy vásár piacz körül lévő házában, mellynek szeszletén egy nagy óra vagyon; de ha ezen alkalmatosságot el szalasztanád, találsz majd valami Szalába utazót.

Feleségedet ámbár ismételten, különösen tisztelem, és kérem: hogy hivatalodtól üres óráidból engedjen némelykor annyi időt, mellyben nékem irhassál, sőt ha magad elfelejténél, biztasson annak teljesítésére; sűgd meg néki továbbá: hogy ha előbb nem, a siron túl is meg fogom néki köszönni, hogy éltedet boldográ tette.

Írj minél előbb, Vörösmartyról és fontosról tudósíts, és szeressed
igaz barátodat
Deák Ferenczet.

Kívül:

Perillustri ac Generoso Domino Georgio Stettner per I. Regnum Hungariae
jur. causarum Juri utriusque Advocato, tit. Domino, mihi sing. colendam.
Budae

[Más írással] in der Wasser Stadt, Horvath Gasse No. 329.

2.

Kehidán September 2-án 1827.

Kedves Barátom!

Az 1805ik esztendei Ország Gyűlésnek Diáriumára és Actáira kimondhatatlanul nagy szükségem volna. Kérlek azért egész barátságos bizodalommal, nézz könyvárosoknál, vagy ha ott nem volna, akárhol máshol számomra egy példányt, tudósíts áráról s én azt akármilyen lesz, tústént kezrede küldöm, te pedig a könyvet ha kötetlen volna, fél börbe kötve, a hogy biztosabb alkalommal küld kezemhez.

¹ Csörgey a Fáy Friss bokréta c. gyűjteményében (1818) megjelent *Különös testamentum* c. novella hőse. A «codicillus» pótvétele, melyben Csörgey fiát arra inti, hogy a jó házasság csak a kölcsönös házastársi türelmen alapulhat.

² Deák Antal regéi; nyomtatásban nem jelentek meg.

Handbuchodra⁴ 5 praenumeransom vagyon, de magokat a könyv végén nevezni nem akarják, a pénzt a Diarium árával ha másképpen nem Diligencien is kezedhez küldöm.

Vörösmartyt csókold helyettem, feleségedet nevemmel tiszteld, és irj minél előbb
igaz barátodnak
Deák Ferkónak

Igen sietve irtam, megengedj, hogy ezen levelem is olly laconikus mint a multkori, de a most mulasztottat majd e héten helyre pótolom.

3.

Kehidán Septemb. 22-én 1827.

Kedves Barátom!

Leveledet és Shakspear Szinjátékjait tegnap előtt vettem, köszönöm fáradozásodat.

Nem tudom vetted e utolsó Levelemet, melyet most nem rég küldöttem, kérvén: hogy az 1805ik esztendei Ország Gyűlés Diariumát és Actáit valahol számomra keresd fel, és áráról, de ha nem vetted, ime meg ujítom kérésemet.

Handbuchodra öt praenumerans van, neveiket nem kívánják kitétetni, a pénzt majd a Diarium árával ha másképpen nem Diligencien el küldöm.

Egy ujonnan ki adandó, s rész szerint már ki is jött Conversations Lexikont kíván egy jó Barátom, kérlek ird meg hogy és mit kell praenumeratio fejében előre fizetni, a munka mikor jő ki egészen, egy szóval minden környül állásait ezen praenumerationak ird meg. Vörösmarty még nem irtt, pirongasd meg restségéért.

Levelemet olly rendetlenül és ószve függés nélkül irtam, mint a részeges ember okoskodása, de ennek és kivált lustaságának (!) reám tódult több dolgaim okai, azért ne boszankodj, hanem tudosits minél előbb és szeressed
igaz barátodat

Deákot.

Feleségedet ámbár ismétlen, tisztelem. raptim in hora nocturna.

4.

Kehidán 8-ber 5-én 1827-ik eszt.

Kedves Barátom!

Méltóságos Szegedy Ferencz Szabolcsi Administrator Ur Fiskalisa Szeressy Antal jó Barátom most a napokban Pesten keresztül N. Kállóra megy, ezt kértem meg levelemnek, mellyben a 25 ft. remuneratio, és 1805-ik Diarium, s acták árát belé zárom el vitelére; talán vagy más fél hét alatt vissza fordul Szabolcsból, s ekkor mind az actákat, mind a Handbuchot el küldheted, kérlek egy uttal küldd meg nékem Schlegel Dramaturgiáját s az áráról tudosits. — Vörösmartynek majd a jövő héten irtok, akkor Te is bővebb levelet kapsz tőlem, de most sietek Egerszegre. — Éljboidogol, s szeressed barátodat

Deákot.

⁴ *Handbuch der ungarischen Poesie.* In Verbindung mit Julius Fenyéry (Stettner György) hg. von Franz Toldy. Pest és Bécs 1828.

5.

Kehidán 8-ber 17-én 1827.

Kedves Barátom!

Annyi levéllel, szives fáradságaidért annyi köszönettel vagyok adósod: hogy ha nem Te volnál ezekben hitelezőm, pirulnék a vissza nem fizethetés miatt; de így csak az nyugtat meg: hogy ha helyezetetésünk cserélve, Te Dukának, én Pestnek volnék lakósa, Te szinte olly barátságos bizodalommal kérnél meg engem egyre másra, mint én Téged s én szinte oly szives serénységgel tellyesiteném kéréseidet, mint Te az enyimeket.

De ime köszönetemet ismét egy új kérés követi: a Conversations Lexicon ki jött hat darabjának, s azon kettőnek, mellyre most elő kell fizetni, 50 forintokat tevő árát még a napokban a diligence által meg küldöm, vedd meg kérlek azokat számomra, s adandó alkalommal, mellyre én most előre utasítani nem tudlak, küld kezemhez, s valamikor ismét új két kötetre kell előfizetni, időnként tudosits.

A Handbuchból 7 darabot, és három Aest. leveleket¹ Fábrián által kaptam, s iparkodni fogok el árulásokon, noha nem sok reménységem van a felesleges két Handbuchnak eladhatására. — Öregeink nem fogják megvenni, mert Poesisről szól, ők pedig azt vélik: hogy a poesis érett eszű embereknek (mint ők), éppen nem való, s mondásokat helyben hagytam én is azon kis változtatással: hogy az érett szó elébe egy pár betűt tévők, és bölcs szententiájokat így adám vissza: a poesis el érett eszű embereknek, mint ők, nem való. A Leányok nagy része nálunk általjában nem bir miveltebb izléssel; mert az anyák még a régiebb időkből való jó házi asszonyok, de igen prosaicusok; az apák csak Verbőczit, Huszit szeretik; kitől kaphatnak tehát Leányaink mivelődést?

Ifjaink egy része gyűlöli a Németet annyira, hogy könyvet olyant meg nem vesz, mellyben csak egy német szó, vagy név fordul elő, s azért ha a czim lapon Trattner, Landerert, Vebert Streibigot lát, a könyvet ott hagyja, és így ezek közül Trattner műhelyében nyomott Handbuchodra akkor sem lenék vevőket, ha másképen annak egész foglalatja magyar volna is. — Másik része ifjainknak, nem tekintve azt: hogy a Munkának egy része német, vett volna talán belőle, de vesztetre azt találám véletlenül előttük a Handbuch dicséretére mondani: hogy *tudományos munka*, s most könnyebb volna őket vízbe ugratni, mint csak egy példánynak megvételére is reá birni, mert félnek: hogy ha puskával, pipával czifrázott szobáikba tudományos könyvet visznek, bé viszik általa a molyokat is, s azok majd el rágják a . . . fidibusokat, sőt talán még a hegyvám lajstromot is. — Egyet különösen biztattam az elő fizetésre, de ez csak azért nem akart venni munkátokból, mert *Handbuch* a neve. Olvasta ő tölem Vosznak *Handbuch der neuesten Staaten Geschichte Europens* című munkáját, de mivel ez «für denkende Beobachter» vagyon írva, ő pedig pipázni, vadászni inkább szeret, mint gondolkodni, a jó Vosz olly unalmat szerzett néki már első lapjaival, hogy a könyvet, mellyből nevének első szaván kívül éppen semmire nem emlékezik már,

¹ Toldy F.: *Aesthetikai levelek Vörösmarty Mihály epikus munkáiról.* Pest, 1827.

félre dobván, egy holnapi semmit nem gondolással alig tudta magát ki gyógyítani az olvasás csömmöréből. Már csak ugyan lábadozó nyavalyájából, olvas is olykor, de csak kisebb krajczáros munkákat, melyek «nyomtattattak aratáskor ebben az esztendőben», de mindentől, aminek Handbuch a neve, jobban irtózik, mint Döbrögi Ur a tudós névtől; és hamarabb el hitetném véle azt: hogy a Capucinusok szerzete adott Hazánknak legtöbb nagy tudományú férfiakat, mint azt: hogy Handbuch lehessen mulatságos. Jó izűn nevetném én ezen bohókat, de a boszankodás elfojtja bennem a nevetést is. — Ezen enyveléseimet azomban számos kivételekkel és kimélve kívánom értetni, mert meggyénkben is lehetsz sok mivelt lelkű férfiakat, aszszonyokat, leányokat.

A Handbuch nékem igen tetszik; óhajtvá várom második részét. Rendszere helyes, az élet irások ki elégitők, választott darabjaitok pedig olyanok, hogy hasonló czélra talán magam is azokat választanám. — Ez ugyan egy ilyen prosaicus embernek szájában mint én, ki csak annyit értek a poesishez, mint Auscher és Kuharovics Uraimék a Curialis praxishoz, melynek ha ismérik is külső formáját, de lelkét fel nem érik; nem nagy dicséret, soha nem árt azomban az Irónak, tudni a bé nem avatottak ítéletét is, mert az olvasó közönségnek legnagyobb része ilyenekből áll. Csokonai darabjai között kerestem azt, melyet Tüdő gyulladásakor irt, «Fenn lengő hold nézd mint kinlódóm», ezen darab, különösen pedig első sorai igen hatottak reám mindenkör, s költői lelket is lelnek azokban gyakorlatlan szemeim, de tudom okotok lehetett el hagyására.

Nézd mennyit őszve firkáltam, mintha más dolgod nem is volna, csak irkálásomat olvasni, de nem tartóztalak tovább, hanem Leveledet el várom, Feleségedet tisztetem, magadat pedig csókollak s vagyok szerető barátod

Deák Ferencz.

6.

Kehidán 8-ber 20-án 1827.

Kedves Barátom!

A Convers. Lexiconra szükséges 20 ezüst forintokat ezennel megküldöm, s utolsó Levelemben tett kérésemet ismételvén maradok igaz barátod

Deák Ferencz.

7.

Kehidán November 8-án 1827.

Kedves Barátom!

Tekintetes Bertalan Vincze Ur letenyei Uradalmi Inspector azt ígérte: hogy circa 1 9bris vagy maga, vagy más valami biztos alkalmatosság megy le a Szapáry Grófné után Pestre, meg szállítottam tehát őket ezen Levelemnek kezéhez juttatása eránt, s Téged ezennel kérek: hogy a mikor majd ezen Levelem kezéhez jutand, annak vivője által a Conversations Lexiconnak már meg vett darabjait kezemhez küldeni méltóztatással. Mivel pedig meg lehet: hogy a hetedik és nyolczadik darab is már kijött, s most a kilenczedik, és tizedikre elő kell fizetni; annak előfizetési árát ide zárva meg küldöm, s Téged és Martyt csókolván feleségedet tisztelvén vagyok

igazán szerető Barátod

Deák.

8.

Kehidán December 20-án 1827.

Kedves Barátom!

November 27-én írott leveledet csak a napokban vettem. Meg kaptam igen is az ország Gyűlési Diáriumot, actákkal együtt, és Schlegel Dramaturgiáját is; köszönöm fáradozásidat, s egyszersmind újra kérek valamire: Tudakozd meg, ha meg kaphatnám e az 1812-ik esztendei ország Gyűlésnek Actáit, de Diárium nélkül, ha lehet köttellenül, és mi lenne az ára, s ha találnál valahol illyes el adó Actákat, az árról tudósíts, ugy szinte Bencsik Repertoriumának,¹ és az országos conscriptiora készült instructionak áráról is írj legközelebbi leveledben, még vizkereszt után reményilem Séllyei Barátom le fog utazni Pestre, az által küldök szükséges pénzt ezek megvételére, s majd az ezeket és a Conversat. Lexicont is haza hozatja.

Bitnicz² és Szalay³ munkáiról sok jót hallok, ha pénzem lesz meg szerzem őket.

Vörösmarty válaszzal adós, mond meg néki csókolom, de ne legyen olly tunya mint én, — feleségedet tisztelem, magadat pedig csókollak igaz Barátod

Deák Ferencz.

Sietve irtam, mert vendégem van, ha el nem tudnád olvasni, ird meg, majd másikat írok, ha több időm leend.

Most értem épen: hogy Osterhueber József⁴ sógorom 10-a Januarii le utaz Pestre, s ott fog egy hetet tölteni, a Gróf Szapáryné házánál, melly előbb Steinbach ház volt az óránál, lesz szállva, ez által el küldjük a szükséges pénzt, kérek addig, mig sógorom le megy a kért könyveket keresd fel, s majd a sógorom által küld meg. — A Bertalan Vincze Letenyén inspector urnak adtam már régen egy néked szülő levelet, 5 ft. c. pénzzel azon kéréssel: hogy azt néked adandó alkalmatossággal küldje kezedhez, ezt is most a sógor viszi el, kérek, ha ne talán a Conv. Lexicon 9-ik és 10-ik kötetére már kell elő fizetni, annak árát tedd le.

9.

Kehidán, Januarius 1-őjén 1828.

Kedves Barátom!

Oszterhueber Josef sógorom e folyó hó 10-én Pestre megy, kívántalak általa ezennel harmadszor meg kérni, némelly könyvek megvásárlására, mellyeket sógorom számos foglalatosságai miatt öszve keresni nem érkezik. A könyvek ezek:

Repertorium Iuris Bencsikianum.

Acta Dietae 1811/12 absq. Diario.

Instructio pro conscriptione regnicolari.

¹ Bencsik József: *Repertorium juris publici et criminalis hungarici*. 1821.

² Bitnicz Lajos (1790—1871). *A magyar nyelvbeli előadás tudománya* (1827.) c. munkája a Marczibányi jutalomban részesült.

³ Szalay Imre (1787—1848) egyet. tanár, kanonok, a M. T. Akadémia tiszteleti tagja.

⁴ Deák nővérének, Deák Klárának férje.

B. Urbarium et Instructio pro exequentibus mestibus (?)

egy példány Aurora.

Ezeknek az árát a sógorom ki fogja fizetni, ha pedig Urbariumot és Instructio Urbarialist nem találnátok, vegyetek egy példány Hübner lexiconát Fejér fordítása szerint. — Sógorom 5 forint ezüstöt is ad kezedhez, mellyet még Bertalan Vinczének adtam azért: hogy ha ne talán a 8ik, 9ik kötet a Convers. Lexiconból már kijött a 9ik és 10ik kötetre elő fizethess, a ki jött darabokat Sógorom által el küldheted.

A Sógoromnak borotvákat adtam köszörülni, kérlek utasítsd ötet a legjobb köszörűshöz, gondolom most is Gaszner lesz a legjobb Pesten. Ird meg a Sózor által, vagy izend meg, Katonának Critica Historiáját és Fesslernek Historiáját mi áron lehetne meg kapni, ha majd még valaha pénzem lesz meghozatom azokat is.

Uj esztendő itt van, de mivel én Neked mindenkor jót kívánok, nem szükség itt szíves barátságom emlegetésével tölteni a helyet, elégedj meg azzal, hogy igazán szeretlek. — Ird minél előbb, pirongasd meg Vörösmartyt hosszas hallgatásáért és szeressed igaz barátodat

Deákot.

Feleségedet tisztelem.

10.

Kehidán Febr. 29én 1828.

Kedves Barátom!

Már három hét óta hideglelős beteg valék, s ez az oka: hogy Sógorom által küldött barátságos leveledet ez ideig válasz nélkül hagytam, most azonban, orvosi szerek, és még inkább maga a jól tévő természet, bajomat megszüntették, s tér vissza lassanként előbbi egészségem, tollat ragadék tehát: hogy adósságomat lefizessem.

Első szavam köszönet legyen fáradozásaidért, a könyveket mind megkaptam és mivel a Conversations Lexicon várákozásomnak tellyesen megfelel, óhajtvá várom a többi köteteknek megjelenését. Tudosits kérlek: a hirdetmény szerint mikorra reménylhetem az egész munka megkapását.

Elképzelheted, mennyire örülök annak: hogy Vörösmartink szerkesztője lett a Tudományos Gyűjteménynek, örömöm okait felesleges volna elő számlálnom; csak azt az egyet függesztem ide: hogy mostani helyeztetéséből reménylem a Nemzeti Akadémiához lehető juthatását, ez pedig nagy nyereség leend nyelvünkre, litteraturánkra nézve is. — A Tudományos Gyűjtemény is bizonyosan nyer általa, kivált ha Kölcsey, Jankovics és Horváth István, kik hosszassabb halogatás után most szollamlottak meg ismét, tovább is barátjai maradnak, kivált Horváth, kit még akkor is tiszteltek, midőn magos fellengező, sőt vakmerőknek látszó állításait, szük elmém föl nem éri.

Aurorát már előbb mint Sógorom meghozta, olvastam, sok, igen sok jó van benn. Ird meg, ha tudod, Szenvey álnév-e és ha álnév, ki rejtezik alatta.¹

¹ Szenvey József író és hírlapíró (1800—1857), családi nevén Kvcicsola József.

A jövő holnap 20-ára Bátyám a Regnicolaris Conscriptio eránt öszve ülő Deputatiohoz Pestre megy, általa bizonyosan irok, addig csókollak, feleségedet tisztelem és vagyok igazán szerető Barátod

Deák Ferencz.

11.

Kehidán Márte. 16án 1828.

Kedves Barátom!

Antal testvérem holnap Pestre utaz s ime ígéretem szerint csak egy két sort is küldök általa, kérésen kívül nem sok lesz levelemben, mert Vörösmartynak ezen ide zártt levelemben annyi sok haszontalanságot öszve firkáltam, hogy már abból is ki koptom és Néked haszontalanságokat sem tudnék már írni unalmas ismétlések nélkül. Kérésem három van:

Első az: hogy Bátyám szállását föl keresd majd ö 5 forintot ad kezedre, zon Valter Scott által ki adott Napoleon életére nevemmel praenumerálj, a már ki jött részeket add Bátyám kezére, a ki jövendöket pedig majd annak idejében más alkalmatossággal küld kezemhez.

Másodsor: ha a Conversations lexiconból uj darabok érkeztek, Bátyám által el küldheted, és ha uj darabokra elő kell fizetni, Bátyám majd ad pénzt reá.

Harmadsor: Fessler Historiájának árát, ugy azt is, ha meg kaphatnj e Pesten, irdd meg.

Ezek azok, mellyekre szives barátsággal meg kérlek, most jó éjszakát tizenegyet üt az óra én alunni megyek.

Isten Veled, — szeressed igaz barátodat

D Ft.

Feleségedet tisztelem.

12.

Kehidán Februárius 20-án 1829.

Kedves Barátom!

Olly régen nem irtál már csak egy sort is: hogy hosszas halgatásod miatt alig tudom már, hogy élsz e? és hogyan töltöd idődet. — Igaz hogy tőlem is régen nem kaptál levelet, de Téged is Miskát¹ is kértelek több izben, ne tekintsd restségemet, írj mikor irhatsz, mert bizonyos lehetsz abban: hogy én, ha dolgaim és gyakrabbi járkálásaim miatt ritkábban is irhatok néktek, olly forrón szeretlek, mint testvérimet: Miska utolsó levelében boszankodni látszott reám, hogy néki nem válaszoltam, kérleld meg barátom ötet is helyettem, és midőn barátságos beszélgetések közben engem emlegetve lustaságomat már eléggé le gyaláztátok, poharat emelve emlékezzetek meg arról is, hogy bár némellykor serényebb lehetnék, de hivebben szeretni Titeket senki nem képes.²

13.

Kehidán Május 16-án 1831.

Kedves Barátom!

Az ujságból látom, hogy Róth József Úr csak ugyan meghalázott, kérlek tehát ismételve, vedd által azon irományokat, mellyeket multkori

¹ Vörösmarty.

² A levél befejezése hiányzik.

Levelemben említettem, Szólj Haderral is, és tudd meg tőle, József Bátyánknak pöre kinek kezénél, és minő állapotban van? ha tett e valamit Róth Ur benne? és ha szükséges e még Ország Gyűlése előtt új ügyézt meg kérnünk.

Írd meg azt is mint vagytok, mert utolsó Levelemre sem válaszoltál, — haragudnom kellene de nem tudok, mert ha keblembe nyulok, pirulva kell meg ismérnem: hogy az ellened ki mondott restség vádja magamra pattanik vissza hétszeres erővel.

Árpádot¹ most olvasom, — én Tudós és költő nem vagyok, da ha szabad nékem is bé nem avatottnak itélnem, — a munka Zalán mellett gyenge, korán szóllok ugyan, mert végig nem mentem rajta, nem valék tehát képes az egészet fel fogni, azomban a festések bágyadtak, az előadás nagyon egy hangu, s ezer lelkes változásaival nem mulattat ugy mint Vörösmarty. Sok régi szót fel elevenit, de azt sajnálom: hogy jegyzéseiben a kutfőre nem utal, s azt még inkább: hogy előttünk esméretlen régi szót ott is használ, a hol vélekedésem szerint a divatban lévő szó jobban, vagy leg alább nem roszzszabbul fejezné ki gondolatjait, és végre vannak szavak, mellyeknél prosodiájával meg nem egyezek. — Ezek azomban csak gondolatok, salvo aliorum judicio meliori, szeretném, ha leveledben mellyet minél előbb várok, véleményedet olvasnám.

Isten Veled, csókolom feleségedet, kereszt leányomat Magadat és Miskát, írj ha lehet és szeressed igaz barátodat *Deák Ferkót.*

U. I. Inkey Ferenc Kamarás, ki életének leg szebb idejét külföldi utazásaiban töltötte, és magának a külföld remek miveiből széles tudományt, szép miveltséget szerzett, most életének 60ik évében a hazai Litteraturával kívánna meg ismérkedni, — szép igyekezetének első segéllésére bizván a Te barátságodban is, meg ígértem néki: hogy meg szerzem lajstromát azon eredeti, de csak eredeti magyar munkáknak, akár tudományos tárgyuk, akár a szép Litteratura mezzejére tartozók, mellyeket olvasni és meg ismerni Néki szükséges leend, kérlek tehát barátom, küld meg nékem, az itt említett lajstromot, azon könyveket tudniillik, mellyek leg inkább ajánlhatók olly embernek, ki a Német, Olasz, francia és Angol litteraturában éppen nem járatlan — jó volna ha a munkának czimjén és szerzőjének nevéen kívül annak boltbéli árát és azt: hogy mellyik könyvároznál lesz ez vagy az meg kapható. — Tedd meg kérlek ezt, és segits meg téríteni egy tértől készülő fél Magyarot. — Isten veled.

14.

Deák Ferenc levele Vörösmarty Mihályhoz.

Kehidán Februarius 24én 1832.

Kedves Barátom!

Ha Jelenkorunk 14ik darabjában nem olvasnám, hogy a Pesti lövészek táncmulatságában országunk czimerét a Te verseid ékesítették,² ha nem látnám a Tudományos Gyűjtemény czimlapján: hogy azt is Vörösmarty szerkeszti,

¹ Pázmándi Horváth Endre eposza. (1831.)

² Vörösmarty ismert epigrammja: Szép vagy o hon, bérc völgy változnak gazdag öledben stb.

valóban azt kellene gondolnom: hogy szegény hazánknak száz hangon kigunyolt hijjányait Te is meg unván, valamely gazdag Fő Urnak társaságában a szabad-ág vissza nyereséért Nemzeti létet áldozó Lengyeleknek bő szavú, de semmit nem cselekvő barátit a Francziákat, vagy az önhasznu, komolyabb Anglusokat látogatod, vagy olasz országnak költői kellemeikkel telljes langy egét használod: hogy az egyszer elkezdett hasonszenvű gyógyításnak nagyobb sikerét tapasztalhassad; vagy talán Horvát István lelkes vizsgálódásai által magad is elragadva, Körösink után Himalaja felé vetted utadat, és már vártam is egyik vagy másik vidékről, meglepő tartalmu leveledet, — de mivel a várt Levél mind eddig meg nem érkezett, és azt is látom hogy Te Pesten vagy; hinnem kell csak ugyan: hogy egyedül nékem és az én barátságomnak szüntél meg a régi lenni, mert két száz éve már, hogy nékem nem írtál, pedig illy hosszús halgatást nem csak a tollat forgató Pesti jó baráttól, hanem az Algirnál őrt álló Francia ismerőstől is méltán rossz néven veünék.

Igy dörmögök és okoskodom én falusi magányomban ellenetek halgató feledékeny rideg barátok, mert Gyuri sem sokkal jobb náladnál; csendesesen tőrök és reménylek egy ideig, magam mentezetem számos dolgaitokkal restségtetek, de ha türelmem fonala meg szakad, bossusan ki fakadva halmozom reátok szemrehányásimat, Ti pedig e Levelet olvasva, talán csak hosszús gondolkozás után lesztek majd képesek az emlékezésnek zavart homályiból ki fejteni azon kétes gyanítást, hogy alig ha nem lakik ám Kehidán egy vastag fiu, kit egykor szerettetek, s el határozátok magatokban: hogy egyszer ennek is írni fogtok. — Meg nyírva, s előkészítve már a Levélnek szánt papíros, csak a tollat helyezitek még: hogy a barátságok állandóságán kételkedni merészlőt élesen le rakjátok, — de ime valamely új munkát adnak kezetekbe, melyet mindenek előtt olvasni kell, vagy egyik jó barát új hírt hoz a Cassinoból; — s a levél, a vastag fiu, és Kehida századokig ismét felejtve vagynak.

De ha már a tisztá barátság szent szavát némán halgatjátok is, legalább a köz jónak tekintete szolgáljon ösztönül a serényebb levelezésre. — Ha Fejedelmünknek háboruja nem lesz, meg fogja hihető még ez évben tartani az ígért Ország Gyűlést, melly a Hazának köz boldogságára s Nemzeti csinosodásunk emelésére meg mérhetetlen következeseknek szülője leend. — Polgár társaink kétes remények, és bizonytalan aggodások között haboznak, egyik rész az emberiséget, a Természet törvényét emlegetve könnyebbséget, sőt talán jussokat is kíván, és kívánsága nem igazságtalan, de vagynak ezek között olyanok, kik a tulajdonnak sérthetetlen szentségét is készűlnek megronlani, nem figyelmeztvén arra: hogy ez a polgári Társaság fő czéljával öszve szöve szintén magán a Természet törvényén alapul, — a másik rész ellenben minden vélt jussokat szenteknek tart, még azokat is, melyeket eddig is csak százados előítéletek paisa oltalmazott, retteg ezen jussok csorbulásától, szeretné önhasznát polgári szerkesztetésünk alaptörvényeivel elváhatatlanul öszve szöni, s Hazánk vég veszélyét jövődöli abból, amit mi ohajtunk: hogy egykor a valóságos Magyar Nemzet négyszáz ezerből tizenkét millióra emeltessék. Vagynak kik nem szégyenlik azt vitatni: hogy mivel a Nemtelenek csak a meghódított rabszolgáknak és Hadi foglyoknak maradéki,

köszönettel tartoznak: hogy régi rabsorsok helyett csak ennyire is védelmezik őket törvényeink, de nem ismériük ezen urak a hajdani történetek folyamatját, nem akarják tudni: hogy a Normannusok is szinte meg hódoltatták az Angol szászokat, most mégis Angliában mind ezeknek mind amazoknak, mind az ott maradt Hadi foglyoknak maradéki egyformán emberek, egyformán polgárok, hasonló jussokat bírnak és egyenlően viselik a köz terheket. — Nem akarnak ezen rövid látó bölcselkedők gondolkodni; nem fontolják meg: hogy azon jus mely a meg hódolt Nemzetet hódítójának alája vetette, csak a fegyvernek és erőnek hatalmán alapul, az el puhult hódítót tehát idővel hasonló sors érheti, és szinte azon jussal lehet egykor az elnyomottak méltó bosszújának véres áldozatja, vagy meg alázott szolgája, ha csak uraságának, képzelt magas-ágából szegény ember társaihoz karját le nem nyújtja s azokat még jókor polgár társokká nem emeli.

Illy különböző véleményeket ki fog egy hasznos célre vezetni? mit lehet a Törvény hozó hatalomtól várni? ha majd egyet értés, sőt még közeledés sem leend Tagjai között, és a 49 megyének képviselői, 49 különböző véleménnyel állnak elő. — Mind ezeket ítéletem szerint csak úgy lehetne nagy részben elkerülni, ha több Megyék Rendei tudnák már előre egymásnak vélekedését, és otthon minden erőltetés nélkül egy célra dolgoznának, ezt pedig a magányos levelezések sokkal biztosabban eszközölnék, mint sem ha magok a Törvényhatóságok hivatalosan adják egymásnak tudtára szempontjaikat; — Mert a Magyaroknak fájdalom! mindenkor vizsgálkodás és irigy ellenkezés valának Nemzeti bélyege, minden Megyének egy formák lévén jussai, nem akar egyik a másiknak még csak tanácsától is függeni, s a hasznos javallatot gyakran csak azért veti vissza, mert mást utánozni nem akar. Pest Vármegye Hazáknak közép pontja, Pest maga országunk fő városa, s a műveltségnek kereskedésnek és Tudományoknak fészke, ott készülhetnek tehát a legjobb munkák, ott szülehetnek legtöbb jeles új gondolat, mely Nemzetünk jobb létét egykor talán eszközölné, — de Pest még nem Páris, mely a szabadságért királyi székeket előntő Francziáknak határtalan hatalommal törvényt szabott mindenkor, Pest Vármegye már két Országgyűlésén Hazafiúsága tekintetéből nem bírja Nemzetünk köz bizodalját, Intézetei tehát, ha a Megye maga közli azokat, más megyékben arányul el nem fogadtatnak; a város pedig mint királyi város vármegyének sinor mértékül nem szolgálhat; azon magányos személy ellenben ki jó Baráti által más megyék helyes véleményéről tudositva önnön Megyéjében a hatalmasabb Rendei büszke hiúságát okossan kimélleni tudja, ki barátságos körben enyelegve, nem oktatta, kérdező nem pedig elbizott hangon teszi jegyzéseit, ki őket illy móddal szoktatja lassanként az egykor annyira rettegett új gondolathoz, sokat eszközölhet a mi előbb lehetetlennek látszott, mert az újsággal is meg barátkoznak idővel azok, kik egykor ellenzői valának, sőt végre azt hiszik hogy a mi javallatik, az nem valóságos újítás, hanem okos és szükséges igazítás. Így lehet a magyar Nemest is régi álmaiból és százados előítéleteiből ki vetköztetni, csak gyöngéden nyuljunk az elő kor bal véleményeiből szövött lepléhez, mely néki meg szokás által kedves lett, ne érezzük véle meztelenségét, ne gunyoljuk régi szabásu erkölceit, egy szóval a magyar példa beszéd szerint ne akarjuk a százados tölgyet éles

nyelvünk egy vágásával ledönteni, mert a mértéktelen erőlködés szándékunk tisztaságát ejtené gyanuba, s az ohajtott cél helyett el szánt e lenkezést szülhet. — Idő kell mind ezekhez, és békeességes türés, felette hibázik tehát azon hatalmas, ki Nemzetének szellemén fellyül emelkedve mindent egyszerre kívánna eszközlésbe venni, a mit fellengző láng elméje jónak lát, nem gondolva mi vélünk, kik szabad röptét bámuljuk ugyan, de gyengébb lelki erőnk miatt el nem érhetjük, nem figyelmezve sok ezer másokra, kiket az önhaszon még most földhöz linczol, és repülni nem enged, pedig ezen utolsókat sem kellene a számításból ki felejteni, mert számok is felette nagy, befolyások is tetemes. — Csak egyedül innen magyarázható az a mit nálunk én magam tapasztaltam: hogy a Jobbágyok sorsa javításának leg hevesebb baráti között többeket ismerek kik minden alattvalóikkal irgalmat nem ismerő igazságtalan keménységgel bíznak, a régi szokás megtartását sürgető pártnak számos tagjai ellenben cselédek és Jobbágyaik eránt jóltévő kegyes atyák valának mindenkor. Fejtsd meg ezt Barátom ha tudod, én az elsőket képmutatóknak, vagy külöködésben dicsőséget keresőknek hiszem, emezeknek ellenkezését pedig annak tulajdonítom: hogy a szükségesség ujjításokat néme!yek erőlködve kívánták nyakokra tölni, s ők az igazságtalanság vádját türik el inkább, mint sem hogy kényszerítve áldoznának valamit jussaikból, mellyekkel viszsza soha nem éltek.

Mi, kiket a sors élelmet adó mezzei munkánkhoz kötve szűkebb körbe szorított, távol a tudományok bővebb forrásától, a tapasztalások tág mezzejéül el szakasztva, keresekelésünk, Bányáink, Törvénykezésünk, művelődésünk, egy szóval egész Hazánk mostani helyzetetésének minden hiányait fel fogni, s azok orvoslásának legjobb módját eltulálni képesek nem vagyunk, mert szűk körünkben tekinteteink illy terjedtek és sok oldaluk nem lehetnek, szándékunk tiszta és erős, de tehetségeink nincsenek akaratum nagyságához mérve; — Néktek ellenben Hazánk fő városában minden jelessebb könyvtárak nyitva állanak, halhatjátok a kereskedők panaszát és javallatit, látjátok a főbb ítélőszék előtt folyó pörök lassu halladásának okait, Országunk legelső tudossainak véleményei, sok utazott fő urnak hasznos tapasztalásai tárva vagynak előttetek, magatok ismértek legjobban a tudományos mivelődés s a Nemzeti nyelv terjedésének gátjait. Ti mondhatjátok meg: hogy a Magyar Játékszin miért sinlódik a fővárosban is. Pest vármegyének munkája legalább Pesten nem titok, más megyéknek véleménye is Pesten bizonyosan előbb tudva lehet, mint Kehidán, mind ezekből tehát a legjobbat a legfontosabbat és a magatok ítéletét is közölhetnétek vélem, hogy tudositásaitokat mint utmutatást vagy legalább mint figyelmeztetést használva, tulajdon tapasztalásim és fontolgatásom szüleményeit a közlőitekkel öszve vethessem, és a jót, a hasznost kis körömben terjesztvén a köz ügynek kis körömben és is használhassak. — Irjátok Barátim mind ezekről, tudositatok a Nemzeti tudos Társaság helyzetetéséről és mostani munkálódásáról, irjátok meg: Mérey Sándort mennyire szeretik? és mit várnak tőle? végre közöljétek azt is: hogy fiatal nagyjaink vagynak-e? és miben foglalkodnak. Igaz ugyan: hogy ezeknek Pesti egyesülete Nemzetiségünket újra alapítá, most azonban, midőn az országos kirendeltségnek rendszeres munkáji vizgáltatnak minden Megyében, most midőn a hozandó Törvények előkészületei

tétetnek, valóban óhajtanám: ha ezen Nagyok közül a lelkesebbek, mint Szécsenyi, Andrásy, Vesselényi, jószágaik megyéjében tartózkodván, ott a Vármegyék Rendeivel társalkodnának, tanácskoznának, használnák azon befolyást, mellyre kimivelt nyílt eszök, az egyenes emberség nagyobb érték és fényes születés nékiek méltó just adott, többet használnának most így, mint Pesten együtt ülve, mert Hazánkban csak ugyan a Vármegyék teszik valóságos forrását a Törvényhozásnak, és a mint fellebbeztem, Pest még nem Páris, hogy példája törvényt szabjon; — azomban azt, a ki jót eszközöl, kár azért dorgálni: hogy miért nem választott más utat, mellyen talán még több hasznot szerezhetne a köz ügynek.

Stettnernek már két levelet irtam, pedig igen fontos tárgyban, mert Néném vagyon Stankovics által a tudva lévő Bujanovics féle hamis adosságért pörbe idézve, és egy másik pört maga Bujanovics mozdított ellene, mindenben az idéző levelet, és egy általános Prókátor vallást küldöttem kezére, de még eddig nem felelt, már most aggodásban is vagyok e dolog miatt; ird meg kérlek, miben van e tárgy, és Gyurival pörölj helyettem halgatásáért.

Egynéhány héttel ez előtt Pestről valami Klobusitzky Pál¹ nevű kóborló volt itt, ki állítása szerint Pesten lakik, kapitánynak adta ki magát, Német könyveket árult, mellyeket maga irt, az egyik: Wahrheiten über die natürliche Religion, a másik szinte németül a nevelésnek, Lánghynak munkáját is árulta, a nevelésről irtt könyve Borárosnak vagyon ajánlva. — Ez a jó ur nálunk sokat okoskodott, dicsekedett és hazudott, általában előttem felette gyanus, a nagy urakról Herczeg Grasalkovicsról, Gróf Battyány Imréről csak úgy szól mint különös barátiról, szeretném tudni: hogy ő kegyelme kicsoda? meg küldöm nyomtatott utasítását is, mellyet nálam hagyott, ennél fogva nyomába akadhatasz.

Midőn már bé akarám Levelemet fejezni, jött szobámba Bátyám, kinek hozzád egy kérése vagyon: Megyénkben lakó Botha József Tábla Bíró Urnak, vagy is inkább hitvesének Svastits Theresianak Szalay nevű Cameralis Fiscalis ki előbb Somogyban lakott, de mint Cameralis Fiscalis Marmarosba tétetett által, bizonyos Summa pénz el tartozik, — ezen pénzből azon jó Ur 300 forintokat Asztalos Pál Marmarosi Tábla Bírónak kezére már le is tett ki Bátyámhoz irtott Levelében azt ígérté: hogy ezen pénzt váltó Levél által Stampfl András Pestű fűszerárusnál le teszi, járj tehát végére, ha ezen pénz Stampflnak kezén vagyon e már? és ha ott vagyon nem tudsz valamely biztos alkalmat el küldésére? tudósításod vétele után Botha Ur a szükséges intézeteket tüstént meg teendi.

Illy hosszú levelet Te nékem soha nem irtál, de halgatásodért legalább unalommal büntetlek; Stettner ne köszöntsd nevemmel, mond néki, hogy haragszom, és csak egyedül minél előbbi hosszú levele engesztelhet meg. —

¹ Klobusitzky Pál műveit l. Szinnyei: *Magyar Írók* VI. 572—573. l. A szóbanforgó mű: *Die vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion, Aussprüche des reinen Herzens und der philosophischen Vernunft über die der Menschheit wichtigsten Gegenstände. Zusammengetragen aus den Schriften älterer und neuerer Denker.* Pesth, 1829. I—IV. köt. V. ö. Pukánszky B.: *A magyarországi német irodalom története.* 1926. 479. l.

Komám Aszszonyt és keresztleányomat¹ csókold helyettem, tavasszal ha lehet meg látogatom őket Pesten, de Téged és Gyurit, ha csak nem irtok, eb látogat meg. — Isten veled szeressed igaz barátodat

Deák Ferenczet.

Közli PUKÁNSZKY BÉLA.

AMADE LÁSZLÓ KIADATLAN VERSEI.

(Harmadik közlemény.)

14.

1. Egy szóvall' hidd! vége van immár mindennek,
szabadon engedlek amannak, és: ennek,
továbbis mennyenek a' dolgok, mint mennek,
Úgy is: nints olly festék, kit reád nem kennek.
2. Mostis foglak látnyi! de mégis vak lészek!
bár jég, s- árva legyen szívemben az fészek!
előttem fogsz járnnyi! én: mégis enyészek!
Mint nem ösmernélek, olyan módot tészek.
3. Süket s- néma lészek, ha fogsz hozzám szólnyi?
Idegen, ha? kívánsz: titkossan hódulnyi?
Soha s'm fog szívem már többször ujjúnyi
Láng mosolgásidtól hevülnyi s- indúnyi!
4. Meg vallom! meg lehet! hogy ellis pirúlok!
Nem érted; de másert: gondold hogy ha gyúlok?
Az is történhetik: talán ágyban húlok?
Keserves szemekkell! hogy könyvben csurdúlok!
5. Nálad nélkül ugyan, bizony! könnyű létem!
De! hogy szerettelek, nehezen emlétem!
Csak meg köll vallanom: hiában szépétem!
Azért semmi szívhez szívem nem térétem.
6. Én ugyan ell gyüttem. De nem te kedvedért,
Sem pedig meg próbált kinzó szerelmedért!
S- továbbis szenvedő hitlenségedért!
Így nékem békét hadgy! kérlek! Istenemért!
7. Tudom is: sok félék! hogy: jutnak eszemben!
Holl álmok! holl valók! hogy tűnnek szívemben!
De! ezek mint árnyék: olyak már eszmben;
Bánom! hogy ha estem olly csaló veremben.
8. S- Bánom, s- még is bánom, hogy érted meg estem!
Mellyért mostis bádgyait s- lankadt egész testem!
Ki már kész Prédája volt: én titkon lestem!
Bánom! drága Vérem! hogy ontom, és festem!
9. Hogy ha Jupiternek szabad volt szeretnyi?
Egy Pásztor Leányát s- Égből hozzá mennyi?
Istenbül érette egy Emberré lennyi!
S- Azzal még is nem volt: semmit is véttenyi!

¹ Stettner Györgyné Thaly Júlia és leánya, Zádor (Stettner) Lilla, később Rudnyánszky Béláné.

10. Hogy ha kedveltelek? azért mit vétettem!?
De véttem azzal: hogy: vakon szerettem!
Mint eb az árnyékért: héjában szenvedtem!
S- Hogy első láng volnék: szívedben ell hittem!
11. Vétettem azzal is: nem volt különbsége
Tűznek és: hamunak egy volt melegsége!
Szűrnek és: Barsonynak egy volt edgyessége!
Töbrül nem is szóllok! egy minéműsége.
12. Jól esett- Mért magam korpában kevertem?
Egy féle állattal a' sárban hevertem!
Arany, friss víz helett: hogy az mocsárt mertem!
Mind enyim a' haszna, ezzel a' mit nyertem.
13. Nem gondolta szívem: illy sorsra köll válnyi
Hogy mindenfélével kölljön, comperálly!
Nem szeret szeretett: mint Társra találly
Zöldrül aszszú ághra! reméttelen szálly.
14. Gratianak fogod tartany gondoltam!
hogy ha tsak hozzád is vidámabban szóltam!
nem hogy: hozzád magad annyira kacsoltam
Vrbül szolgád lettem! sött rabod is voltam.
15. Nem volt haszna akár magam mint tetzettem!
Bánatot, ájulást; kinokat szenvedtem!
Haszontalan is volt: bár mint kedveskettem.
Ámbár keseregtem: ámbár neheszteltam.
16. Tudom! ha Te neveltz? Mások is nevetnek!
Igaz s- hív szívemre: sorsot s- kockát vetnek!
Itéletet téstnek s- méltán meg is vetnek
S- rajtam sok egyebet méltán ell követnek.
17. Nálad nélkül módóm volt sok ezerekben!
Ugy válogathattam volna a' szívekben!
Mint az virágokban, akár mellyik kertben!
Bánom, hogy kevertem magam illy szégyenben!
18. Boldogtalan! kinek kell sorsán tanulyi
Mások tüzet oltva, ha? láza kezd gyúlyyi
Illy alaton Lángnak füstétüll meg fúlyyi
Vak: vakot vezetvén gyász veremben hűlyyi!
19. Nem akarok lennyi: senkinek lárvája!
Ha! köll lennyi? lészek ollyannak árvája
Kinek tudom! igaz affectust mond szája
és: makula nélkül minden szive tája.
20. Semmi hasznom nincsen: hanem: ezer károm!
Azért is szívemet többször ell nem zárom!
hanem: érdememet más szívetüll várom
Ki léssen Paisom, Oltalmam s- kö Váram.
21. Még jókkor van. Ezzel: magam Contentálom!
Köszönd meg! hogy töled illy szépen meg válom!
Es: udvarisággal magam declarálom!
Álnok szíved másként hogy nem confundálom!

22. Köszönd meg hogy többet nem hányok szemedre!
Hogy több igaz átkot nem mondok szívedre!
Lármát nem kiáltok sok kemény hitedre!
Isten hozzád! ély! már! csak kényven kedvedre!
23. Ki így fohászkodik: arrúll emlékezzél!
Igy panaszkodik! ell ne felejtkezzél!
Ki légyen? én kérlek! soha ne nevezzezzél!
I. kább ez világból kérlek! ki végezzezzél!
24. Vég ére is kérlek! intlek s- tanácsolom!
Titkold te is! hogy ha ezeket titkolom!
És röjtökben tartod kedvemért? gondolom?
Kit ha nem cselekszel; hidd boszszumat állom.
25. Hogyha pedig tettzik? dobold ki lármára
Meg látod szívednek mint válik hasznára!
Mert szégyenlem voltál hogy szívemnek ára!
S- magam föll áldoztam oly olcsó Praedára.

15.

1. Azt gondolod: talánd hogy megént megtértél
Minden dolgaiddban nálam végett értél:
Sánálom: eddigis hogy meg nem ismértél
S- inkább le borólva: nem sirtál! s- nem kértél.
2. Én néked másodat soha sem ismértem:
Ambár én sok humort próbáltam! s- meg értem!
Minden Practicádat: én nagyon jól értem!
De! meg is halgattam: és: nyelvet nem mértem.
3. Igaz ugyan Téged! szépen intettelek!
Édes: és keserű szókkal feddettelek:
Udvarisághból is: ne siess! kértelek:
Végső romlásodból: hogy így ki mentselek.
4. Tudod! nagy én bennem: az Nemes Emberség
Nagy az Udvariságh! és: nagy az tisztesség!
Nagy az én szívemben: mély tűz: láng: lobog s- égh!
Nagy az állandóság: s- nagy az igaz hívség!
5. De! Te úgy állottál előttem mint márván!
Mint amaz siralmas: s- csempes Eö:vegy: árván!
Meg mozgathatatlan: mint faragott Bálván!
Minden színt mutattál! mint füstött szívárván.
6. Minden affectussok szívedben habzottak!
Noha azok tölem igen el fajzottak
Mind hívtelen méhek: má-okhoz rajzottak
Bennem nagy kétséget: illyképpen okoztak.
7. Itt maradni: s- menny? akartál is s- nemis:
Tűz és víz előtted: választás nehéz is!
Az kin alattomban gyötrődött szívem is;
Noha vajha voltál rabomis, hívem is.
8. De! mivel Te benned! nints nagyobb mesterség!
Mind veled szül-tett meg rögzött csempesség
Tündér szem fény vesztő zománczos színyesség
Nálad Lárva: bizony leg nagyobb ékesség.

16.

1. Tudom: hogy nehéz volt szerelmed igája;
Föll vont: s- most engedett kínozó csigája!
Csudálkozott! rajtam minden tátott szája!
Mért vagyok szívednek héjában prédája.
2. Bátor! ellenségim minden félét szünek
éles: és fullákok, mint az hegyes tűnek
és: mérges nyilakat hív szívemben lünek;
és: olyan epéjek; mint keserű fünek.
3. De! mégis éretted tetszenek édesnek.
Kegytelenségeket érzem én kegyesnek;
Gyilkoss üldözések tétzenek kedvesnek;
tsak kedvében légyek olly szépnek s- ékesnek.
4. Némely szempillantás ezeket meg győzte
Mérget lépes mézzel édes ézzel főzte
Mivel hitetlenség szívem nem szeplőzte
S- az hívség virtussa bátran meg előzte.
5. Ezer kínt felejtett tsak egy tekinteted
hány álmélkodásra! hozott? ép termeted
mivell valamérre pillantásid veted,
az hódult szíveket titkosan neveded.
6. Egy pár hyacinthus kék szemed, mint kék ég
az melly a sötétben jobban, mint nappal ég
kik dicséretében soha nem lehet vég
engedd tekintsenek reám tsak egyszer még.
7. Nem tagadom: ezek ereit érzettem
hatalmasságokat örömost szenvedtem
borultt tisztelettel, sokkallis illettem
S- kegytelenségeket azzal meg köszöntem.
8. Mert: bár sandalon is reám tekintettél!
föll ell holtombúl is ujjonand születéll!
hunyorgatásod is joll tudtam mire véll!
noha! volt mint villám! vagy mint az forgó széll.
9. Kerekas orcádnak ritka rendességhe
Vérnek fe ér tejjel frigyess egygyességhe
Hajnallall hasétott ajakid vérséghe
engem meghódétott sok minéműséghe.
10. Edgyess fogaidnak jó rendben állása;
Elephant csontotskák bizonyos szállása,
ajakid egymástúl mosolgó válása
Ellenségidnek is csudának vallása.
11. Claris ajakidnak egy kis Pupotskája
kit tsókkall illetnyi kíván minden szája
középett is vagyon ennek kegyess Tája
De! nem rajzolhatnyi: melly kegyess formája!
12. Két felül azoknak dupla kiss völgyötske
fóképpen: árnyékban látszik: melly szépetske!
édesgett magához, miként a' lépetske
Boldogh! ki szívében vagyon illy képetske!

17.

1. Mindennek ideje. Mostan farsang vagyon.
Most az egész Világh örül 's- vigad nagyon
Nem engedem én is, hogy vége szakadgyon
Mulatsígom nélkül, s- továbbra haladgyon.
2. Téged is én Músám hadlak farsangolnyi
Hava; Helicónban Lárvában vigadni
Tréfás esetekről beszélni s- szollanvi
Nyájassan tréfálni, senkit nem bántani.
3. Tudom: hogy ártatlan versednek ereje,
Mivel: Parnassusból foly' annak kútt feje
Édes szokott lenni a' Músák szűz T. je
S- titkossan el-rejtve értelmeke veleje.
4. Nem csuda ha Lebeg! Nyelvemnek szóllása
S- bátor! ha? rosdás is ki magyarázása
Csendes szívet kíván versek foltatása,
Hány 's- vet Engem Fátum! Tündér habózása.
5. Szabad a' vén Lónak abrakját röhögni,
Ha fogatláságha ellenzi? meg törni,
Hív bénaságáért Lúd mezőn legelni
Üres méh kast az vén medvének föl verni.
6. Szabad így néked is magadat mulatni
Nem rég mik történtek? arról emlékezni,
Ősz s- régi vénádból vers fejekben szennyi
Lassankint kullogni, sántikálva mennyi.
7. Némellyek mutatták magokat most Bécsben,
Koronás királyi Felséges Helyeken
Mások pedig othan magányos Rendeken
Azok ott pompáson, itten közép szeren.¹

(1748?)

18.

-
1. De reminlem Isten szívet meg enyhíti,
És magában szálván, eszére téríti,
Az Hymennek ágát véled melegíti,
Az után Te Tudod! mennyire hevíti.
  2. Tudom! ölegeted, mint Aeneast Dido
Nem szűnve meg nálad szerelem nemző szó,
Mellyis neki tettzik, azért is mosolygó
Tetzhetik is méltan, illy édes s- ritka jó.

¹ Kívül más írással:

Szív adgya szívnek szívbüll' szívdessen
Emlekezzél arrul s ved ezt kedvessen.)

3. Tudom, czirókálad mint mókust kényessen,
Hizelkedöl, a' mint szoktad, szerelmessen...
Eztán a' madarat köll fogyni képes-en¹
Ezt nem lármás bottal hajgálnyi közelben.
4. Tudom csókolod is! s- találsz mulatságot,
Előveszed mostan az procatorságot,
Mint a tanúlt Jáger puskafozásodott,
S- mint Isten engette tudny practicadott.
5. S- Háromság szt. titkát s- Asszony ravaszságát
A' ki meg foghattya s- Polgár csalárdságát!
Második Istennek eő mondhattya magát!
S- meg halladgya titkos Szt. János látását.
6. Noha nintsen nyoma hajó járásának
S- Egekben habozó, röptü lö madárnak,
De előbb találnák nyomot mindazoknak
Mint az aszony s- Polgár sok ravaszságának.
7. Láttam minap titkon én egy bolha ménest,
Ki tilos pásiton legelny vetett lest.
Nap is le nyugodott volt már. es lett volt est,
Midőn az egeken Hesperus vérrel fest.
8. Hason mázdogálék, hogy én maid meg lesem,
Szepény legény lévén maid légyen ménesem,
Magamhoz hódítom; és egyben kergetem,
Kiss fáradsághomnak nagy hasznát lehessem.
9. Vegye kinek tetzik ennek Pásztorságát,
Nem veszem én soha illyes fáradsáráát,
Érzem én mos'anis ennek mula s-ázát,
Mind ki zöld fájának töri aszszú ágát.
10. Ezt [én] néked jrom; de nem hogy magadról
hanem hogy példázak Te rólad másokról
Olly lévén mind Vesta több Romaj,kbúl!
Te vagy exceptio minden regulákbúl
[exceptio nélkül].

19.

1. Olly vagyok mint hattyú fél holt életemben
Ki midőn meg hálnék elbúsult szívemben
Még is egy keveset éneklek versemben,
Ki sohasem voltam vidám szerelmemben.
2. Fél holt volt életem: mi hasznom volt élnem?
C-ak az főlhős naptól sugarat remélnem!
Soha sem volt hitem; csak mindenkor vélnem:
Sötét álmomban is csak veszélyt szemlélnem.
3. Légyen azért szabad ezt tudodra adnom;
Szíved eött végső illy szókra fakadnom:
És ha égtem érted? már el is olvadnom
Szomorú Énekkel (mint Hattyú) meghalnom.

¹ Eredetileg: *eszessen*.

4. Adgyon számot arról, ki oka ezeknek
Elsőben gyúllasztó s- forrasztó heveknek
az után reszkető s- fagyasztó jegeknek
Adgyon számot arról: ki oka ezeknek.
5. Adgyon számot, a' ki meg ölte hitemet,
Hamisság préssében sajtolta szívemet,
S- abból erőszakkal folytatta véretem
Adgyon számot, a' ki megölte hitemet.
6. Adgyon számot, a' ki esküdött hamissan
édesség mérgével étetett gyilkossan,
Más hamis szívekkel czimborált titkossan,
adgyon számot, a' ki esküdött hamissan.
7. En ugyan már fél holt; senkit sem ítéllek
Még hamis szívet is, Egek! megkéméllek!
mert van bennem holtig az egy igaz lélek!
csak hogy megne verjen téged Isten: félek!
8. Elég bosszú állás, bosszút nem kívánok,
bár mennyit üldöztél, nints azoknak számok
Nóha affectusim ezekre kívánok,
De szelid erkölcsöm: hogy mindent megszánok!
9. Én tudom s- te tudod: ketten mit végeztünk?
Kemény értz frigyekkel, mikép megegyeztünk?
S- titkos esküvéssel már annyira mentünk,
Hogy már Hymennek is egy kevest szentöltünk.
10. Én tudom, s- te tudod: titkos esendességben
midőn mások voltak első pihenésben
titkos csókot attunk egymásnak lesésben,
midőn módunk sem volt még az lélegzésben.
11. Jelekkel szóllottunk, tudod, mint egymásnak
mint egy igaz pajtás beszélt meg hitt társnak,
ne légyen tuttára irigy kaján másnak,
félvén: ne talántán nekünk vermet ásnak.
12. Sokszor megpirultunk, hogy mások szemlélvén
titkainkat értik, éppen már azt vélvén
De az Egek mégis másképpen rendelvén
árnyékban tartották, minket megkémélvén.
13. De szomorú Fatum! ezeket számlálom,
el-tűntek mind ezek, mint tegnapi álom,
szenvedésim árát mert föl nem találom,
Ha meg nem fizeti? igaz bér! Halálom.
14. Nem említem többet: vége van ezeknek
vagyon mulatsága hitemmel szeleknek,
de bosszú állása fönt van az egeknek
kik igaz Biráj szegény s- hív szíveknek.
15. Ne bízd el magadat: hogy mások kedveznek,
Paris almájával ámbár hit-getnek,
bár hegyére visznek az Ida hegyeknek:
De! nem tartják néked érdemét szíveknek.

16. Mint az hamis szívet nincs könnyebb meg csalni
(Jaj! az lépes mézet üveg által nyalni!)
Jobb inkább illyentől halállal megválni
Ha máskép nem lehet, ámbár meg is hálni.
17. Hamiss szív ingadoz, mint nád minden szélre,
mint színes szivárvány kedvez a' festékre,
Ha bár kénszeríti piruló szégyenre!
nem pirul: gondollya: válik böcsületre.
18. Hozzászokott: és nem gondol az nyelvekkel,
méltán confundáló üldöző igékkel,
Újjal rá mutató nevető jelekkel
S- titkon hűnyorgató sandallott szemekkel.
19. Nem hiszem már hamiss szív, hogy nem állandó,
mert a' mihez szokott, attól nem hajlandó,
mert nem is állandó, hogy ha nem változó,
Hitetlenségében sohasem mulandó.
20. Mint teczik? szívedről hogyha ezt mondhatom.
Esküszöm! hogy így van, mert nem tagadhatom,
Igy hittem: mert mással ezt meg sem válthatom;
Hanem életemet vétkemért áldozom.
21. Ámbár engem Vénus egyszer megejthetett!
Cupidó nyilával szívemre sietett!
örömet szenvedtem; bár égő sebet tett!
azt gondolván: sebem gyógyuló lehetett.
22. Bátor! de! ámbár is sohasem gyógyúlna,
S- bár minden órában nagyobbban újjúlna!
Szívem még is azért remélve vidúlna,
Szíves ohajtással világból ki múlna.
23. Gondoltam: először, midőn szemléltelek,
te vagy csak az hívség: úgy megkedveltelek,
s- magamban el-hittem, hogy: oly szívre lelek,
Kitől meg-nem válnak sem nyarak, sem telek.
24. Mint egy Isten Asszony: annyira teczettél,
Most is véres sebet szívemen meczettél,
mint ellenségedet rab szíjra kötöttél
Könnyen bírtál vélem, ha már meg is öltél.
25. Jaj annak a' rabnak! ki szabadulását
nem várhattya soha szabad újjulását,
sok habok közt egyszer partyához jutását
Homályos fénnyének soha virradását.
26. Vas van lábaimon; békó van szívemen,
csörög az örökös lántz is reményemen,
nem lévén más mód is fél holt életemben,
jobb inkább el égnem föl lobbant tűzemben.
27. Csak ez tűz olvaszsa rabságos vasamat,
bizom el szakasztya kegyetlen lánczomat,
Csak halál adgya meg szabadulásomat.
Életem fogyása virrasztya napomat.

28. Ne gondold: halállal, hogy engem meg öltél;
hamisszándékkal, hogy talán meggyőztél,
inkább árnyékomban engemet éltettél,
Sokszori haláltól egyszer meg mentettél.
29. Bár éltemben nem is: meg szánsz árnyékomban,
Ki voltam? meg ismersz tündéres voltomban,
meg isméred, mi volt hasznod hálálomban?
hiv veremben kevert nagy gyilkosságodban.
30. Ha bár nem életben: üldözlek lélekben,
mint lélek az testet, rettentlek szívedben,
Számot kerék tőled, mi hasznod véreemben?
éretted halálig gyulladott tűzemben.
31. De mar elég legyen! így panaszkodnom!
Utolsó igékkal tőled elbúcsúznom!
végső pihenéssel hozzád fohászok
mint Amor példája le hűlnom, s- ki múltom.
32. De én nem panaszlom, gondolom ezeket;
mint halálos Hattyú zengem ez verseket,
lesz olly, ki meg szánja az igaz szíveket!
s- csudállya: ki volt az? ki szenvedt illyeket.¹

20.

1. Sajnálom megbomlott friss jó egészséged,
Sajnálom változott meg esküdt hívséged,
Kegyetlenségre vált szelid kegyességed,
S- keserű méreggé cukor idességed.
2. Én is beteg vagyok s- bizony megváltoztam,
Azért- is hirtelen ma eret vágattam,
És egész északa annyira bádogyottam,
Hogy az mai napot csak alig várhattam.
3. Most kitölt a hideg most pedig hevültem,
Most voltam homályban most pedig derültem
Hol ágyban fekültem hol pedig föl ültem
Mint tenger sok búmban annyira merültem.
4. Nálom volt az orvoss: orvosságott vettem!
Attul egészséges én mégis nem lettem,
Belső kínnyaimban mivel nem engettem,
De az orvos előtt én azt nem vettem.
5. Most föl ütt az hévség mint tűz ugy pirulok
Most mint fél holt leszek, majd majd el ájulok,
Csak én tudom kiért annyira busulok,
Mert senkitül mástul én meg nem ujulok.
6. Ha ki szivtül beteg, sziv annak orvossa
A hiv szív hiv szívnek tárháza, titkossa,
Egy szív az másiknak élete s- gyilkossa,
Kétt sziv meg négy szemnek könyveit lemossa.

¹ A vers élén: *Új Versek* cím.

7. Bár nincs semmi haszna ha panaszkodom,
Mivel annál többet nyughatatlankodom,
Veled vagyok ébrend és veled álmodom,
Bár ha meszsze vagy is, meszsze fohászkomod.
8. Pulzusomat hogyha fognád s- meg éreznéd,
Halálos járását bizony meg könyveznéd,
Ezred könyveimet mint tengert eveznéd,
Jaj bizony meg szánnál oly távul nem néznéd.
9. Feherés meg éget volt én igaz vérem,
Mért volt oly színtelen! magamban ismerém,
Távul láttad ilyen fizetésem s- bérem,
Igy tovább ne éllyek Istenemet kérem.
10. Nem tudgya az orvos minden nyavalyáját
Az szegény betegnek s- belső titkos baját,
Mert meg nem próbálta szerelem igáját
Nem ismerve rajta annak bús hibáját.
11. Minap hogy eljöttem mégh föll is fordultam,
Az Legény Disserre¹ rá dültem és hultam,
Alig is éltembül akkor kinem multam,
Vagy az nagy havakban hogy én megnem fultam.
12. Ugy: hiszem, valaki hogy meg babonázott
S- mérges affectusból a' földre gyalázott
Csudálom a' szemed bőv könyvet nem ázott
Jól tudván, hogy szíved miként megalázott.
13. De bolondság tülem! ezeket számlálom
Semmi könnyebségem ezzel nem találok
Ha rajtam segítesz bizony meg hálálom,
Mert máskép azt érted, hogy történt halálom.
14. Én tsak azon kérlek légy jó egészségben
Nyughatatlankodgyam, te légy tsendességben
Én legyek a' sebes és telégy épségben
Én legyek hitetlen és te légy hívségben.
15. O hát hogy beteg vagy bár magamban vélem
Én azt bizonyossan s- igazán itélem
De én azért mégis az hívséged félem,
S- bal vélekedéstül szíved meg kéméllem.
16. Mivel többnek s- nem tudtz egynek rabja lenni,
Azért többen szoktak téged megsérteni
Félre is köll minden mentségeket tenni,
És annyi átokra átkozottnak lenni.
17. Bár nehéz de édes egy szívbeli rabság,
Csak bár egy szívvel is élni nem kiss agság,
Hogy nem volna többnek rab lenni bolondság
Igazán szeretni nem tréfa mulatság.

(1750-es évek.)

¹ Thysser Amade udvarbírája volt.

21.

1. Enged emlékezzem: hogy ha nem mehetek,
Udvarló személynél nálad nem lehetek!
Oka én nem vagyok: róla mit tehetek!
Kegyess személyednél meg nem jelenhetek.
2. Azért is ajánlom néked készségemet
Föl oldozhatatlan kötelességemet
Tűz áldozat helyett föl lobbant szívemet
Víg, s- szomorúságom; jó és: bús kedvemet.
3. Sokatt nem írhatok mert: Postám készen vár!
Ugyis Fehérvárról ez igen lassan jár!
Boldogabb volt ennél mind Hédervár, mind Bóár
Mert: nem köll az Pósta, hol a' szív készen vár.
4. Ebbül nem egyebett: csuppán azt itéllyed
Hogy soha sem tűnsz ell szívembüll: azt vélyyed.
Azértis érettem búdat meg kémélyyed,
És: viszont szolgálatt ne felejtis s- kedvellyed.
5. Élek nálad nélkül mint galamb páratlan
Vagyok Eözvegységben azért is szokatlan,
Noha: bár véled is éltem, csak ártatlan,
De! azért Hívségem tántoríthatatlan!
6. Ell távozásodatt könyvezve sajnálom!
Azért búss napjaim gyászossan számlálom!
Egy órát is hosszas üdönek találom
Azóttá is nem köll sem étel, sem álom!
7. Bár csak éyel hadnál énnékem nyugodnom
Ámbár nappal érted nyukhatatlankodom!
De! örökké gyötörsz, már most nem tagadom!
Parantsolatidatt árnyékban fogadom.
8. Elötted kínlódom ámbár távul vagyok,
Szakoltzán van a Tűz, ámbár itt olvadok
Csoda! hogy nem hallod, miképp fohászokod!
Elötted borúlok! bádgyadok, lankadok!
9. De Te is már látod, kit titkon szemlélek,
Másokban éretted mint dobog a lélek,
Mások mint csókolnak, szorítanak, s- ölelnek,
Kényyen és: kedveken mint szerelmeskednek.
10. Többen mint követnek? látom tündérségben!
Szenvedni nem túttam. Kétt napot egy Éghben,
Ezek reggel: mások udvarolnak délben,
a leg kedvesebbnek adtz órát éjfélnben.
11. Van talán némellynek titkos Lajtoryája
Kitt örömost bé vesz ablakodnak Táva!
Főképpen a' holdnak, ha föl köll fáklája
Halgatt ott az beszéd, csak susog a száya.
12. Van másoknak talánd olyan mestersége
Hogy minden lakatot fölnyit kultsa vége,
Mint az Sz. Jánosnak titkos fűvetskéje
Vagy 'a Generális Kultsolik ereje.

13. Nem is elégszel meg, hogy csalsz embereket
Küszködöll meg csálni még az Istenekett,
Hogy azért: mindenütt kínozhass szíveket
Még a' Templomban is család szegényekett.
14. Ennek azt ígéred, hogy fogsz érte várni
S- Intentionjára sok Bútsúkat jární,
Bőjtölni s- Érette minden mást meg vetni,
Szívére örökös lakatott így zárni.
15. Most mintha látnálak utzákon sétálni;
Másoknak kedvéért praetextust találni,
Ilyik is az vett jót megint meg hálálni,
S- minden ki telhető módot practicálni.
16. Talánd azoknak is van része szívedben
Kik tetőtül talpig merültek szentsérben,
Neked is bizonyos helyt nyertek Egekben,
Hogy ha engedelmes léssesz mindenekben.
17. Egy kis képetskével titkon forgolódnak,
Ahhoz telyes Bútsút égernek s- hódulnak,
Le vetett szemekkel addig olázkodnak,
Téged Leányoknak hogy bé is fogadnak.
18. Szabad is az Attya maga Gyermekekével,
Most czukorral tartya, most úti vesszővel,
Ha nem engedelmes? bünteti erővel,
Végtére meg győzi szentöltt igéjével.
19. Ezekett s- többeket írtam csak mesében,
Hogy tudgyad, mit tudok énis tündérségben,
Bár távúl kínlódom szerelem inségben.
De! még is sokakatt ki találok ebben.
20. Bé is kell feyezmem: sokat nem írhatok.
Vallyon mikor léssen? hogy udvarolhatok
Írd meg bizonyossan, mikorra várhatok.
És: akkor bővebben te veled szólhatok.
21. Tudom: útairrúl eleget beszéltél
Történt dolgainkrúl sokszor megítéltél,
És mások kedvéért ottan meg vetéttél
Még hogy nem ismersz is, Péterrel esküttél.
22. Vgy szokott az lenny: szükség a színesség!
Szerelemnek fénye! a' színess bölcsesség!
Senki se mutassa! ha ki kiért? gyúl s- égh!
Mert támad irigye! s- szerelmében lesz végh!
23. Engemet meg Vallom! hogy törben eytettél!
Igaz: s- hív szívemen: sok sebett metzettél!
Vass lántz: és békóra! rab-ágodban tettél!
Sírban ell temettél! S- talánd meg nevetted!
24. Tettzell ugyan: mint ha könyveid gördülnek!
Kegyess affectusid! egy más között dültek!
Ortzádnak rósáj: holl hevültek s- hültek!
Szíved vér csöppei: hartzoltak! s- pördültek.

25. De! azért hogy színess; hitetlen szívárván!
Mivel sok ere van! sokszínű a' márván!
Azért kételkedik szívem: méltán s- árván!
Vesztél! vgy szerencsétl! tibologva várván.
26. Talánd sebeimmel kívánsz Te! gyógyulny!
Mássokat szeretvén: én hozzám hódulny!
ha? ott szíved megh hull: én Lángomnál gyulny!
És így: csak végtére! én reám szorulny.
27. Lássad! számot kérek! az igaz Egektüll!
Átkott rád bocsátok az igaz szivektüll!
Mint sok átkaidtüll! Szívem nagyon ell düll!
Átkozott az Anya: az ki illy szívet szüll.
28. Azért illy Pennámmal írok! s- illy Véremmel!
Pötséttem is aztott: Szív: s- piross szívemmel,
Ha nem szolgálhatok egyéb érdememmel!
Méltóztassad eztett: kegyess s- szelid szemmell.
29. Ha Pennámat nézed: látod hogy szerelmes!
Tintám helyett vérem: ez is bötsedelmes:
(Az vér másképpen is: harezoll: s- győzedelmes)
Tudom! hogy ezekért! lész hozzám kegyelmes.
30. Az írás sokakban szokott hasznos lennj
Hová szegény rabnak ha? nem szabad mennj!
Szíve ohajtását: szokták abban tennj,
S- enny-hány bötükben: szorítt annyi szennij!
31. Szabad legyen azért Hozzád folyamodnom
Mint szűz hó a naptúl előttd olvadnom,
Ha mások imádnak, nékem is borúlnom,
Szép Istenségedet lábodnál imádnom.
32. Ne bánd azért eztet nem vétek ezekkel
Mert: közdolgod vagyon az nagy Isteneikkell
Kik ha ditsekednek számosabb Hívekkell
Annál nagyobbbanis küszködnek Egekkell.
33. Ha mások imádnak? imádgyalak énis
Több érdemesekkel: én szegény Legény is
Bennemis, mint másban: ég eleven szén is
Mért nem az Iffiu? ha ég érted vén is.
34. — — — — —

22.

1. Engedd meg én szívem, szívem óhajtása
juthasson tehozzád szívbéli szollása
Kihez ha lehetne ohaitott Járása
Vallyon lehetne é? kedvesb utazása.
2. Hogyha szabad volnék, hozzád siethetnék,
Daedalus szárnyain hozzád repülhetnék
mint az ékes Ráró Galambra szállhatnék
Bálványozássallis illyent el követnék.

3. De magad jól tudod szívem szolga vagyok
Jó Uramhoz igaz tartozásim nagyok
Kiktül hol hevülök; hol pediglen fagyok
De mind kettőben is semmit el nem hagyok.
4. Sokat gondolkottam igyekezetemet
hogy kire bízhasam illy követtségemet
Mert tudom mind az Te, mind Én irigyimet
hiv Imádásomért sok ellenségimet.
5. Tusakodásimban csüggöttem fejemre
edgy kiss támasztékon könyöklő kezemre
Sok búm s- bánatimban ki segítne erre
vagy hatra, vagy vakra, görbe vagy veszélre.
6. Már el is szunyattam, Tagiaim bágyattak,
elevenségem is erőmtül elhattak,
még h Pulzusombanis ereim lankattak
azon álmékkottam, hogy életben hattak.
7. De Gondviselése nagy az Isteneknek
van irgalmassága az kegyes Egeknek
S- ollyas Planétája az igaz sziveknek,
az kik könyörülnek, ha híven szeretnek.
8. Mert hogy fetrengeném illy tusakodásban
magamat nem bírnám, le dülnek ágyomban,
S- már maid desperálnék eleven holtomban
hallok egy csördülést rettegve azomban.
9. Mijs az rettegés annak, ki soktul fél,
ki nem mutathattya, hogy ha hal vagy ha él,
ollyan mint Aeolus lugassa egy kiss szél
a' kit nem vigasztal ősz, tavasz, sem nyár s- tél.
10. Feőlnézek azomban mint Öröm engette,
vallyon ez Rőndülést ki légyen ki tette,
talán bánatimat van ki kessergette,
s- gyilkos kínlódásim szívét megejtette.
11. De nagyon vétkeztem, megh csalt az reménség,
ki máskép is szokott lenni csak vak kétség,
ki is hízelkedik, bíztat hogy édesség h
mind addigh késértt, hogy lesz életében végh.
12. Mert Cupido azon szintén elindula,
Halálos tegzéhez halálomra nyúla.
hosszám egyengetném kaczagva elmúla
De szívem valóban ezen elájula.
13. Mert ippen Mellyembe ütötte Pennáját
S- szegényre szegezve kétt ellesső nyilát,
S- mindegy már magának föltette volt czélját
mint haragos Sóljom bizonynal praedáját.

Közli : GÁLOS REZSŐ.

GAAL GYÖRGY LEVELEI KISFALUDY KÁROLYHOZ.

(Második közlemény.)

6.

Wien den 8-ten April 820

Lieber Freund! Ihr werthes Schreiben vom 2-ten dieses setzt mich in eine fatale Stimmung. Morgen sind es 14 Tage dass ich das M. S. der Buchhandlung Heubner übergab, und bald darauf mir versichern liess, dasselbe sey¹ ungesäumt an Eggenberger zu Pesth abgegangen. Mir ist diese Verzögerung um so weniger gleichgiltig, da sie zu Demelées mit meinem Verleger Anlass geben kann. Jetzt, hoffe ich, werden Sie diese meine Sendung mit Gottes Hilfe doch schon erhalten haben, oder derselbe Teufel, der mir bei Spedition meiner nordischen Gäste einen Schaden von 160 fl verursachte, müsste [nur] auch diessmal mit im Spiele seyn.

Was Sie mir von der Modenzeitung berichten, kann auch nicht einmal einer Katze einen Buckel machen; mich selbst hat die höchst unzeitige Bemerkung rücksichtlich des dramatischen Gehalts sehr geärgert; wie kann man so etwas sagen, ohne den Gegenstand selbst zu kennen! Ich habe an dieser Notiz weiter keinen Antheil als, dass ich durch Schickh gefragt wurde: ob denn das Theater d. M. wirklich nicht bei Trassler in Brünn erscheine, und ich darauf sagte, die Notiz der vaterl. Blätter sey eine Lüge, da das Theater d. M. nirgends sonst, als bei Trassler in Brünn erscheinen werde. Nur nun wer jene Nachricht zusammen gestopelt hat, das weiss ich nicht und kann es auch nicht erfahren, denn alle ähnlichen Dinge liegen unter gewaltigem Schloss und Riegel.

So eben — vor 5 Minuten — las ich eine zweite ähnliche Betise aus Pesth in demselben Journal No. 43 — Lesen Sie sie selbst, sie ist remarquable. Jüngst zeigte mir der Censor Kuffner, ni fallor im freymüthigen, ein Stück aus der Uibersetzung Stibors von Festetich; ich fand es zwar nicht excellent, aber doch bei weitem nicht so erbärmlich, wie es in jener Notiz genannt wird. Das Volk der Schriftsteller[s] ist grossen Theils Canaille.—! Diesem F. ist man hier sehr gram; ist denn seine Pannonia wirklich so schlecht wie man mir sagt? ich sah noch nichts davon.

Lieber Freund! fürchten Sie hinsichtlich Ihrer Arbeiten keine Kritik, sondern perge contra opinionem vulgi sicut sidera coeli ab oriente versus occasum. Ich Sorge in meiner Vorrede für das, was Ihnen auch in den Augen der Zoilaster zum Schilde dienen muss, und nützt es auch nicht, so bleiben wir desshalb doch ehrliche Leute, und geachtet von jenen, an deren Achtung uns meh^r als an dem Geklatsche der Neidharte gelegen seyn muss.

NB. Das Paket meiner Sendung ist an H v Trattner ab extus und ab intus an Sie adressirt — fragen Sie doch bei Jos. Eggenberger nach.

Meine Gesundheit ist besser, allein meine Geschäfte sind so häufig, dass sie mich bald wieder krank machen werden. In 8 Tagen wird der Fürst hier seyn, dann wollen wir ein weiteres sprechen. Leben Sie herzlich wohl und eingedenk

Ihres aufrichtigen Freundes

G Gaal

¹ mittelst einer Sendung von *Schaumburg*

7.

Wien, den 21-ten April 820

Mein lieber Freund!

Ihre letzte Sendung freut mich um so mehr, da Ihre Ansichten von dem Gegenstande meiner Uebersetzung ein, bis zum Erstaunen getreues, Abbild meiner eigenen Gesinnungen enthalten. Allenthalben beurkundet sich Ihr richtiges Gefühl, und wer diess besitzt, der ist zum Dichter geboren. Selbst aus einzelnen Kleinigkeiten, die sie gerügt haben, erkenne ich eine löbliche Zartheit Ihrer Empfindung, wenn gleich Letztere nicht immer richtig ist. Für derley Fälle muss ich selbst mich verantworten, und mir jezuweilen die zweideutige Fähigkeit, aus der Noth eine Tugend zu machen, zu Gute halten. Hätte ich mich auch nur um ein Weniges über den Grundtext Ihrer Werke erhoben, so wäre ich gar leicht auf eine Art darüber zu schweben gekommen, dass ich eher die Wolken als den Gegenstand meiner Aufgabe hätte berühren können. Im Ganzen enthält Ihr liebes Schreiben lauter Komplimente, die Sie gleichwohl ohne es zu ahnen, mir erzeigen. Jedes Ihrer Worte bestätigt meine Ansichten, auch die Bemerkung dass Sie meine Verse ungewöhnlich schlecht finden ist ganz und gar die Meinige. Mehrere meiner Freunde behaupten, ich sey durchaus nicht im Stande, einen schlechten Vers zu machen, und doch bin ich, obschon nicht ganz durch meine Schuld, vom Gegentheile überzeugt, aber auch wahrlich nur zum ersten Mahle. Wissen Sie aber wohl, mein werther Freund woher diess rührt? Nirgends sonst, als von der Natur Ihrer Poesie.— Sie scheinen zu leicht, zu schnell zu arbeiten, und zu wenig Fleiss auf die Motivirung, Verbindung, und den Numerus Ihrer Bilder, Ideen und Sätze zu legen. Nehmen Sie aus Horazens Gedichten was Sie wollen, schmieden und hämmern Sie daran gut oder schlecht, gewiss werden Sie auch im schlimmsten Falle etwas heraus bringen, das mit einem Gewichte in die Wage fällt — ; warum? weil alles und jedes das er sagt, körnig, abgeschlossen, und gediegen ist. Desshalb steht Voltaire so tief unter Racine u. s. w.

Diese Gediegenheit werden Sie unfehlbar erreichen, wenn Sie sich angewöhnen, mehr concentrisch als excentrisch, mehr intensiv als extensiv zu wirken. Schiller sagt diess irgendwo mit den goldenen Worten:

Wer etwas Treffliches leisten will
Hätt' gern was Grosses geboren,
Der sammle still und unerschlafft
Im kleinsten Punkte die höchste Kraft.

Diess alles lernt man mit der Zeit, und ich bin überzeugt, dass Sie aus der Uebersetzung Ihrer Schriften Ansichten von dem was Sie künftig thun oder lassen sollen geschöpft haben; zu welchen sie ohne dieselbe nicht leicht gelangt wären. Der Plan zu einem Drama heischt unglaublich viel, die Ausstattung der Charaktere ist eine der höchsten Aufgaben die man irgend an ein Verstandeswesen machen kann, und doch genügen diese Beyden auch im günstigsten Falle nicht, wenn nicht auch die Diction so ist, dass sie sich dem Gegenstande anschmiegt. Das Wesen einer Tragödie überhaupt kommt mir nicht anders vor, als jenem Schwaben zu Augsburg das Sinnbild der

Dreyeinigkeit. Um diese über seinem Haushor emblematisch zu bezeichnen, liess er ein vollkommenes Dreyeck $\triangle$ darüber setzen und schrieb darunter:

Oben spitz und unten breit
Vivat die heilige Dreifaltigkeit! —

Änderungen und Verbesserungen, welche mir der, mich über alle Massen pressierende, Verleger meiner Uebersetzung gestattet, d. h. solche, die sich noch zu rechter Zeit machen lassen, werde ich nicht unterlassen vorzunehmen; solche aber, welche sich, ohne ins ganze Gewebe zu greifen, nicht vollbringen lassen, kann ich wohl nicht versuchen.

Bei einigen Ausdrücken scheinen Sie zu weit zu gehen und es mit denselben zu streng zu nehmen. Z. B. den Ausdruck: ins Gras beissen, kann sich ein Hofnarr als komische Person gegen einen Knecht um so mehr erlauben, da er eine echt deutsche Redensart ist. Indessen ist sowohl diese als manche andere Ihrer Bemerkungen von Wichtigkeit, und alle dienen dazu, meine Aufmerksamkeit zu wecken und wach zu erhalten.

Was nun Ihre schmeichelhafte Absicht belangt, mir die Ehre einer Zueignung Ihres Gedichtes zu erweisen, so gestehe ich Ihnen, dass meine Verlegenheit über diese mir zgedachte Auszeichnung um so grösser ist, je höher ich sie anrechne. Sie würdig zu vergelten, bin ich ausser Stande, sie ohne Erröthen anzunehmen — mit allem Rechte viel zu bescheiden, da ich sie weder unter vier Augen, noch weniger aber vor dem Angesichte unsrer Nation verdient habe. In ähnlichen Fällen ist mein Selbstgefühl mein richtigster Maasstab, und dieses verbiethet mir Ehrenbezeugungen anzunehmen, die über mein Verdienst gehen. Eben dieses hiess mich, ein auf mich, und mir zu Ehren, geschriebenes grösseres Gedicht Ergane und die Dedicace des Trauerspiels Saul ablehnen; könnten Sie mich wohl bereden, mir einzubilden, dass ich einer ähnlichen Auszeichnung von Ihrer Seite würdiger sey, als dieser Beyden? In diesem Falle, mein theurer Freund, müssten Sie ein gutes Stück hymettischen Honigs in Ihre Svada mischen, denn auf schlicht logische Weise würde diess nicht leicht zu erreichen seyn.

Indessen bin ich Ihnen auch schon für diese wohlwollende Absicht herzlichen Dank schuldig, und wünsche Ihnen, dass jeder, dem Sie in Hienkunft eine ähnliche Ehre erweisen, sie so richtig würdigen möge, wie ich.

Hinsichtlich Ihres Esterház bin ich verlegen, und zwar blos darum, weil Sie den Weg vermeiden wollen, der der *sichere* und *gerade* ist. Wählen Sie ihn, so thun Sie nichts anders, als was tausende an Ihrer Stelle thun würden, wählen Sie ihn nicht, so kann ich Ihnen keinen Erfolg versprechen. Es gibt Dinge, Rücksichten u. d. gl. im Leben, die man nicht immer deutlich aussprechen darf, und die leider! beachtet werden müssen. E. wird Ihr Gedicht sein Lebetag nicht lesen, wenn es auch französisch geschrieben wäre, — wird sich auch nie bekümmern, wer es geschrieben habe (diess bleibe unter dem heiligen Siegel der Freundschaft!) was soll ihn also für ein Interesse für Ihr Werk einnehmen? — Meine Fürsprache? meine Empfehlung? — O! er ist zu sehr gewohnt, mich zu Gunsten der Kunst u. Wissenschaft sprechen zu hören, als dass diese ihn reitzen könnten. — Hierüber wäre *ungeheur* und *unglaublich* viel zu sagen. Erlassen Sie mir das Weitere, und

folgen Sie dem Rathe Ihres Freundes. Schreiben Sie ganz kurz unter Siegel und seiner Adresse in kleinem Folioformat und in Fracto: Durchlauchtigster Fürst! Die huldvolle Aufnahme deren Höchstdieselben von jeher die Pfleglinge der Musen gewürdigt haben, flösst mir den Muth ein, vor Eurer Durchl. als dem erhabensten Beschützer und Förderer der vaterländischen Künste u. Wissenschaften, die Bitte auszusprechen, Höchstdenselben mein Drama: *Esterhaz* in aller Ehrfurcht zueignen zu dürfen. In Hoffnung, dass auch diess mein Erzeugniss meinem bescheidenen Namen die Ehre bringen werde, welche meine früheren Werke sich bei meiner Nation zu erwerben das Glück hatten, wage ich diesen Wunsch um so lebhafter auszusprechen, da ich mir schmeichle, auch durch den Gehalt meiner Arbeit dem Ziele meines Bestrebens entsprochen zu haben; in tiefster Ehrfurcht E. D. unterthanigster Dien Schicken Sie dann den Brief an mich, ich will das Weitere besorgen, mit alle der aufrichtigen Liebe und Theilnahme womit ich bin

Ihr Freund
GG.

Beinahe vergass ich Kovács den Kupferstecher. Sind Ihre Handzeichnungen fleissig u. klar ausgeführt, so arbeitet er leicht u. kann sein Augenmerk auch mehr auf die Ausführung wenden. Seine Stiche scheinen mir noch zu licht und seicht, es mangelt ihm die Kraft, Tiefe — *der Effect*. Ich will ihn coram nehmen. Sind Sie einverstanden, so schreiben Sie ihm nur, er solle seine Probedrucke *mir* zuerst zeigen, u. meine Andeutungen vernehmen. *Billig* ist er in hohem Grade, und viel geschickter in jeder Hinsicht als Passini. Säumen Sie ja nicht mit dieser Geschichte, sonst könnte es zu spät werden. Alles freundliche an Hl v Trattner et Horvathium Sagacissimum.

8.

Wien den 5-ten May 820

Lieber Freund! Auch ohne die schmeichelhafte Versicherung Ihres Wohlwollens die Sie in Ihrem lieben Schreiben aussprechen, würde mir Ihr Gemüth auf immer für den Adel Ihrer Gesinnungen bürgen, den ich, ohne Sie noch persönlich zu kennen, Ihnen schon längst zugemuthet habe. Nehmen Sie meinen Dank für die freundliche Erinnerung, deren Sie mich am St. Georgstage in der so weihvollen Stadt unsrer alten Könige werth gehalten. Der Toast, den Sie mir zutranken, war in der That von ungemainer Wirkung; seit zwanzig Jahren weiss ich mich keines Tages zu erinnern, den ich so gesund und lebensfroh hingebracht hätte, wie den 24-ten April.¹

Ob Sie zum Komischen mehr Anlage haben als zum Tragischen — diess muss ich erst untersuchen. Zweifeln will ich vor der Hand an der Wahrheit dieser Meynung um so weniger, da ich weiss dass der so berühmte Garrick selbst, im Schlafrocke, wie man zu sagen pflegt, der grösste Melancholiker war. Ich selbst si magnis parva comparare fas est, war bis in mein 80-tes Jahr überaus fröhlich und possierlich — und dennoch athmen alle meine Gedichte aus jener Zeit die tiefste Wehmuth. Wo ich meinen

¹ 75 sort mint érdektelent elhagyunk.

Mund aufthat, wurde derb gelacht, und nur selten erschienen meine Einfälle mir so komisch, wie allen Andern. Oft sprach ich Stunden lang in lauter Gleichnissen und Vergleichen ohne es zu wollen, ja selbst ohne es immer zu wissen, und zwar mit einer so lieben Behaglichkeit, dass es mir sauer geworden wäre, anders reden zu müssen. Alles diess ist nun zu Ende.²

Ihr Sie liebender Freund
G. v. Gaal.

9.

Wien den 22-ten May 820

Lieber Freund! Empfangen Sie zuörderst meinen Dank für Ihre freundliche Dichtergabe, und erlassen Sie mir die Gründe, warum ich diese liebe Sendung erst jetzt beantworte. Szécsi Maria trägt fast durchgehends die Zeichen einer höhern Reife als Ihre mir bereits bekannten dramatischen Erzeugnisse. Die Sprache in diesem Stücke ist lauterer, leicheter und gediegener als in Jenen, und die Charaktere selbst sprechen auf eine natürlichere Weise an, da sie dem wirklichen Leben näher verwandt zu seyn scheinen. Aber ungeachtet dieser Vorzüge, deren Analyse Sie um so weniger bedürfen werden, da Sie sie wohl selbst kennen und fühlen werden, kann ich doch nicht umhin, mich hinsichtlich der Kérök noch beifälliger zu erklären. Beinahe fühle ich mich geneigt, der Meinung derjenigen, welche Ihnen mehr Talent fürs Komische, als fürs Tragische zutrauen, beizutreten. Es ist diess in der That auch gar keine Kleinigkeit; — es gehen 50 Tragödiendichter zu Grabe, ehe ein gelungenes Lustspiel ans Licht kommt. Die nunmehr schon so reichen Deutschen besitzen noch zur Stunde kaum ein Einziges; denn der treffliche *Ring* selbst hat noch manche flache Seite, und die Franzosen sind in diesem Punkte noch immer unsre Meister. Ich habe es von je her für eine der schwersten Aufgaben gehalten, ein für die deutsche Welt, welche immer noch gern in einer Art steifer Courier-Stiefel einher schreitet, interessantes Lustspiel zu schreiben, das von Schalheit und Posse gleich weit entfernt sey. Der Grund liegt vielleicht viel tiefer als wir glauben, wenn nicht ganz und gar in der Organisation des Zwerchfells, oder der so genannten Schneiderhäutchen in der Nase — wahrscheinlich grossen Theils im Humor. Die Deutschen sind kein lustig Volk. — Um so mehr bewundere ich Ihre Gabe, mein lieber Freund, da unser Nationalgenius in der Regel noch ernster ist, als der deutsche, und es Ihnen doch keineswegs an souplesse und finesse fehlt. Freylich kann das ehrsame Personal dieses Stückes wohl nur unsere Landsleute interessieren, aber diese Absicht haben Sie auch in einem so hohen Grade erreicht, dass kein Wort darüber zu sagen erübrigt. Lassen Sie ja Ihren klassischen Perföldy nicht ohne Haarzopf, und Topfankel nebst einem so genannten Civil-Krautmesser an der Seite auftreten! — Ich sollte mich gegen diesen losen Vogel wohl etwas empfindlich vernehmen lassen, da er die piccante Stelle Seite 85 (ganz unten): *azt én is afirmáloom* nur viel zu deutlich auf mich münzt; indessen will ich ihm seine *bugó hazafiság* um so lieber zu Gute halten, da ich kaum

² 9 sor idézetet elhagyttunk.

glaube, dass ich als ungarischer Dichter mir jemals ein Pfund Debreziener Seife ersungen hätte.

Nebst einer Menge Arbeiten, die seit mehreren Wochen alle meine Zeit und Aufmerksamkeit in Anspruch nahmen, beschäftigte mich die letzten Tage her die Uebersetzung des Tátika Ihres werthen Herrn Bruders. Der Graf Festetics äusserte den Wunsch gegen mich, eine getreue Uebersetzung von dieser Sage zu besitzen, und ich unterzog mich dieser Arbeit wirklich *con amore*, obgleich ich nur zu sehr überzeugt bin, dass weder meine noch irgend eines Sterblichen deutsche Uebersetzung dieser Regék je gefallen wird. Die Originalität der ungarischen Diction und des ganzen Geistes, die durch diese Dichtungen weht, ist viel zu gross, als dass dieselben sich mit Glücke in eine gegen das Magyarische so sehr heterogene Sprache, wie die deutsche ist, übertragen liessen. So sehr mich diese Sage in der Ursprache vergnügt, so fremd und sonderbar kommt sie mir, im Deutschen vor, obgleich einige meiner Freunde (Männer von richtigem Geschmack und Gefühl) sehr damit zufrieden sind, und behaupten wollen, meine Uebersetzung komme mir nur darum schal vor, weil sie mein Kind ist, und ich eine Art Rabenvater bin. Die Folge wird es lehren, wer von uns recht hat. Wenn ich gleich über die Schwierigkeiten der so originellen ungarischen Sprache mich erhebe so, kann ich mich über das Gewebe des ganzen Gebildes *als Gegenstand des Geschmacks* doch keineswegs hineinfinden; denn hundertmal überzeuge ich mich, dass die deutsche Muse und die Ungarische zwei so verschiedene Wesen sind, dass Ihre lieben Häupter auch unter dem grössten Lorberkranze sich kaum jemals werden vereinigen lassen. Als ungarische Gedichte jedoch haben diese Regék alle in meinen Augen ungemeinen Werth. Ich habe Tátika nicht nur möglichst treu, sondern auch sogar metrisch übersetzt, die im Originaltexte vorkommenden Assonanzen aber schlechterdings weglassen müssen, denn sonst würde die Uebersetzung ein Ding geworden seyn, das Ihr Herr Bruder für eine blosse mauvaise plaisanterie hätte ansehen müssen. — Alle drey Ihrer Dramen zusammen haben mir nicht so viel Mühe gekostet, als diess einzige Rege; denn der Wechsel der weiblichen und männlichen Versendungen, so wie auch die um so vieles längeren Verse selbst, haben mir in dem Erstem manche Freiheit gestattet, von welcher bey Letzteren gar nicht die Rede seyn konnte.

Wie steht es mit dem bewussten E? — es sollte mir leid thun, wenn Sie oder unser Freund Tr. meine herzliche Aufrichtigkeit über diesen Punkt verkannt hätten; und ich wünsche Ihnen Beyden, dass Sie ja recht viele Freunde finden mögen, die eben so wohlwollende Gesinnungen gegen ihre Landsleute hegen, wie die seinigen sind. Alles und jedes, wodurch ich Ihnen nützlich seyn kann, wird mir stets und immer willkommen seyn; nur muss ich auch wissen, ob, und auf welchen Wegen Sie sich nützen lassen wollen. Als Tasso dem Alphonso von Este sein Gedicht zu-eignete, war er schon im voraus überzeugt, dass er den Mäzen in ihm finden werde, der sein Werk achtet und würdigt, nicht aber verachtet, *nauci, flocci nihili facit*, und den Dichter zugleich zu den Narren zählt welche — Bücher schreiben. Ob Sie mit einem Alphons zu thun haben — diess mein edler Freund, gab ich Ihnen bereits zu verstehen. Ob ein so gewaltiger Anti-

Alphons der, in der That ungemeynen, Ehre, die Sie ihm erweisen wollen, werth sey? — das entscheide Themis und ihre Wage. Ich, als Ihr aufrichtiger Freund, flüstere Ihnen ins Ohr: Nein! — Sondern ich will etwas anderes versuchen, wenn ich vorerst Ihren Consens hierzu haben werde. Wollen Sie das E seinem Sohn, dem Gesandten in England zueignen, so schreiben Sie *bald* einen deutschen Brief an mich; worin Sie mich (gleichwohl unbekannter Weise) ersuchen, Ihre Absicht dem so *kunstliebenden* Fürsten vorzutragen. Ich will dann das Meinige thun — und die Antwort kann [in] längstens in 3 Monathen aus London zurückkommen. Er selbst spricht vortrefflich ungarisch, ist ein Mann von Ehrgefühl und hat Sinn und Liebe für alles *Wahre, Gute* und *Schöne*.

Leben Sie wohl mein lieber Freund, und eingedenk das ich von ganzem Herzen sey

Ihr aufrichtiger Freund
G v G

Zeigen Sie meine Briefe ähnlichen Inhalts ja niemanden!

10.

Wien den 27-ten May 820

Capitulum De Sancta Maria

Gestern war Einer meiner Freunde bei mir — von welchem nächstens ein ungeheuer gelehrtes philosophisches Werk erscheinen wird. Als er Ihre Szécsi Mária auf meinem Pulte liegen sah, nahm er sie in die Hand, las den Titel und die Personen durch, und sagte: ist diess Spass oder Ernst? ein Drama über die heilige Maria! — wer Teufel mag so etwas schreiben? — Ey, sagte ich darauf, wie kommst du denn auf diese Idee? — Nun ja, versetzte er, indem er aufs Personenverzeichniss wies — wer wäre denn sonst gemeint als Maria? steht denn hier nicht ganz deutlich Betlehem? — Ich überzeugte ihn von seinem gewaltigen Irrthum, und der Spass endete mit einem sardonischen Gelächter. Er versteht kein wort Ungarisch, und hatte in der Eile Szécsi für Sancta, oder sowas dergleichen gelesen, und daher das drollige qui pro quo. So viel von der Sancta Maria nun aber auf die Maria von Szécs. Was die Sprache betrifft, die Sie in diesem Stücke führen, so ist sie mir unter allen Ihren mir bekannten Leistungen die Liebste; denn sie ist natürlich, ungekünstelt, und lässt mich wünschen, dass Sie sich auch künftig in derselben fortwegen und bewegen mögen. Mit der Sylbenstecherey (Versification) geht es, zur Zeit noch, nicht nur Ihnen, sondern auch Ihrem wackern Herrn Bruder Alekandros noch immer bedenklich, wenn nicht gar — misslich. Das Wasser — (ich meyne die Sprache) durch welches Sie und er zu waten haben, ist noch bei Weitem nicht klar, geläutert und flüssig genug, als dass Sie leicht [der] hindurch könnten. Wer mir da behaupten möchte, die ungarische Sprache sey nicht eine der schönsten die es gibt, den schicke ich ad Pilatum; aber wie ungemeyn viel fehlt ihr noch an Geschmeidigkeit, Rundung, Fügbarkeit und Gedicgenheit. Im Vergleiche mit ihr ist die Deutsche ein Wachsklumpen in des Dichters Hand, woraus er eine Anadyomene oder ein Graben-Mensch bilden kann.

Eben durch die leichte — und doch keineswegs unedle Sprache, — die Sie führen, erscheinen die Personen Ihres Stückes auch natürlicher, und da diess zusammen durchs ganze Gedicht gleichmässig fortläuft, so erhält es auch eine Art von Ebenheit, Gleichheit und Rundung quo ad Dictionem, und auch diess ist viel werth.

Hinsichtlich der Composition aber glaube ich Sie noch auf gar Manches aufmerksam machen zu müssen.

Der Plan scheint zu schnell entstanden zu seyn, das Fundament nicht tief genug gegründet und das Gebälke nicht sinnig genug ausgeziert und gefügt, daher fehlt es diesem Stücke in gar mancher Hinsicht sowohl an *Tiefe als an Höhe*. Der ganze Kern dieser Frucht lässt sich in vier Zeilen fassen:

Maria ist eine Amazone, Vesselényi hört von ihren soitt disant Tugenden, wird hingerissen, wagt sein Leben sie zu besitzen, übersteht heldenhaft die schreckliche Probe die sie ihm auferlegt, und schliesst sie endlich als ihr Gatte in seine Arme.

Der Kern aber muss auch eine Schale haben, und diese ist in dem in Rede stehenden Drama viel zu lose und schwach. Vor allem fehlt es diesem Gedichte an Auge scilicet an der Exposition. Lesen Sie einmal Sophocles, Euripides etc. welcher Fleiss ist in allen ihren Dramen nicht *darauf* gewendet, dass jederman gleich im Voraus wisse von wem und von was die Rede sey, und welches Ziel alle zusammen in Athme setzt? Das Kapitel von Ferdinand, von den Siebenbürgern etc. hätte gleich anfangs lichter sollen gehalten werden. Der Kampf Veselényis mit der Pflicht ist nicht gigantsich genug gestellt, der Charakter Mariens aber weder klar genug noch edel. Warum hasst Sie denn die Männer a' szív többet vár — nem — már valék rab. Was geschah denn der lieben Frau zu Leide? — Und (nicht edel sagte ich) wozu ist Sie denn gebohren? was will Sie denn eigentlich mehr, als das zu seyn, wozu Gott sie erschaffen hat? *Öt gyűlölm; mert férjfiú* — diess ist leicht gesagt; aber wir möchten auch gern den Grund hierzu wissen; und endlich — ist dieser ihr Männerhass nicht etwa eine hysterische Grille, sondern eine tief ihrem Gemüthe inwohnende potenz — so ist es ja um so sonderbarer, dass Sie durch Veselényis blossen Anblick hingerissen, selbst ihr ganzes System über den Haufen wirft und sich ihm sammt ihrer Festung — übergibt. Was kann man sich wohl von einer adelichen Frau denken, die da sagt: *Igy le nem szállok a szabadság polezárul!* — Ha! um so zu reden, ist sie im Ganzen zu wenig romantisch, amazonisch u. d. gl. mit einem Worte, sie ist keine Libussa, keine Jeanne d'Arc.

Dass Sie, lieber Freund, die Anlegung des Plans viel zu kurz abthun wollten, erhellt auch schon aus dem grossen Sprunge, den Sie den Veselényi Seite 44 aus dem 8-ten Auftritt in den 10 hinein thun liessen. Kaum scheint er noch seinem Zelte den Rücken gekehrt zu haben, so ist er auch über die Strickleiter hinauf und in der Festung zum Fenster herein — diess alles so schnell, weil er nicht mehr als 30 Zeilen zu überspringen hat. —

Der III. Auftritt des 4-ten Akts ist ein Gräuel. Ein Weib, das mir eine Probe dieser Art, und zwar hauptsächlich unter so blutigen Formali-

täten auferlegen könnte — würde ich auch in der pressirtesten [Lab] Lage gern einem Veselényi überlassen. *Idee*, wenn sie historisch ist, hätten Sie nicht zu retten bedurft, aber die *Form*, die *Form*! —

Endlich: wie kommt Kazai mit 100 Mann seinem Feldhern bei Nacht und Nebel, an der ganz entgegen gesetzten Seite der Festung, so glücklich auf die Spur — und sogar durchs Fenster nach?

Lieber Freund! Das Publikum will von allem Rechenschaft haben, was vorgeht, und diese Rechenschaft muss durchgehends klar und konsequent seyn.

Ungeachtet dieser Punkte machte mir diess Stück viel Vergnügen nur wünsche ich, dass Sie auf Ihre künftigen Scenarien mehr Sorgfalt wenden möchten.

Uiber Kérök nec verbum amplius addam. Das Stück ist aus dem ungarischen Leben heraus geschnitten, lässt sich mit gar nichts als mit sich selbst vergleichen, und gilt daher in meinen Augen als eine köstliche Speise.

Wegen E scheinen Sie mich abermal missverstanden zu haben, da Sie die Besorgniss hegen, mich durch diese Angelegenheit zu molestiren. Ces sont des Complimens mal-placés. Ich diene jeden mit Freuden, und Ihnen um so lieber, da ich Sie recht herzlich liebe; aber mein Unwille spricht sich auch nur dagegen aus, dass ich nicht immer so dienen *kann* wie ich möchte, und Andere es *verdienten*. —

Herrn von Trattners Schreiben habe ich erhalten, und bitte ihn diessfalls zu benachrichtigen. Es zu beantworten habe ich nun leider keine Zeit, auch bin ich seit 8 Tagen wieder krank. Was seinen Wunsch betrifft, so will ich zu Gunsten desselben mein Möglichstes beitragen, nur weiss ich nicht, ob ich werde Wunder wirken können.

Genehmigen Sie den Ausdruck der wohlwollendsten Freundschaft, womit ich bin

Ihr Aufrichtiger
Gaal.

11.

Wien den 20 Juni 820.

Lieber Freund!

Die Gesinnung womit Sie mein Capitulum de St. Maria aufnahmen, ist mir ein desto erfreulicherer Beweis von dem Ernste, den Sie auf Ihre poetischen Arbeiten wenden, je mehr er mich berechtigt, Ihnen und dem Vaterlande zu gleich, hinsichtlich Ihrer fernern Leistungen, Glück zu wünschen.

Meine gegen Sie geäußerte Meinung ist indessen kein Evangelium; um so weniger, da ich Ihr betreffendes Gedicht nicht aufführen sah, folglich auf dessen Wirkung nur *rathen*, keineswegs aber sie *bestimmen* kann.

Was die Ihrem Stibor im Convers. Blatte durch den Ausdruck *klassisch* erwiesene Ehre betrifft, so bin ich schon aus dem Grunde damit nicht einverstanden, weil das deutsche Lesepublikum durch derley Trompetenstösse zu Erwartungen gereizt wird, welchen zu entsprechen viel tausendmal schwerer ist, als das Wörtlein: *klassisch* nieder zu schreiben. Kennen Sie den Freund Ihrer Muse, von dem jener Aufsatz herrührt; so fragen Sie

ihn: was er unter den *Deutschen Dramen klassisch* nennt? — Ich kenne noch keines, das diesen Nahmen verdiente; vielleicht werde ich durch ihn eines Bessern belehrt. Sein Nahme ist mir nicht bekannt; doch erfuhr ich, dass er Redacteur oder Theilnehmer eines Ofener-Blattes sey. Er meynt es unverkennbar gut mit uns beyden, wofür er herzlichen Dank verdient; allein allzu viel ist ungesund. Ich rede von Ihnen mit Bescheidenheit in der Vorrede des Theaters der Ungarn, und hoffe dadurch alles für Sie zu gewinnen, während solch ein vorzeitiges Elogium alles verderben kann. — Da heisst es wohl: *laudare parum est: laudemur et ipsi*. Ovid. *Metam.* l. 6. Auch sogar von Shakespeare selbst kenne ich kein klassisches Stück, wohl weiss ich aber, dass sein Geist klassisch genannt zu werden verdient.

Wenn Sie die Herausgabe Ihres Almanachs nicht beschleunigen, bevor die Frucht Ihrer Bemühung reif ist, so wird Sie hoffentlich kein Vernünftiger darum tadeln. Auch dieser Unternehmung gilt dasselbe, was der Meister und Lehrer unser Aller vom Gedichte sagt: *Carmen reprehendite, quod non multa dies et multa litura coercuit* (Horat. *ars* p. v. 92.).

Sehr lobenswert finde ich Ihre Absicht, sich in der deutschen Sprache zu üben, und so wenig ich gesonnen bin, Sie je den magyarischen Musen abwendig zu machen, so sehr finde ich in gar mannigfacher Hinsicht gerathen, dass Sie mit dem Geiste einer Nation sich zu befreunden suchen, welche im Fache der schönen Künste noch hoch über die Unsrige erhoben ist. Wenn auch wir einst einen Göthe haben, in dessen jedem Gedanken sich eine Sonne, eine Welt spiegelt, — welche freilich nur geläutetere Seelen und Gemüther ahnen, — dann dürfen auch wir uns den Kamm wachsen lassen; aber bis dahin wird wohl noch mancher Eimer mit der Donau ins Meer rinnen.

Zur Uibersetzung Ihres *Kemény* will ich, in so Ferne es meine Zeit gestattet, Ihnen gern behilflich seyn; aber im voraus erinnere ich Sie, dass es ungemein schwer hält, ein Stück auf die heisigen Bühnen zu bringen. Es gibt da Anstände, Hindernisse, Rücksichten und Kabalen, die einen Author bis zur Verzweiflung treiben.

Lassen Sie sich aber durch alles dies nicht irre machen; auch ohne das Gelingen dieses Nebenzweckes würden Sie durch den vorgesetzten Versuch viel gewinnen. Dürfte ich Ihnen aber ja hierzu etwas rathen; so wäre es, dass Sie sich vor der Hand in prosaischen Aufsätzen, besonders aber in kleinen Erzählungen versuchen möchten. Dies ist zwar nichts weniger als leicht; aber der Nutzen der daraus erwächst, ist überaus beträchtlich. Lesen Sie *Clauren*, *Houwald*, oder im Komischen *Musaeus* *Straussfedern* und *Volksmärchen*.

Meine Exposition de sujet Ihrer *Szécsi Maria* im *Convers.* Blatte ist voll horrender Druckfehler! kaum verstehe ich selbst was ich darin sagen wollte.

Das Theater ist längst unter der Presse; doch sah ich noch zur Stunde keinen Aushängebogen davon, obgleich ich schon seit Monden darauf warte. Der Graf *Ladistaus*, von dem bereits in der *Wiener Zeitschrift*, wenn ich nicht irre Schickh, alles Löbliche sprach, genehmigte die Zueignung mit vieler Freude. Man rühmt diesen Grafen als warmen Freund der Musen.

Meine Achtung verdient ein heutiger Magnat auch schon dadurch, wenn er kein Feind und Verächter, kein Verhöhnner und Zertreter dessen ist, dem noch alle bessern Menschen gehuldigt haben, nemlich des *Guten* und *Schönen*.

Die Ihnen gehörigen Exemplare werden mit der Schnelle der Meteorsteine bei Ihnen eintreffen, doch müssen Sie erst von dem Brünner Himmel sich lösen, und diesen scheint zur Zeit noch eine starke Eiskecke zu verhüllen. Trosten wir uns indessen mit dem: meglio tardi, che mai.

Da ich hinsichtlich Ihrer freundlichen Anfrage nach dem Stande meiner Gesundheit mir nicht selbst in den Sack lügen mag, so muss ich Ihnen die Wahrheit gestehen. Diese besteht darin, dass ich heute seit 4 Tagen zum ersten Mahle wieder das Bett verliess, und ein bischen Suppe ass, und wenn meine Halsentzündung bis morgen verschwindet, auch wieder etwas Wein zu trinken hoffe. Diess ist aber blos accessorisch; das schlimmste Uebel steckt im Unterleibe; und qualifiziert mich zu einem Gesellen, der in dem *Schwestern von Prag* seine Rolle nicht übel spielen würde; denn ich darf weder zu schnell gehen, geschweige laufen, noch reiten, noch fahren; — also — was? Kriechen wie der Bradipux.

Leben Sie herzlich wohl mein lieber Freund, und fahren Sie fort, den Musen und Grazien zu opfern und jezuweilen auch meiner zu gedenken, der ich mit aller Aufrichtigkeit bin

Ihr wahrer Freund
G. v. Gaal.

12.

Wien den 8-ten August 820.

Mein werther, lieber Freund!

So *wenig* Gründe ich auch habe, mein Stillschweigen vor Ihnen zu rechtfertigen, so glaube ich doch schon mit dem *einzig*en Worte: ich *hatte durchaus keine Zeit an Sie zu schreiben*, mehr für meine Entschuldigung zu thun, als wenn ich einen ganzen Bogen mit zierlichen Excusen füllen würde. Ob ich gleich einer bessern Gesundheit geniesse, als vor einigen Monaten so geniesse ich doch vom Leben selbst nur das Wenige, was mir der Schlaf gewährt. Bei Tage kann ich wohl nie an Erholung denken, ja ich darf sogar bei Tische mich nie bis zur Sättigung nähren, damit ich mir die zweite Tageshälfte nicht verderbe, und meinen Geist nüchtern und unbefangen erhalte.

Gegen Sie, mein werther Freund, scheint die Zeit bei weitem nicht so sehr Tyrannium zu seyn, wie sie es gegen mich ist, denn wacker *mehren Sie den Glanz und dem Schimmer, und ruhen nimmer*. (Schiller) Ihr *Kemény Simon* soll mir noch Erheiterung bringen, wann ich aber mir werde erlauben können, diess Ihr liebes Kind ruhig und ungestört auf meinen Schoss zu nehmen, und die Züge seiner Mutter, der Muse, in seinen lebensfrohen Gesichtchen auszuforschen, das weiss ich noch zur Stunde nicht. Ich liege gefangen in einem grossen Netze, dessen tausendfädiges Gewebe alle meine Gelenke lähmt, und mir gerade nur so viel Freiheit gestattet, als ich zum athmen brauche.

Die Wiener Zeitschrift für Kunst Literatur etc. weiss von meinen Angelegenheiten fast immer mehr, als ich selbst; und daher auch die Notiz von dem Theater der Magyaren. Mir berichtet mein Verleger eben das Gegenteil.

In wenig Wochen soll der Druck beendigt seyn. Nun bin ich neugierig zu erfahren, ob das Theater d. U. auch einen zweiten Band erleben werde?

Den Pesther Correspondenznachrichten nach, mag das dortige Theaterwesen sehr misslich bestellt seyn. Wie verhält sich denn das Publikum in solcher misère?

In der Beilage erhalten Sie die besprochene Uibersetzung des *Tátika*, nicht ohne Druckfehler, zumal in den Anmerkungen. Möchte sie doch Ihrem Herrn Bruder besser gefallen als mir selbst. Mir will sie durchaus nicht munden, weil sie beinahe durchaus nichts *Ungarisches* an sich hat, und eben darum mir nicht besser vorkommt, als ein Biharischer verbunkos von einem sächsischen virtuosen Schulmeister vorgetragen. Was ein *virtuoser* Schulmeister sey, das braucht keiner Analyse.

Aus einem Schreiben des Herrn von *Zerffy* an mich ersah ich nicht ohne Verwunderung, dass Sie ihm deutsche Beiträge zu seinem Almanach liefern. Ich beneide Sie um diese schöne Fähigkeit um so mehr, da ich nicht einmal im Stande bin einen Brief in ungarischer Sprache zu schreiben, geschweige druckwürdige Aufsätze in deutscher und ungarischer Sprache zugleich. Zu dem liefern Sie jedes Jahr wenigstens VI dramatische Werke! Ob diess mit rechten Dingen zugeht? ich weiss es wahrlich nicht.

Sie trinken gewiss mehr Wasser als Wein;
Sonst würden Sie nicht so fruchtbar seyn.

Uiber jenen ketskeméter Schnuhrbart, der Ihren Kemény so bitterlich beweinte, musste ich herzlich lachen. Doch weiss ich noch nicht, ob mir bei Lesung dieses Ihres Stücks nicht auch ein Gleiches geschehen wird. Durch die Abschiedsszene der *Ilka* haben Sie mich innigst gerührt, und wenn Sie auch nichts als diesen Auftritt geschrieben hätten, Ihren Dichterberüf deutlich beurkundet. Und so mögen Sie denn in Gottes Nahmen fortfahren mir Thränen zu verursachen so oft Sie wollen; Ihr zwar gewaltig nationeller, aber höchst sinnreicher Einfall in den *Kérök*, die Angewöhnung der Heiratskalamitäten mit jener des Tabakrauchens zu vergleichen, wird mich noch auf meinem Todtenbette lachen machen.

Indem Ich Ihrem werthen Andenken mich herzlich empfehle, bin ich, wie immer, mit wahrer Innigkeit Ihr aufrichtiger Freund

G G.

13.

Wien den 21. Aug. 820.

Lieber Freund! Wie kann Ihnen beikommen zu meynen, dass ich stichle, da ich Ihr Bestreben, sich im Deutschen zu vervollkommen, für löblich erkläre? eben so wenig Zweideutigkeit legte ich in die Schale, worin ich die Fruchtbarkeit Ihrer Phantasie wog; nur erlaube ich mir auch diessmal zu bemerken, dass man es manchem Ihrer werthen Erzeugnisse ansieht, wie schnell es entstanden sey. Dass ein Dramatisches Gebilde, wenn es ja ein totum teres atque rotundum seyn will, nicht wie eine musivische Arbeit zusammengestoppelt und trümmerweise zusammengeflickt werden, sondern mit *einem einzigen Guss* aus der Seele des Dichters kommen müsse, hierüber mein Theuerster, sind längst alle Kenner einig; aber selten gelingt es

auch dem glücklichsten Geiste, das Horazische: Carmen reprehendite, quod non multa dies et multa litura coercuit Lügen zu strafen; und je mehr, und je leichter Einer schreibt, desto weniger kann er dieser Regel Genüge leisten. Kotzebue beweist diess offenbar. Alle seine Stücke sind über denselben Leister geschlagen, die wenigsten haben wahrhafte Tiefe, die meisten nur Fläche und Breite, weil sie sämmtlich leicht gefügt sind und bei Weitem mehr Beweis von seiner Routine als von poetischer Höhe seines Geistes geben.

Ihr Simon Kemény ist eine für mich selbst um so erfreulichere Erscheinung, als sie meinem freundlichen Rathe, Göthes Schriften eifrig zu lesen, zur Bestätigung dient, und den Erfolg desselben offenbar bewährt. Sie haben in einem sehr gesegneten Masse die Gabe: *das Schöne ausser Ihnen aufzufassen und zu reflectiren*. Wenn Sie selbst diesen Kemény für das Gelungenste Ihrer Gedichte halten, so irren Sie keineswegs. Ist auch die Intrigue dieses Stücks nicht dramatisch genug; so steht es doch als ein überaus schönes Gebilde der Phantasie da, und — was viel gesagt heisst, *als das Gediegenste ungarische Gedicht hinsichtlich der Sprache*, hierauf können Sie mit Rechte stolz seyn. Fahren Sie so fort, und bewähren wird sich mein längst gehegter Glaube, dass auch die Ungarn ihren Göthe haben können.

Zwei Punkte möchte ich Ihnen jedoch sehr ernstlich empfehlen; befolgen Sie sie, so werden Sie meinen Rath, Sie aber wird Ihr Vaterland segnen:

I. Legen Sie die möglichste Sorgfalt auf die Ausarbeitung des Plans Ihrer Stücke.

II. Lassen Sie sich Mühe nicht sauer werden, auf Reinheit der Versification zu sehen.

Ihr Janus Pannonius¹ hat mir von Seiten der Diction auch höchlich gefallen. Der Anfang tönt ganz griechisch — einfach — erhaben — feierlich ein Morceau zum küssen. Aber die Anecdote ist für ein Drama zu seicht und zu flach; und obendrein nicht kritisch genug motivirt, nicht klar genug entwickelt. Von dem Grunde, warum eigentlich der König diesen edeln Mann verkennt und verfolgt, und was Letzterer eigentlich verbrochen habe, erfährt man beinahe gar nichts. Da heisst es buchstäblich brevis esse laboro, obsucurus fio (Horat.)

Ungeachtet dessen aber halte ich Ihre beiden letzten Stücke hoch in Ehren. Beide übertrafen meine Erwartung; Kemény zumal wird leben *so lange des Isters Wellen rinnen*. Die Recension die ich von diesem Stücke im Conv. Blatte gelesen, ist anständig und des Gegenstandes würdig.

Nun sind aber meine Arbeiten so horrend häufig, dass ich nicht im Stande bin, Ihnen eine Uebersetzung Ihres Keménys zuzusagen, obgleich ich jedoch sie auch nicht verweigere. Die Zeit ist meine grösste Tyrannin. — Sollte das Theater der Magyaren einen zweiten Band erleben, so will ich dieses Stück in demselben aufnehmen; dann wird es aber nicht separat

¹ Kisfaludynak *Barátság és nagylelkűség* c. drámai jelenetét érti Gaal.

erscheinen können. — Auf jeden Fall müssen wir das Schicksal des Theaters d. Magyaren erst abwarten.

Wenn der deutsche Almanach der H. H. Zerffy u. Habermann in demselben Geiste verfasst erscheint, welchen die Ankündigung athmet; so küsse ich schon im Voraus die Hand für dieses Geschenk. — Unter uns gesagt: habe ich in meinem Leben nichts so schlechtes gelesen, wie jene Ankündigung: wahrlich ein leibhaftes scritto nel tempo del sirocco. —

Mit Sehnsucht erwarte ich die neuen Gaben Ihrer Muse. Dass Sie das Froschgetränke (Wasser) nicht lieben, das finde ich natürlich. Auch ich bin kein Freund desselben — trinke aber lieber Bier als Wein, weil Wein mich zu leicht échauffirt, und ich ohnehin stets zu viel Hitze im Leibe habe.

Mit herzlicher Freundschaft umarmt Sie

Ihr aufrichtiger G G.

14.

Wien den 18 Sept um 3 Uhr
Morgens 820.

Nagyságos Uram rosz gyermek!

(Mikor pattant nem hittem volna. Kisfaludy Károly)

Schon in der frühen Morgenstunde, die, dem Sprichworte nach, Gold im Munde hat, und wo der Mensch doch gewöhnlich nüchterner ist, als es auch selbst ein moralischer Kartenhäusler, vulgo Karthäuser, seyn mag, möchte ich obiges Motto beinahe buchstäblich auf Sie anwenden, wenn ich nicht vermuthete, dass Sie noch schlafen, und mich nicht hören; und dass hierzu auch noch bei Tage Zeit seyn werde.

So eben lege ich Ihre mir so werthe dramatische Gabe aus den Händen, und bin noch ganz warm von Verwunderung über Ihre herrliche Laune, und den Scharfsinn womit Sie unsere feisten Landsleute charakterisieren. Eine eigene, höchst glückliche Naturgabe, wovon ich in meiner Jugend wohl selbst ein Wenig, nun aber ganz und gar nichts mehr habe. Sagen Sie mir doch ganz ehrlich: fürchten Sie nicht, von unsern Landsleuten gesteigt zu werden? — Ich an Ihrer Stelle, würde mich nicht einmal getrauen durch die Waitznergasse, geschweige sonst wohin, ohne militärische Bedeckung zu gehen. Hat Ihnen noch kein schulgerechter, alter Mónosbélyer Edelmann das Sprichwort: rosz madár az, a' ki a' maga fészke et cetera zu Gehör gebracht? Das würde ich ein Glück nennen! Nun sey dem aber, wie im wolle, so kann ich doch nicht umhin Ihnen zu gestehen, dass mir Ihre beyden Lustspiele sehr viel Vergnügen brachten. Für Deutsche ist zwar keines von Beyden, so wenig sich ein Basa zsr auf deutsche Sämmeln streichen lässt; aber ein Unger, dem sie nicht gefielen, müsste auch für ein schwäbischer Unger seyn, wie es lutherische Juden gibt, nemlich solche, die Schweinefleisch fressen, ohne sich dabei zu entfärben. — Kurz, ich bitte Sie flehentlich: bleiben Sie ja den heimischen Musen treu! oder ich müsste mich über Sie zu Tode weinen.

Hier empfangen Sie endlich das Theater der Magyaren. Sagen Sie darüber was Sie wollen — ich bin und bleibe in alle Ewigkeit untröstlich über die Million von Druckfehlern, welche diesen ersten Theil impetiren. Sie haben das M. S., nach welchem derselbe gedruckt wurde, selbst gesehen. Der Verleger schickte mir keinen einzigen Correcturbogen, und nun haben

wir den Plunder. Die Interpunctionen sind überall grundfalsch, eine Menge Wörter verhunzt, Sylben versetzt, kurz das Ganze ist auf eine gräuliche Art maltraitirt. Ob ich gleich die ersten Blätter dieses Buchs nur sehr flüchtig durchging, denn ich besitze es erst seit gestern Abends, so fand ich doch schon auf den ersten 27 Seiten mit Inbegriff der Vorrede netto nettissimo *Sieben und neunzig Druckfehler*. Es würde gar nicht schaden, wenn Sie, mittelbar oder unmittelbar über diesen Unfug in der *Pannonie* ein Wort fallen liessen. —

Die Ausgabe ist indessen hübsch, und deshalb dürfte der Verleger einige Schonung verdienen; allein die Böcke die er geschossen, müssen schlechterdings geschunden werden. —

Verzeihen Sie mir meine Kürze; bis 9 Uhr dieses Morgens habe ich noch sieben Briefe zu fertigen. Möchte mir Irene doch endlich einmal Frieden und Ruhe bringen!!

Ihr ganz eigener GG.

15.

Wien den 12/12. XX.

Der Beifall den Sie meinen nordischen Gästen schenken, scheint Ihnen recht eigentlich aus dem tiefsten Herzen hervor zu gehen, und desshalb ist er für mich um so erfreulicher, da ich Herz und Geist an Ihnen schon längst für identische Wesen halte. Sinnig heben Sie des Hausvaters und Hanslis Charaktere, so wie auch den wasserreichen neunten Gesang hervor, mit welchen auch ich so ziemlich zufrieden bin. Doch scheint mein Hippogryph viel zu durstig gewesen zu sein als er mich an dieser letztern Scene vorüber führte; denn er verweilte, meines Erachtens, viel zu lange dabey, und so wurde denn des Plastischen — ja wohl auch des Pleonastischen hie und da zu viel an die schöne Cascade angedrehselt. Sie scheinen mir nicht zu wissen, mein theurer Freund, dass keine der in diesem Gedichte erscheinenden Personen erdichtet sey. Ich benachrichtige Sie demnach, damit Sie der Sache nicht zu viel Ehre erweisen, dass die besagten Personen lauter historische Porträte sind, folglich ihre Existenz keineswegs meiner Phantasie rein zu danken haben. Wirth, Wirthin, Schneider, Wächter, Schulmeister, Mary, Huber, Schenke, Hansli, Jokeb alle alle bis auf Maudi und Gautschi leben wirklich, und grössten Theils sind ihre Gemüthscharaktere die, die sie in meinem Gedichte behaupten. So ist z. B. das Wort Saperment dem Hauswirthe so geläufig, dass es ihm wohl 100 mal des Tags vom Munde geht. Und dergleichen Dinge mehr.

Die Ehre, die Sie den malerischen Scenen dieses Gedichtes, deren wohl gar manche sich sehr artig ausnehmen würden, durch Ihren Griffel zu erweisen gedenken, ist für mich höchst schmeichelhaft. Wenn das Format jedes einzelnen Blattes wenigstens klein Quart würde, so könnte man ja die Zeichnungen durch geschickte Hände hier lithographieren und illuminieren lassen, damit selbe sodann in einer cykklischen Sammlung hier erschienen. Wahrscheinlich würden solche auch bloss schwarz mit Thonplatten sich Beifall und Abnahme erwerben. Was letztere betrifft, so würde ich angelegenst um eine Commissionshandlung besorgt seyn.

Wohl glaube ich aber, dass wenn Sie nicht bereits im Besitz des Schweitzer, besonders des im Kanton Schaffhausen und Zürich üblichen Kos-

tums sind, ich Ihnen eine kleine Sammlung dieser Art verschaffen wüsste. Ich erbitte mir hierüber Ihre freundschaftliche Erklärung.

Ihre Irene erwarte ich mit Freuden; allein eben die Auszeichnung die Sie mir durch diese ehrenvolle Gabe erweisen, veranlasst mich, Sie auch um eine Zugabe zu ersuchen. Sie schrieben mir einst, Sie hätten es versucht, dieses Stück zum Zeitvertreibe ins Deutsche zu übertragen. Da mir diese ihre Uebersetzung bei dem Geschäfte eigener Uebertragung ungemein viel Erleichterung, Zeitgewinn, Einsicht und Zuversichtlichkeit gewähren würde, deren ich eben jetzt recht sehr benöthige; so würden Sie mich recht glücklich machen, wenn Sie mir diese Ihre Vorarbeit im Vertrauen auf meine Discretion, überschiekten.

Ueber Ilkas Aufführung zu Ofen u. Pest, wie auch über den Zerffischen Almanach schrieb mir bereits Graf Mailath beinahe Ihre eigenen Worte. Ein Almanach ist bald gemacht, aber — —

Ich bitte Sie, Herrn von Trattner zu berichten, dass Graf Albert F. seine Pannonia bisher richtig, aber nicht an mich, sondern an den Fürsten geliefert habe, welcher sie aber noch immer unentsiegelt in seine Kanzley schickte, weshalb ich auch nie etwas von diesem köstlichen Blatte zu Gesichte bekam.

Ich bin Ihrem vielgeehrten H. Bruder Alexander auf ein mir überaus werthes Schreiben vom 8-n Novemb. noch zur Stunde eine Antwort schuldig. Leider war ich drei ganze Wochen krank und bin es noch immer; aber die nächsten Tage will ich recht ernstlich meine Poenitz bei ihm ablegen. Da ich aus seiner interessanten Vorrede zu den Regék schloss, er sey einer der grössten Verehrer Pope's, so liess ich mir beikommen, ihm das beste in England befindliche Porträt (in folio) von diesem Dichte mittelst Postwagens in einer Rolle zu schicken. Ein Porträt, das nach dem Berichten meiner Freunde in London nun auch in ganz England nicht mehr einzeln zu haben ist. Was das Verdienst des Grabstichels an diesen Bildnisse belangt, so glaube ich wohl schon kräftigere Kupferstiche gesehen, allein vorzüglich ist es auf jeden Fall. Das Rezepisse, das ich über die Aufgabe der Rolle hier bei der Postwagens Direction löste, ist vom 14-n Octob. datirt. Mich verlangtes nun zu wissen, ob er das Paket auch richtig erhalten habe, oder ob es eben so, wie eine Sendung von Exemplaren meiner nordischen Gäste von 490 f. w. w. an Werth, welche ich nach Stuttgart abschickte, in des Teufels Krallen gerathen ist. In derley Dingen bin ich überhaupt von jeher sehr glücklich gewesen.

Leben Sie recht wohl, mein theurer Freund, und herzlich eingedenk des Ihrigen

G. Gaal.

Közli: KOMÁROMY BÉLA. .

BERZSENYI MEGÍTÉLÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ.

(Első közlemény.)

Az első kritikai hang, amely a Berzsenyi *Verseinek* első kiadását fogadó lelkesedésbe a nyomtatott betű nyilvánosságával beleszólt, a Musa predestrise, a horatiusi szatira műzsájáé volt. Virág Benedek alighanem még 1813-ban vagy a következő év első napjaiban megírta *Történet* c. versét; az *Euridice* c. kötetben jelent meg (1814). Egyike a Pontyi-verseknek. Pontyi Virág szatiráiban a parlagi, izléstelen verselők képviselője. Legtöbbször meszterkedő rímfaragásával úntatja, bőszi, kacagtatja meg a költőt. Ezúttal azonban «merő tűzben jő s hangos verseit önti»; meg is jegyzi rá Virág: «Illyen vénadat mind eddig nem tudtam». Amit Pontyi a *Történet* kiadott változatában zeng, abban is könnyű felismerni a Berzsenyi-paródiát, paródiáját Berzsenyi egész stíl-romantikájának is, egyes fordulatainak is, mint pl. a következő sorokban mindjárt a Kazinczyhoz szóló *Ajánlását*: «Felemelkedik a nagy ész, s a csillagokon jóval túl aetheri szárnyon röpdös» (v. ö. «mérész aetheri szárnyakon felleng saselméd»; az aetheri szárny még több-ször). Ahogyan azonban Virág versét eredetileg megírta s Horvát Istvánnal közölte, még sokkal szembezőköbb Berzsenyi-citátumokkal volt tele. Szemere 1814. január 18-án Kazinczynak írt levele szerint ott Pontyi Küpriszt, Bengalát, Paphoszt is emlegette, s egyik sora a «Majd ha midőn mikoron» szavakkal kezdődött, nyilvánvalóan az 1805-i *A felkölt nemességhez* «Mint majd midőn» kezdetének paródiájaként. Fennmaradt Virágnak az a levele is, amelyben Horvától visszakéri kéziratát, hogy változtasson rajta, s figyelmezteti, hogy eredeti alakjában ne mutassa senkinek (január 13-i kelettel a múzeumi Irodalmi Levelestárban).

Szemere szerint Virágban épen a Horvát ébresztette féltékenység dolgozott: hogy u. i. újra munkára bírja, tüntetően kezdte előtte magasztalni Berzsenyi ódáit. De ha először történt is meg, hogy valaki Virág sajátos területén ért el ily nagy sikert, semmiképen nem volna igazságos, ha csak az irigységet látnók Virág szatirája mögött. Bármennyire az ő tanítványa volt Berzsenyi a klasszikus verselés gyakorlatában, nem volt költő, akitől művészetének lényege távolabb állt volna, mint Virág, s aki izlésénél és művészi meggyőződésénél fogva annyi joggal idegenkedhetett volna e hangoktól, aki nem-klasszikus voltukat is annyira megérezhette volna, mint ő, a korszaknak talán egyetlen igazán egy-izlésű írója. Azon sincs mit csodálkozni, hogy az ő szemében ez a «fenn, fenn» szárnyaló verselő is Pontyi. A *Történet*ben Berzsenyi személyes látogatásának hatását is megőrökíti, nemcsak költészetét, s ez époly kedvezőtlen volt rá, mint mindazokra, akik csak halottak addig költészetének magasztosságáról, de verseit sem ismerték, s egyszerre előttük állott darabos-rusticus mivoltában.¹ Magatartásának inurbanus voltára még egy versében visszatér Virág. A *Történet*ben u. i. Pontyi végül mérgesen távozik s a custost, a vendég jelentésére Virág ajtajában álló fa-

¹ V. ö. Szemere és Vitkovics beszámolóját Kazinczyhoz Berzsenyi pesti látogatásairól és Kölcsey ugyancsak hozzá intézett kérését 1810. május 6-áról: «Berzsenyiről mi legyen Uram Bátyámnak ítélete, Szemerének hű leírása után kiinstáljuk, mert az a nagy ember nekünk fejünkbe nem fér.»

hasábot, mivel megbotlik benne, felrúgja. A custos szerencsés életbenmaradásának örömeire Virág tréfás *Soteriont*, megmeneküléséért hálát adó ódát írt, azt mondva benne:

Durva patkóját s saruját kiálltad,
Mint erős lelkű, buta dörmögésit
Kínaid közt is nevetéd.

De még egy mozzanata van a *Történetnek*, amely Virág ellenkezését megérteti. Pontyi, mikor a költő fellengésében gúnyolódva megakasztja, így leckézteti:

Inkább példámat, ha poétai híre sovárgasz,
(Bár ezelőtt régen cselekedted volna!) kövessed;
S magna sonaturum szádat tátsd nagyra, nagyobbra,
Fel, fel! bécsi recensensünk oly messzire sulykát
Nem vetné bizony.

Virág bécsi recensense az *Annalen* 1811 szeptemberi számában a *Poémák*-ról megjelent bírálat írója, Kazinczy, akitől Virág épen e recenziója miatt idegenedett el. Az ódát ambicionáló Virág kicsinylést érzett kivált abban a közvetlenül csak néhány sermo-jára vonatkozó megjegyzésben, hogy olyanok, mint a mező virágai, «daß die kleineren Stücke, wie die an Vitkovics, Horvát und Szemere Feldblumen gleichen, denen hohe Färbung und hoher Geruch zwar abgehen, die aber durch Zartheit anziehen». A megjelenésében parlagi vetélytárs fennröpdösését épen ő fogadhatta a legbizalmatlanabban, ő érezhette a leginkább csinálnak, ugyanolyan mesterkedésnek, mint a rimkovácsokét. Kazinczy megjegyzésétől kiváltott érzékenysége csak fokozhatta idegenkedését s élesebbé tette gúnyját azzal szemben, akiről úgy érezte, hogy épen azt becstülik benne, amit benne nélkülöznek.

Virág verse azoknak az akkor Pest-Budán élő íróknak a körében, akik célzatát értették, nem maradt hatás nélkül, sőt Kölcsey bírálatára is, úgy látszik, az ennek kapcsán megindult viták folyamányaképen került sor, legálább annyiban, hogy Berzsenyi megbírálását a Tudományos Egyesület ezert egyenesen rábízta Kölcseyre, aki két más bírálatot már írt, s akiről tudták, hogy kezdettől fogva kritikával nézte Berzsenyi verseit. Már Berzsenyi első pesti látogatásakor a költő kérdésére, mit miért változtathatott Kazinczy a verseken, a húszéves ifjú fölényes, bántó tudatossággal adta meg minden esetben nyomban a választ, és mikor a kötet megjelent, nyíltan hangoztatta elégedetlenségét, hogy sok benne maradt, amit ő vagy Kazinczy kifogásolt.

*

A Virág verséhez fűződő vitatkozások és Kölcseynek a bírálattal való megbízása közt való kapcsolatra világosság derül Szemerének azokból a sorraiból, melyeket Kölcsey kritikájáról szóló mindeddig ismeretlen *Tudósítás* elé írt. A 134. negyedréti lapra terjedő kézirat a *Szemere-tár* egyik rendezetlen kötegében (III. pótkötet) található. Az említett bevezető sorok csonkán maradtak meg: úgy látszik, a megmaradt félvibe iktatott másik két levél veszett el — alighanem további értékes felvilágosításokkal. A megmaradt rész így hangzik:

Tudósítás.

*A' Tudományos Gyűjtemény dolgozó társainak egyesületéhez,
Kölcsey könyvvizsgálata felől Berzsenyi verseihez. 1817.*

Virág, ez előtt mintegy négy évvel, talán 1814ben. — a' hozzám irt levelek gyűjteménye között minden esetre fenn van nyoma — közlé velem egy versezetét, 's közlé azt Horvát István és Vitkovics barátimmal is. Minyárt ekkor elkezdett szó lenni közöttünk — sőt olykor vitatkozás is, Berzsenyi szertelen mythológiáskodása iránt, 's annyival inkább, minthogy gyűlölségünk a' deák nyelv járma ellen napról napra nevedett, 's a' mythologiai virágokat és képeket is szinte járom gyanánt tekintettük, mellyek nyelvünk nemzeti tisztaságát kifejni akadályozzák, 's annyival inkább, mint-hogy Kazinczy, kivált a' fiatal Wesselényihez írott verseiben a' hellen és római szóképek közé még német és francia nyelvbeliéket is vegyítgetett, mi pedig fiatalabbak, kivált Virág és Kultsár serkentgetéseire a' nyelvpurismus mellett kezdettünk küzdeni. Kölcsey legkevesebb részt vett közöttünk e' vitatkozásokban: azonban ő volt még is ki e' tárgy felől leghosszasabban gondolkodott elmélkedett; 's míg én megfenekelve maradtam hitemben, imádásomban Berzsenyi versei iránt: az alatt Kölcsey újabb és újabb gáncsokat említgetett ellenök. Így történt, hogy Berzsenyi verseinek vizsgálatásával Tudományos Gyűjtemény dolgozó társainak egyesülete ötöt bízta meg, így történt, hogy Kölcsey recenzióját . . . . .

Valójában épen Szemerének, akinek Berzsenyiért való rajongása és Kazinczyhoz való hűsége ismeretes volt, csak átdolgozott formájában mutatta meg versét Virág. Különösen érdekes a fenti sorokban, amit a Berzsenyivel kapcsolatban támadt vitákról, szertelen mitologizálásának kárhovatásáról stb. mond. Purizmusuk miatt bántja a Virágtól és Kultsártól is tanuló ifjabb írókat a mitologizálás és Kazinczy nyelvének ingyenkedő tarkasága: ez különben a legkorábbi nyom, amely a fiataloknak Kazinczyval szemben is kritikai álláspontjára mutat (feltűnő erővel jelentkezik ez magában a *Tudósításban* is) — ha ugyan Szemere emlékezete nem csal, s nem teszi a valónál korábbra — még a nagy harc kitörése körüli hetekből, amely még egyszer egészen Kazinczy mögé állította őket. Kiderül még az is e sorokból, hogy a Tudományos Egyesületre s épen Horvátra is legkevésbé sem lehetett meglepő vagy bántó Kölcsey kritikájának szigorúsága, amint-hogy nincs is sehol bizonyított arra, hogy ítéletének enyhítésére akarták volna bírni; csakis a magyar költészetről általában írt bevezetést tartották nemzeti szempontból aggályosnak, részben sértőnek.¹ (Erről az utóbb kihagyott részről egyébként Szemere *Tudósításának* megmaradt szövegében nem esik szó.) A *Tudósítás* rendeltetése a Tudományos Gyűjtemény első idejében általános szokás szerint az, hogy szakszerű véleményt mondjon a beérkezett kéziratról s az Egyesület plénumát tájékoztassa arról, kiadásra méltó-e vagy sem. A kijelölés ebben az esetben, úgy látszik, előre megtörtént, még akkor, amikor Kölcseyt bírálata megírására felszólították, s mire a bírálat elkészült, Szemere nem is volt Pesten. (Eredetileg az áprilisi füzethe szánták, de bár Kölcsey március 23-án Szemerének írt levele szerint jórésze készen volt, az

¹ Régebben azt hitték, hogy Kölcsey enyhített is a bírálaton. Ezt a hiedelmet már Császár Elemér (*A Berzsenyi-kritika eredeti fogalmazványa*. IK. 1917.) határozottan megcáfolta, de a gyűlésben kivált Horvát részéről elhangzott kifogásokat ő is részben Berzsenyi megítélésére vonatkozóknak tartja.

egész nem készült el idejében; az április 23-i gyűlés foglalkozott vele.) Erről Szemerének a lap szélére írt megjegyzése tudósít: «Az lassan készült és meg nem szagatva. Az alatt nekem el kelle hagyni mind Péczelt mind Pestet. Azonba a munka megvizsgálás végett Zemplénbe küldetett Lasztócra». Ott igen alaposan nekilátott a megvizsgálásnak, hogy azonban elküldte-e az Egyesületnek, nem állapítható meg. Közbejött, hogy nehezen várt kislia halvaszületett, s ő egy időre csaknem munkaképtelenné lett. Ekkoriban utazott hozzájuk Kölcey s mellettük volt a legnehezebb hetekben: ekkor szilárdult meg végleg s lett a legteljesebb lelki közösséggé barátságuk. Lehet, hogy mire a *Tudósítás* elkészült, Szemere sem érezte mindenben helytállónak s Kölcey ellenében igazságosnak: legnagyobb részében éles hangja már a *Tudósítás* vége felé enyhül, s Kölcey szigorúságának érzelmi okokkal való magyarázatában végződik.

Maga e *Tudósítás* úgyszólván mondatról-mondatra haladva szedi izekre Kölcey bírálatát, nem sokkal kevésbé élesen, mint Berzsenyi ugyanily szerkezetű első *Antirecensiója*.¹ Az egésznek hangneme szinte ügyvédi: feladatának tartja halomra dönteni ellenfele állításait. Ebben annyira megy, hogy azt is cáfolja, aminek semmi köze Berzsenyi megítéléséhez, csakhogy ellenfele hozzáértését és logikáját kompromittálja s «perbeli» állításainak hitelét lerontsa. Különösen igyekszik ellenmondáson kapni rajta. Néhol stílusa is egészen jogászi, mint pl. ahol azt mondja, hogy ha Kölcey a tényt, egyes versek kevésbé tökéletes voltát, helyesen állapította is meg, «a büntetést (t. i. hogy azokat ki kellett volna hagyni) nem látjuk igazságos impu-tatióból eredni». Valam i különös szabatosságot követel meg a kritikus előadásától, kivált a terminológiában, s amily megértő a költő képes beszéde iránt, oly mereven elutasító a kritikussal szemben, ha még oly általánosan elfogadott is; azonkívül a kritikustól minden egyes állításának, sőt még jelzőjének is, részletes indokolását kívánná meg. Ő maga újra meg újra más-más formában, új meg új indokolással ismétli is a maga igazi vagy vélt igazságát, hogy olvasóiba, a per döntőbíráiba beleszuggerralja, belvésse. Hosszadalmasságát növeli a rengeteg idézet esztétikusokból is, Berzsenyiből is — több költeményt szó szerint is kiír, ismételten parafrázisukat is adja. Sokszor lényeges tanulság nélkül csak hosszadalmasságát növeli az a lehetőségeiben értékes és a maga idejében nálunk újszerű törekvése, amely utóbb a *Dalverseny* monstrumát hozta létre: a rokon tárgyú versek összehasonlításából szerezni biztos fogódzót az egyes alkotások és költők sajátosságának jellemzéséhez és megítéléséhez.

Egy szóval Szemere esztétikai írásainak minden furesasága jellemző már erre is.

Mégis nagy figyelmet érdemel a *Tudósítás* egyfelől Berzsenyiért való rajongása és helyenként kivételes megértése miatt is, másfelől mint a

¹ Sokszor találkozunk Váczy-nak azzal a téves adatával, hogy az *Antirecensio* 1820-ban készült el; ezzel szemben kétségtelen, hogy már 1817 utolsó vagy 1818 legelső napjaiban készen volt (l. eredeti kéziratát a *Szemere-tárban*: VII. k. 44. sz.); a Tudományos Egyesület 1818. április 4-én foglalkozott vele. (L. a Jankovich-féle lajstromot a múzeumi kéziratár Fol. Hung. 4. sz. csomójában.)

kor magyar esztétikai gondolkodásának egyik becses emléke, egyes részleteiben pedig szerzőjének legszebb e nemű írása.

Mint ahogyan akkor, mikor Kölcsey a budai fogadóban Berzsenyinek hibáit magyarázta, Szemere saját vallomása szerint (Kazinczynak 1810. április 27-én írt levele¹) csak lelkendezni tudott: oly föltétlen értékelését látjuk itt is Berzsenyi egész költészetének. Más, modernebb műveltségének is része volt ebben.² Szemere benne élt kora áramlataiban, s irodalmi elvei kivált Herder s részben a romantikusok írásain alapultak, de általában oly mohón olvasott esztétikai munkákat, hogy Berzsenyi joggal jósolta meg: «Elnyomja magát azzal a sok aethetikussal.» A *Tudósításban* is kivált herderi eszmék állítják szembe Kölcsey ekkori felfogásával. Herderi az a kritikusi habitus, amelyet Kölcseyvel ellentétben helyesnek tart: a költőt nem egy merev dogmatikus állásponttól ítélni meg, hanem a maga történetileg és egyénileg meghatározott sajátosságában fogni fel, érteni meg s abban ismerni fel az értékeset. Herderre emlékeztetnek egyes nyelvészeti, történetfilozófiai, poétikai (pl. a románc lírai jellegére, a mitológia szerepére vonatkozó stb.) megjegyzései is. Igen érdekesek azok a részletek, amelyek a romantikum iránt való fogékonyságát mutatják. Ebben a vonatkozásban³ is mélyebben érti Berzsenyit, mint kortársai (itt-ott különben épügy magyarázza, amit Kölcsey nem ért, mint maga Berzsenyi). Szép sorai vannak Berzsenyi egyes költeményeinek és egyéniségének görögségéről. Oly megállapításai is vannak, melyeket az irodalomtörténetnek ezután kell szélesebbkörű érvénnyel tisztáznia, mint pl. Berzsenyi gessneri ihletéről. A magyar irodalom más alakjairól is vannak figyelemreméltó megjegyzései: jellemző pl. Faludi értékelése, vagy amint Kölcsey kedvenceinek, Daykának és Kisnek, valamint Virágnak Berzsenyivel szemben alacsonyabbrendű voltát kiemeli stb.

Helyszüke miatt álljon itt a *Tudósítás* kivonatos, az érdekesebb részleteket idéző bemutatása.

*

A poeta és versificator megkülönböztetését tartalmatlannak minősíti, mert csak hasonlattal történik. A poéták cselekedet és érzelem zengőire való osztását helyteleníti: «a poeta akár cselekedetet, akár saját érzelmet zeng, minden kigondolható esetben érzelmet fejt ki szíveinkből, vagy más expressióval, mindig érzetekre ragad el, mert minden kigondolható poétai zengésnek, legyen az líra, dráma vagy narratív alakú, érzés a legelmúlhatatlanabb ingredientája» — írja a romantikus esztétika szellemében, amely a mai esztétikai gondolkodásra is alapvető fontosságú (Croce stb.). Úgy

¹ Kazinczy másolata és Váczy kiadásának szövege szerint a lúdhoz címzett fogadóban szállt meg Berzsenyi. Tudtommal ilyenek nincs nyoma a régi jegyzékekben. Kérdés, nem olvasási hiba-e *lúd híd* helyett, annál inkább, mert Berzsenyi azért maradt Budán, mert a hidat még nem állították be.

² Erre, valamint Kölcseynek *ifjúkori* egyoldalúan klasszikus-franciás műveltségére több más közt különösen érdekes világot vet Szemerének legutóbb említett (1810. ápr. 27-én Kazinczyhoz írt) levele. Bármily feltűnő ez Kölcsey költészete és esztétikai munkái ismeretében, az ő érdeklődése, mint utóbb Bajzáé is, aránylag későn, jórészt már Szemere hatása alatt, fordult erősebben a német irodalom s kivált épen Herder felé. Leginkább műveltségük kiegészülése által volt fontos része a sokkal kisebb tehetségű Szemerének Kölcsey szellemi életében.

sem lehet érteni a megkülönböztetést, hogy «a cselekedetet zengő poéta tülemelkedett érzésén s magasabb néző-, vagyis érzőponton, az érzést zengő poéta ellenben az érzelem zajgása periódusában áll», minthogy a Csokonairól írt recenzióban K. Schillernek Bürgerről mondott szavaihoz csatlakozva hibáztatja, «ha a költő zabolátlan indulattal vagy ami egy, zajgó (s nem e zajgásból megtisztult, megdicsőült s tehát valószínű s nem pedig valódi) érzéssel áll elő.» Sőt ily magyarázat ellen szól az is, amit magában a Bereznyiről szóló bírálatban nyomban a fentiek után minden igazi költészet idealitásáról mond. Külön hibáztatja még, hogy a mindig szubjektív Goethét az inkább cselekedeteket zengő poéták közé sorolja:

«Homeros és Göthe, s Euripides és Schiller, mind a négyen részint narratív s részint drámai költők, csakhogy a két elsőbkek kevésbé, az utóbbiak inkább lyricusok. Egyébiránt nem lehet fel nem akadni, hogy Göthe a Csokonai recenziójánál Homér és Shakespeare, s itt újólaj Homér mellett áll: Göthe ezekkel azon scálán nem állhat. Shakespearenél a nevezetesebb komoly férfi karaktereket említve, Schilok (így!), Romeo, Othelo, Macbeth, Hamlet, Lear és Julius Caesar legkevesebb reminiscentiával magára Shakespearera nézve: ellenben Göthénél Werther, Clavigo, Wilhelm Meister, Fernando, Ferdinand s végre még Faust is első magvaikra nézve ugyanazon magból nőttek föl, mint Göthe s így még Tasso is; Göthe a tárgyakat saját ingredientijával készítette ki, mint a méh a maga celláját, s innen a franczok ítélete nem olasz, hanem német Tassoja iránt, innen a bizarrság műveire nézve, mely roppant subjectivitásra, roppant individualitásra mutat, de olly emberiségre s minden nemzetre kiterjedőleg nem tűnik elő, mint Shakespeare. Göthe a maga tárgyait Göthizálta inkább, mint idealizálta; s ez az oka, hogy a kritikusk által a lyrában tartatik legnagyobbnak, legterjedelmesebbnek, nem pedig a narratív vagy drámai formakban. A recensens az idealizálást egynek veszi a „megszébbítéssel” — folytatja Szemere. — «A kettőre nézve inkább lett volna helye a megkülönböztetésnek. Az idealitás első foka az, midőn a való mint valószínű jelenik meg, de valószínű nem egy illyen vagy ollyan hanem a tárgy egész tömegéből az idea által abstrahálva, egyetemessé, azaz idealizálva a többséget pluralitás szerént. Így a tárgy egyszersemind szébbítve is van. Mystificálást hoz elő recensensnél e szólás, hogy a költő nem másként, mint bizonyos varázslat által szébbít meg mindent; s annyival inkább, mert meggyöngíti, mit előbb e részben mondott, hogy a költő a tárgyon felül emelkedik, s ez a bizonyos varázslat valami hokuszk pokuszk gyanánt tűnik elő, kivált midőn az aristotelesi in pulchrius következőleg mint egy aenigmát feloldólag mutatja elő a recensens: Ime a titok! Ime a kánon!»

Gúnyosan szól Kőlcsey nagy tapasztalatáról, mellyel meg tudja állapítani, hogy a Névától a Tájóig lakó népek közül a magyarnál gerjedt fel legkésőbb a költés való szelleme; egyékbént «nemcsak minálunk, hanem minden más népnél kevesebb számmal voltak a poéták, mint a versificatorok, kevesebb számmal az Archimedések, mint az ácsok. Azonban a recensens sötétebb színben látja a dolgot hazánkban, mint bárhol.» Amit Kőlcsey a régi magyar költészetéről mond, ellenőrizhetetlenek tartja. «Bezzeg ha tudnók mit ért a recensens a költés való szelleme alatt, ha tudnók, mit tesz a költés

szelleme, otthonisága vagy idegensége; ha tudnók mi azon aesthetikai tekintet, mely szerint egyik verselő figyelmet érdemel, a másik pedig nem, ha tudnók, miket nevez a recensens fordulatoknak a Zrinyi eposzában? s ha láthatnók színről színre a Megszabadult Jeruzsálem nyomait a Sirenának minden fordulataiban, sőt szinte minden soraiiban: de mindezek semmi tudománnyal nem szerencsésít bennünket a recensens; ő állít és újólag állít, s a nélkül, hogy egy vagy mást bebizonyítana, s úgy látszik, szándéka nem az, hogy tudjunk, hanem hogy higyjünk.»

A magyar költészetnek Kölcsyétől panaszolt késői kezdetét azzal magyarázza: «már hogy a gyermeked népnél, másoknál úgy mint a magyar-nál több van tenni, mint mondani való az emberben és ember körül, s több van mondani való, mint a mondani valót előterjeszteni: az historiai igazság. A tárgytól a szemig, s ettől az ecsetig témérek vész el: a lélekköltéstől a nyelvköltésig, s ettől az írásbeliig, s ettől ismét a nyomtatásig vagyis a literaturáig, mennyi vészett el s valóban hiányos és csonka szépliteraturánkból a nép poétái hajlamára következtetést vonni éppen teljes bizonyossággal nem is lehet.»

Azt is bibáztatja, hogy ha Kölcsy szerint a költés principiuma az idealizálás, az aristotelesi in pulchrius: miért nem mutatja meg ennek érvényesülését az egyes említett költőknél; úgy nem volna legalább ítélete motiválatlan.

A Zrinyiről a negyedik bekezdésben mondottak kapcsán még azt is megjegyzi: «Csudálatos ez a szellemkölcsonzés! Melly roppant a philologusok, az interpresek légiója s ezek között egyetlen egy sem volt képes szellemet kölcsönözni.»

Kifogásolja a *láng* szó képes értelmű használata iránt való praedilectióját, kivált minthogy propria locutiója is érthetetlen. Leginkább Faludi mellőzését hibáztatja, akire szerinte joggal alkalmazható Kölcsy másokról alkotott értékelése: «És miért nincsen itt említve Faludi? Ez rimes verselésére nézve nem talált utat maga előtt s önerejével futá meg az ismeretlen pályát; ez a sötétben is tuda világot terjeszteni, s korának durvaságától s rossz íziesétől nem ragadtatott el úgy, hogy nagyságának jeleit ne adhatná; ennek poesisa otthoni és nem idegen, ez a maga lámpását sem egyik sem másik poesis tűzénél nem gyújtogató, sem egy sem más példánytól nem kölcsönzött szellemet magának, ez aesthetikai tekintetben figyelmet érdemel.» Ányos nevét is nélkülözi. Az egész történeti áttekintésben hibáztatja, hogy nem ügyelt a Csokonaival kapcsolatban hangoztatott két tételére, a poéták számára járható út sokféleségéről és a kezdődő literatúrában leküzdhetetlen nehézségekről:

«Ezeknek visszaemlékezésével a literatura előtti kort — mert Rádayig korunkat, bizony annak lehet nevezni — igazságosabban ítélte volna meg, s [nem] a költésnek nem csak való, hanem gyermeked, még fejletlen, serdülőben lévő szellemét fogta volna keresni és praetendálni. A recensens az első, ki költésünk történetéről bírálva szól; s így a járatlan úton az ismeretlen országban nem csuda ha igen kevés tárgyat fog föl s azt is nem eléggé világosan és igazán. Azonban alig van valami olly fontos, mint valamely serdülő nemzet poesisa felől psychologiai ítéletet mondani, s nincs veszedelmesebb, nemzetiséget meggyilkolóbb vagy legalább elbetegesítőbb elnyomorítóbb, mint nem a nemzet saját karaktere hanem idegen s culmi-

nation álló költők karakterének tulajdonsága szerint szólni érdeme vagy fogyatkozása felől poesisának. S ez a sikamlós pálya nálunk annál inkább figyelmet kíván, mert egy részről a nyelv is a genusok nem létele által poétikátlanságra mutat de más részről a mérték, s azon sajátság mely a négy rimű sorokra nézve semmi más verselőkkel nem közös, s több egyebek, mellyeket még találni nem volna lehetetlen, nehézzé teszik meghatározását annak, a költés való szelleme mennyire otthoni és saját vagy mennyire külföldi és kölcsönözött? s mennyire tarthatá meg a könyvfordítás literatúrájának nemzetiséget diluáló korában sajátságát. S mind ezen tapogatózások még azon kérdést is felhozhatják, valljon nincsenek e a költészetnek is, mint a festészetnek iskolái s valljon a magyar ez iskolák között mellyikhez hasonlónvá látszik magát kifejtetni? Annyi legbizonyosabb e tárgyban, hogy a kritikusknak ki magát külföldi literatúrák után képzelte s itéletét ezen képzés szempontjából teszi, s kivált pedig akkor, ha inkább hajlik az ugy nevezett nagyvilág mint a népvilág köréhez, maga is eszközli azt, hogy a poesis literatúra inkább kölcsönözött mint saját, s inkább világliteratúrabeli keverék és korcs, mint otthoni és nemzeti legyen. Kezdődő literatúra az idegenek literatúrájába jár mintegy iskolába, de az iskolás gyermek az életbe kilépván saját karakterét megtarthatja, ha hogy az életben a kritikuskok, mint praeceptorok, útját nem állják, s azt nem cselekszik hogy a gyermeket önmagából serdülés helyett idegenné nem teszik. A recensensről el lehet mondani, hogy e részben olly vétkes mint Kazinczy, idegen isteneket imádván; s innen van, hogy Csokonait nem méltányolta úgy, mint kellett volna, s a magyar költés históriáját a maga maximumában teljességgel nem fogta föl; mert ha azon principumból indult ki, hogy a költő vagy érzést zeng vagy eseményeket s az utolsó esetben tárgyán felül emelkedik, e tulajdonság valóban Zrinyinél, Gyöngyösinél, sőt még a francia követőknél is feltalálható csakhogy a tárgyon felüli emelkedést nem Homér és Götthe, s nem Euripides és Schiller, hanem egy gyermekköltő szelleme szerint kell becsülni tudni. A munka e részben össze vissza együvé hordatlan, rudis indigestaque moles: de e chaosból jövődöben egy egész világ fejlődhetik ki. Lesz idő, s bár itt volna mentől hamarább, s bár most volna jelen, midőn a kritikus azt iparkodnék több és több példában előmutatni, eggyik és másik költőnkben s verselőnkben mi a nemzeti, mi a magyar; s ezen előmutatás eggyik óvó eszköz volna arra, hogy poesisunk saját magából s elkorcsosodás nélkül fejlődhessek ki. Nekünk Kazinczy gyámsága alól minél hamarabb emancipálnunk kellene magunkat, s egészen más szempontból venni föl költészetünket, mint a Tövisék és Virágok.»

Berzsenyire térvén, hibáztatja mindjárt a raphaeli léleknek az *Emmi* első versszakával kapcsolatban való említését: «Hiszen ez kevés oldalról s tehát csonkán s tehát nem raphaeli egész fölfogással tünteti elő B. poetai karakterét, mert B. felől legfellyebb három tulajdonságot említ: 1. szívhevet, érzelmi bőséget, s ezeknek ömlendezését s magosabb csapongását: olly dolgozat, mellyek által B. poetai karaktere raphaeli lélekkel kinyomva koránt sincs.» De Kölcsy ennek Berzsenyi versein való bemutatása helyett is «isteni functiohoz, divinatiohoz fog, sziveket és veséket vizsgál, s azt magyarázza, mint munkálkodik Berzsenyinek lelke a költés pillanataiban.» Az ön-

magától vett lelkesedés, az önmagából folyó gondolat, szó kiemelése egyrészt semmitmondó, másrészt ellentétben van azzal a mindjárt következő állítással, hogy legjobb darabjai közt nincsen egy is, mely reflexiónak következése volna.

Az általános jellemzés további részében is csupa ellenmondást lát: ha lelkesedés, gondolat és szó ömledez, nem csupa érzés minden; csupa phantasia sem lehet, hiszen K. szerint e phantasia szelid, ideális képekkel foglalatoskodik s a görögökhöz röpdés vissza, végül pedig studium, Matthisson és Horatius studiumának resultatuma. Következik a Kölseytől kiemelt költeményeknek a tőle adott jellemzés szempontjából való vizsgálata, egyiknek-másiknak csak idézgető parafrázisa. A *Melisszához* címűről megjegyzi: «E darabnak (!) Horatius és Matthisson versei között egyhez sem hasonlít; s ha hasonló, leginkább Gessner bevezetéséhez az Idyllek előtt: Nicht den blutbespritzten Held etc. etc. s azt mondja el, mit Anakreon: Akartam énekelni; de lantom dalol csupán szerelmet. A Gessner Daphnéhoz való idillje még berekesztésre nézve is megegyez: Nem kell szép Daphne, nem kell az én énekeimnek más jutalom, nem kell egyéb javulás, mint amely midőn melletted ülök, édes szemeidből mosolyg le reám.»

«Hervad már, mond Berzsenyi, s midőn azt várjuk hogy virág hervad mert egyéb felől ezt mondani nem szokás, meg vagyunk lepve az által hogy ligetünk hervad; s még inkább meg vagyunk lepve a hervadás következései miatt» kezdi pl. *A közelítő tél* elemzését, majd a költemény első felének parafrázisa után így folytatja: «Eddig a tárgy; s a tárgyból B. lelkesedést veszen s reflexiónak következése, a mi következik, még pedig olyan melly azt mondja, a mi különben minden emberben így nyilatkozik: az idő eljár. Boldog az, mondatja Göthe Wertherével, ki midőn a fák leveleit hullani látja, nem gondol egyebet, mint azt, hogy közelget az ősz. Így a mindennapi ember; a poeta nem így. B. az időt pillantja meg szárnyakkal, s látja Ohra fakadva, melly hirtelen repül ő, s látja tűnő szárnya körül mint lebeg minden műve; s fölkiált s még világosabban adja a reflexiót, de poetailag: minden csak jelenés; minden az ég alatt, mint — s a mult időbe röppen vissza hasonlatosságért — a kis nefelejcs enyész.

A költő magába tér s mondja: Lassanként koszorúm bimbaja elvirít...
...A közelítő télben B. nem vissza röpdesett a hellenek felé hanem valóságos hellénné alakult át. Enyelgve s játszva vette az idő röptét s a világ mulandóságát s minden panasza egy fölkiáltás Oh! S az egészt Lolli barna szemöldöke rekeszti be; kiöntötte szive gerjedését Sokrat ölébe Anakreonként.¹

¹ Ugyanabban a köteggben maradt meg *A közelítő tél* egy másik nyolc lapra terjedő elemzése is, úgy látszik az, amelyet a *Dalverseny* részéről szánt. Ott is szóba hozza Werthert; egyébként is bővebb és lendületesebb kifejtése a már itt elmondottaknak. Befejező sorai: «miért mondanók azt, hogy e mű valóban hellén? Vallás, éghajlat, korszak elferdíthetik az embert bennünk; de újra meg újra támadhatnak születhetnek csillárok, mellyek önmagukban hordvív a szikrát, a ragyogást, a legsötétebb éjen is ragyogást terjesztenek el. S ilyen B., egy nevezetes fénypont nem a magyar vagy nem magyar, a romanticus vagy classicus, hanem a mindent magába foglaló egész emberiség világliteratúrájában; s lehetetlen őt éldelnünk a nélkül hogy birtokában kevélység ne szállaná meg lelkünket.»

Figyelemreméltó még, amit a *Prónayhoz* c. ódáról mond: «Prónay sógorával Teleki Lászlóval, mint somogyi főispáni helyettesével táblabíróvá nevezteté ki Berzsenyit. Ez a megtiszteltetést mint tárgyat poetailag kapja föl s poetailag viszi ki. A megye ő előtte egész országgá, Graeciává terjedelmesedik, nő...

Megérdemli, hogy Virág kis darabját ezzel hasonlítsuk össze: A Muzsákhoz (Magyar Minerva név a. versgyűjtemény. Ebben az I. kötet Ányos a II. Virág Baacsányi által. Virág ennek örvend) Hová ragadtok... De mely prósa: Itt e magányos szent helyeken fogom... Itt vége a *Feierlich*-nek; Így a Vályi geographushoz. Zeng a dicsőség temploma, vigadoz a benne boldog fényei közt lakó halhatatlanság s jutalmat osztogat a jeles érdemeknek. Te is szerencsés Vályi örvendj; ezen most Lexiconod tann. Dicsőség temploma és Lexicon!...

Az általában hangoztatott megrovásokat ellenmondónak találja az általános magasztalás egyes mozzanataival. A kifejezésekbeli dagály, szószaporítás és értelemtől való üresség hibáztatását megokolatlannak nyilvánítja; azért is helyteleníti, mert a hármat nem választja külön s nem mondja meg, hol melyik hibát követte el B. Aztán így folytatja: «Még nagyobb hiba az, hogy a megróvott expressiókat lexiconi phrasisok gyanánt hordja föl. De már Quintilianus megmondotta, hogy omnia verba suo loco optima, s így az expressiót nemcsak mint olyant, hanem mint itt vagy amott állót, szükség tekintetbe venni. Érezte a szükségét a recensens, midőn a virágos stylus és exaltált expressio példája gyanánt nem csonka phrasisokat, hanem egész verssorokat, sőt épen egész egy versszakot mutatva elő; így lett volna köteles cselekedni jelen esetben is; s kimutatni okoknál fogva, melyik dagályos, felesleges, és értelemtől üres expressio, s nem pedig Becker és Cicero mondására emlékeztetni bennünket. Különben is e tárgy a Dialecticának tárgyai közül való, mert ott van tanítás a terminus vacuus és inanis felől és a hivatkozás magára a tudományra mindig erősebb argumentum, mint egy vagy más íróra, s ez a Becker, ez a középszerű íróknak egyike különös figurát csinál itt Cicero mellett. S hát még ha tudjuk, hogy mit mond! Sem többet sem kevesebbet, mint egyet: Was für Gedanken liegen wol in dieser Stanze:

Liebe deines Tempe Rosenauen
Gränzen an bedornete Wüstenein,
Und ein plötzliches Gewittergrauen
Düstert oft der Freundschaft Aetherschein.
Hoheit, Ehre, Macht und Ruhm sind eitel;
Eines Weltgebieters stolzen Scheitel
Und ein zitternd Staub am Pilgerstab.
Deckt mit seiner Dunkelheit das Grab.

Und doch frage einer die erste beste Mamsell, ob die Stanze nicht göttlich ist.»

Sorra veszi a Kölcsénytől gáncsolt kifejezéseket. Valamennyit megmagyarázza iparkodva a képes beszédet szülő szemléletre visszamenni, s bizonyítja, hogy a maguk helyén épen nem oly exaltáltak. A Tündér ambrosziát hinteni' mentsége pl.: «Ha a recensens dagályt, feleslegvalóságot s értelmi

ürességet nem találja e mondásokban: Álmaim tündér ligetét te himzed bájos ecsettel: mennyivel kevésbé találhat akkor ebben tündér ambrosia, akár ebben ambroziát hinteni. S még inkább helyén van ez, ha tudjuk, hogy Chloe felől mondja ezt s fölkiáltó visszaemlékezésében: Láttam, látta Chloét andalodó szemem. Andalodó szemet mond, mintha Chloét az isteni szépet testi szemekkel látni sem lehetne, fölkiált ismét: Oh mint lenge felém, s újra mint valami szellemi lényt tünteti elő: s mint mosolyodt reám! Mint Cynthia csillaga a latmosi szép szenderedő felett; tehát ismét mint tündér s így igen természetes, hogy Chloe lehellete tündér ambrosziát hinte, s olyant hinte, mint a következő sorok mondják, mint a hesperi kert mennyei lombjai, nincs olly illat egész Tempe virányain s Callirhoe partjain. Ez az egész óda csupa tündér scenárium. A költő ég és szíve elolvadt.»

A ,pólya örömebe mártani' magyarázata: «Való, örömebe mártani nem lehet; való, hogy a pólyának öröme nincs: de az álomnak sincs tündérligete s azokat bájos ecsettel hímezni szinte lehetetlen: Azonban nem lexicograph czirkalommal kell mérni e szókat s nem az infinitivusban, nem grammaticailag, hanem úgy és ott ahol áll. E részben a régi grammaticusok tudománya a soloeicismusok felől nevezetes. B. a sonetról azt mondja, hogy azt Laura ölen Cypris rózsalehellete nemzette. Laura öle volt tehát pólyája a sonettnek, s e születésnek, e pólyának örömebe mártsd te Sonett Kazinczy lelkét s zárd ki tőle a Petrarca busongását, vagy ismét képpel: zárd ki cziprusodat Kazinczy hurjaitól. S így Széphalom Vaucluse, Sophie pedig Laura leend. E dal egyébként a Kazinczy Szonett muzsája szerint festi Kazinczyt.»

A ,göztorlatok Alpesi'-hez Csokonaiból, e kenyér sik óceánjá'-t, Schillerből az ,aufgewälzte Tatenberge'-t idézi párhuzamul, aztán így folytatja: «A göztorlatok igenis hegyek módjára jelennek meg s mint a tenger hullámai mondatnak hegyeknek, így mondathatnak hegyei a göztorlatoknak is... Melpomene zokogva énekl, mint jelent meg Wesselényi hazája egén, tudnillik, mint orkán, mint olympi láng s mint ilyen megrázá nem a gözt, mert a gözt rázni valóságos bombaszt volna, mert minden félig fejtett figura bombaszt, hanem megrázá a göztorlatok rengetegét s minthogy a rengetegnél még specificusabb az Alp s tehát érzékibb s tehát poétaibb, megrázá W. a göztorlatok Alpesit.» (Hivatkozik még a *Felkölt nemességhez* c. költeménynek jég-alpesek szavára is.)

Tisztán fölismeri az *Életphilosophia* hibás nyomtatását s Kölcséytől való félreértését és elferdítését a «gigászi örök vár chaosa» szavakban: «Az örök itt nem adjectum, hanem substantivum a költeménybe nem illő sesquipedalis örökkévalóság ... helyett, a vár hasonlólag nem substantivum, hanem ige; s az egész gondolat így van: hol a nagy a véghetetlen örökkévalóság vár reám, s chaosába elmerít, s a gondolatot széppé a gigászi epitheton alakítja, melly nem felesleges, hanem szükséges itt, hol rózsapárna, Cypris ambrás öle, az aranyszázad istene és pásztorai jelennek meg, hol isten hág Olympusra, s Dodona berke dördül, ott az örökkévalóságnak gigászi alakban kellett föltűnnie.»

WALDAPFEL JÓZSEF.

NAGY IGNÁC ISMERETLEN LEVELE ÉS JEGYZETEI A BÁNK BÁNRÓL.

A Nemzeti Múzeum könyvtárában van Katona József 1821-es kiadású *Bánk bánjának* egy érdekes példánya, melyet Nagy Ignác küldött cenzúráztatni. A könyv a cenzúra hivatalba meg is érkezett Pesth 14. Máj 1840-ben, ott 50-es számot kapott s a következő engedéllyel került ki: «Admittitur ad reimprimendum Budae 25. Máj 1840. Ottinayer (?) R[egius] Libr[orum] Censor». A könyvhöz hozzá van kötve Nagy Ignác fölterjesztő levele és hozzáfűzött Jegyzetei. Nagy Ignác ebben az időben tagja volt a Nemzeti Színház drámabíráló választmányának a s ugyanekkor a színház *Szinmütárá*t szerkesztette.

A levél szövege:

Pest, május 14-ikén 840.

Tekintetes ur!

Az ide mellékelt dráma, «Bánk bán» mind Budán, mind Pesten oly nagy szerencsével adatott a' magyar színpadon, hogy már valamennyi példányát mind eladták a könyvárusok, és ezen okból másodszori kiadása igen kívánatos lett. Bátorodom tehát a' tekintetes urat alázatosan kérni, méltóztassék e drámát aláírni, hogy újra kinyomathassam Szinmütárámban.¹ Maradván hálás tisztelettel

A' tekintetes ur

alázatos szolgálja
Nagy Ignác.

A *Jegyzetek*:

1. Jelen dráma mind a budai, mind a pesti magyar színpadon oly nagy tetszéssel adatott, hogy gyűjteményemben közlése által kedves dolgot vélek tenni szíves olvasóim előtt.

2. A kiadást változatlanul az 1821-iki nyomtatás szerint eszközölém, csupán némelly helyesírási eltéréseket módosítván.

3. Szándékom volt ugyan némi jegyzeteket közölni a korán elhunyt szerző életéről; de minden fáradozásom mellett sem juthaték semmi közlésre méltónak nyomába, s csak többekkel együtt ohajtanom kell, hogy más külön valaki szerencsésbb legyen e tekintetben és hirlapi utón értesitse a közönséget Katona József életéről s munkáiról.

N. I.

Közlő: KOZOCSA SÁNDOR.

BARTÓK LAJOS LEVELESLÁDÁJÁBÓL.²

Bartók Lajos, a múlt század utolsó harmadának egyik legnépszerűbb lírikusa és drámaírója, élénk részt vett kora irodalmi életében. Szinte minden jelentősebb író társa felkereste levelével. Akik felfedezték benne lényének legrokonszenvesebb vonását, az irodalom iránti végtelen rajongását, azok lelkes barátjává lettek, azonban élclapjainak bátor és — jobbára valamely szellemes ötlet kedvéért — nem egyszer kíméletlen hangjával sok ellenséget is szerzett magának. Mindez megszólal az alább közölt, Bartókhoz írt levelekben.

¹ Meg is jelent ott, mint a tragédia második kiadása: I. kötet 11. füzet. 1840.

² A költő rokonának, Baróti Lajos úrnak szíves engedelmével.

1. Endrődi Sándor levele.

Édes Lajosom!

Gráz, dec. 6. 1876.

Költeményed leirhatatlan hatást tett rám.¹ Ha láttad volna szakadó könnyemet (sirtam, mint egy gyermek, s ezt nem szégyenlem neked bevallani); ha tudtad volna, hogy e pillanatban túláradó szívemmel mily édes-örömet öleltelek volna keblemre: most fölőszleges lenne elmondanom, hogy irhattál verset, melyért többen megtapsoltak, de nem irtál olyat, mely valakit jobban, igazabban meghatott volna, mint ez a vers ememet. Pedig nem könnyen lágyít el költemény s az, hogy hozzám van írva, nem kápráztat annyira, hogy hiúságból hazug hatásokat disputáljak magamra. Oly hangon szóltál hozzám, édes barátom, aminő hangon énhozzám még eddig *senki sem* szólt és ezt nem fogom neked elfeledni soha és ha majd túl leszek ezeken a kinos-keserves fájdalomokon, melyek (nem tehetek róla) arra készítetnek, hogy lantom legsikoltóbb hurjait tépjem s melyekkel már éve kóta küzdöm a legörültebb tusát; ha majd lesz eröm kiszakgatni lelkemet ama láncok közül, melyek még mindig fogva tartják s bár mindörökre boldogtalanul, de visszatérhetnek régiebb álmaimhoz, azokhoz a tiszta álmokhoz, melyek nem csupán egy lényt öleltek át, de átöelve tartották az egész világot; és ha majd oly dalokba kezdek, melyek «férfiuhoz illenek» — jegyezd meg: ebben legfőbb érdemed neked lesz, ki szereteted őszinte s legmeghatóbb hangjain figyelmezzettél engem arra, hogy hivatásom többől áll, mint odadobni szívemet egy boldogtalan érzésnek, az örök csüggedésnek, az örök lemondásnak.

Még sokat szeretnék mondani, de a többit majd később, ha nem leszek annyira elfogulva. Azt aztán majd add át a Vasárnapi Ujságnak is és közöld. Még egyszer tiszta szívemből köszönöm szép költeményedet és kérlek: tarts meg továbbra is, mindig barátságodban, — nem fogod érdemetlenül pazarolni.

Egész lelkével ölel szerető barátod

Endrődi

2. Szász Károly levele.

Tisztelt Uram!

Az «Örtüzek»-et megkaptam. Már előbb átlapoztam volt a Nagy Miklós szívességéből, ki egy füzetlen példányt küldött nekem, a V. U. múlt számában meg is történt főlemlítés végett. Nekem a füzet sok darabja tetszett; tetszett bennök az erőteljes hang, olykor az alkalmiság mellett is valóban költői tartalom, a nyelvük néhol megkapó szépsége.

A többi közt az első költemény is tetszett, noha abban én is érintve vagyok. Eszembe sem jutott abban (az ön magyarázata nélkül is) sértést látni.

Az Ellenőr megjegyzését nem is láttam; mikor az megjelent épen Gyulainál künn voltam Leányfalván s mire hazajöttem a szám elhányódott; de bizonyossá tehetem önt, hogy úszítottatni magamat különben sem hagyom. Egyébiránt is az éleztapok, melyek szívesek túlságig foglalkozni csekély személyemmel, hozzászoktattak, hogy nagyon érzékeny ne legyek.

Fogadja köszönetemet szíves küldeményéért s barátságáért.

Budapest 1877. VII. 31. Őszinte tisztelője

Szász Károly

¹ Levél költő barátomhoz; Bartók első verskötetében, az Örtüzekben jelent meg.

3.--4. Csiky Gergely két levele.

Temesvár 1875 I. 30.

Kedves Szerkesztő Ur!

Az Ön levelei mindig úgy törnek be kietlen szomorú magányomba, mint a napsugár, de nem mint egy napsugár, hanem mint egy egész kosár napfény, és hosszú időre megvilágítják sötét szobámat, hol különben egyedül élek, mint a bagoly. Mostani levele is oly kellemes lelki állapotba hozott, hogy szinte mosolyogtam tanítványaimra, amin azok szerfelett csodálkoztak. Ne feledkezzék meg ezután sem rólam, kérem a mindenható egekre! Ön most az egyetlen kapocs, mely engem Pesttel összeköt.... no de nem merek sentimentáliskodni, mert még kinevet, mert bármennyire szeretem Önt, mégsem szünt meg félelmes lenni, Ön a rettenetes satyra mestere, a félszességek szörnyű ostroma!

A mi Bolond István urat illeti, neki én hü előfizetője vagy mint Lonkay mondja törzshive maradok haláláig, t. i. az én halálomig, mert az ifjú úr oly ésszerűvel indult neki, hogy bizonyára túl fog engem élni. Azért nem is fog engem az előfizetéstől elrettenteni semmiféle fenyegetés által. Különben az irodalomtörténeti hűség érdekében megjegyzem, hogy én nem a hozzám küldött felhívás folytán fizettem elő, mert azt nem is láttam, lévén akkor Aradon s onnan küldvén el praenumeratiómat a lapokban látott jelentés nyomán.

Ez azonban nem gátol abban, hogy hű munkatársa, vagy ismét Lonkay szerint szellemi bajnoktársa legyek. De hogy és mint? Itt az Isten háta megett micsoda érdekes pontot tudjak találni, mely nem avult el, mire hozzám ér? Aztán meg olyan könnyen nem is merek neki vágni a viczczelődésnek, mert oly függén találnék majd forgolódni, mint a bivalyborjú, mikor az öleb példáján lelkesülve a kisasszony ölébe ugrott. Egészen más lenne, ha Pesten lennék; ez esetben nem lenne Önnek megátalkodottabb munkatársa mint én. — Ez különben ismét felszakítja az én örökös fekete pontomat, a Pestre-menetel kérdését. Azt hiszem, ebből most Szigligeti szomorú halála után egyelőre nem lesz semmi. Ő kieszközölte volna, de hát meghalt. A fővárosi lapokban is tetszett talán olvasni, hogy a Sziniképezde elméleti tanárságára Paulay helyett engem akarnak meghívni. Ez Szigligeti műve volt, kaptam is tőle ez ügyben több levelet, de még nem jöttünk egészen tisztába, mert a 800, vagy legjobb esetben 1000 fr fizetést keveslettem, midőn utolsó levelemre válaszát vártam, mely döntő lett volna, akkor vettem halála hírét. Ezzel azt hiszem, az én kilátásom is meghalt, mert az bizonyos, hogy folyamodni senkinek sem fogok, helyembe pedig nehezen jönnek. Így tehát csakis a véletlen szerencsében bízhatok, addig pedig maradok a fővárosba néha feltekintő borus vidéki vadpoéta.

Maor urat el ne felejtse nevemben hatalmasan megtisztelni. Igaz ugyan, hogy az általa megtelegrafirozott fényes siker nem volt épen oly «fényes», de ebben én a nagy filozophphal tartok, hogy nem mindig papsajt. Azért az ő szívessége és udvarias figyelme ezerszeresen emelkedik értékében, nem rettenvén vissza egy kis tuzástól sem, hogy nekem egy jó éjszakát szerezzen. Kérem, figyelmeztesse őt, hogy hungáriai lakását el ne hagyja, mert fényes ábrándjaimban előkelő helyet foglal el azon kép, hogy majd egykoron, ha Pestre jutok, együtt fogunk lakni a 3-ik emeleten.

És most bocsásson meg, hogy ily hosszú szószátyárkodással raboltam el drága idejét. Ugy neki eredt tollam s tele szivem annyit diktált bele, hogy ha féket nem vetnék neki, a harmadik levélpapíron sem futná ki. És mit mondana akkor az ország, mely egész héten lesi, melyik ministert üti nyakon a jövő vasárnap? Azért hát engedje meg, hogy most további drága barátságába ajánlva magam igaz tisztelettel és szeretettel maradjak

őszinte híve
Csiky Gergely

Kedves Bartók Ur! Ha a következő sorokban közelgő örültségem symptomáit fogja észrevenni, ne haragudjék meg, hanem szánakozzék rajtam. T. i. megint erről a szerencsétlen szüretéről írok. Azt akarom ugyanis tudtára adni, hogy én mind 6.-án, mind 14.-én Aradon, illetőleg a szüreten leszek s így a két idő közül a melyik önre nézve kellemesebb, azt méltóztassék választani. Ha 6.-án van kedve jönni, Aradon fogom várni, ha 14.-e iránt érez hajlandóságot, magam fogom Pestről lehozni. És most ígérem, hogy a boldogtalan szüretől többé nem írok, vagy ha igen, úgy az a levél a Lipótmezőről lesz keltezve.

Jelentem egyszersmind, hogy elbizakodva a fényes kilátásokba, melyet ön elem tüntetett, holnap beadom hivatalos lemondásomat, s az «Ellenállhatatlan» előadása után, azaz november 1-től állandóan pesti lakos leszek. Addig is tehát, míg személyesen fölmegeyek, legyen szives alkalmilag egy-két szerkesztővel beszélni, s hatalmas ajánlata által nekem munkát szerezni.

A viszontlátásig ezer üdvözlettel
tisztelő őszinte híve

Temesvár, 1878. október 3.

Csiky Gergely

(Bartók elfogadta a meghívást, s a szüreten, vendéglátó gazdája biztatására írta első színművét, *A legszebb c. vígjátékot*.)

5. Herman Ottó levele.

Tisztelt Uram!

Ma éjjel a szerkesztőségbe térve, a lapban ott találok versét. Én vétettem ki. A midőn Verhovay elesett, az, a kiről ön egy hozzám intézett levelében azt írta «örjüngő, részeg toll», mások nem létében én ugrottam a helyére, nem hogy helyét betöltsem, hanem, hogy lapját fönntartsam, úgy ahogy bírom. Rólam ön úgy nyilatkozott, hogy «kétkulacos», noha nem szerkesztettem az Üstököst, tagja sem voltam a Jókai fuzionált irodalmi elzavaró intézetének; sőt több! a midőn utolsó előtti versével fölkereste a szerkesztőséget s önt hozzám utasították, azt mondta hogy nem ismer. Vajjon mily lélekkel tud ön egy «részegtollú» ember orgánumához jönni, a melyet oly ember szerkeszt, a kit ön nem ismer?

Méltóztassék csak a józan tollak és ismeretes emberek között mozogni. Ketten készen vagyunk az életre. Másodszor mondom.

Budapest, 1880. január 18.

Herman Ottó

(Az A Függelenség hivatalos levélpapírosán.)

6. Endrődi Sándor levele.

Nagyvárad, 82. 17/10.

Kedves Lajosom! A lapok nagy része a Pesti Napló után közölte Petőfi-ódámat. A Pesti Napló pedig jónak látta a 11-ik strófát kihagyni, mert abban lázító sorok fordulnak elő. Mikor Jókai agyon magasztalja a mai kormány politikáját: nagyon természetes, hogy már csak a kormánypárti hangulat kedvéért is kilökik az én republikánus zamatu strófámat, hogy fujnák fel az egész jelenlegi boldogságot! Légy szives, és pörköld az orruk alá. Ugyis a csömörletig loyális nép vagyunk s azt hiszem, hogy ebből a fényes alkalomból te sok bölcs bolonságot elmondhatsz.

Szeretettel ölel barátod

Endrődi

7. Tóth Kálmán levele.

(Tóth Kálmán megúnva az élc lap-szerkesztést, az amúgy sem fényesen jövedelmező Bolond Miskát felajánlotta Bartóknak. A következő levélben ezen ajánlat részletei olvashatók.)

Édes Uram! — A 160 fr honorárium meglesz. A tantiem úgy fog arányosítani, amint ön akarja. A képek szaporítására ad még az «Athenaeum» évenként 350 fr-ot — csupán a 3 évi fennállási biztosítást nem akarja, úgy okoskodván, hogy a lap, ha jelenlegi előfizetői megmaradnak, úgy is fennáll, de ön a prenumeransokat nem hogy fogyasztani, de emelni akarja és fogja: ergo nincs szükség biztosításra. Különben is az Athenaeum becsúgyat csinál abból, hogy vállalatai fennmaradjanak s nov. végén egy mutatványszám szétküldésére is hajlandók.

Kérek tehát mielőbbi nyilatkozatot, hogy igen-é, vagy nem, mert a lapot ön nov. 1-én venné át, precizálná a honoráriumot, nekem pedig az eddigi munkatársaknak fel kellene mondanom.

Ajánlom a dolgot. Én is jobb kedvvel munkálkodom, ha nem «muszáj».

— Kézszorítással

Pest, 1893. okt. 2.

Tóth Kálmán

8. Ábrányi Emil levele.

Tisztelt Uram!

Én értem a tréfát s a jó élcznek sokat megbocsájtok, de czélzatos rosszakaratot, szellemtelen, ostoba rágalmazást nem tűrök még azoktól sem, a kik az élcz szabadalmával mentegetik malitiájukat. Az ön lapjában egy szemtelen ficzkó mértéktelenül kezd ellenem handabandázni s annyira túllépi a megengedett határt, hogy engem is tiltakozásra kényszerít, a ki pedig nem sokat törődöm Hanswurstiádákkal. Arra figyelmeztetem önt, hogy annak a bizonyos hitvány ripőknek több mérsékletet ajánljon, mert ha még egyszer olyat produkál, mint a legujabbi sértő bárgyuság, elégtételt nem abban fogok keresni, a miben eddig: — a megvetésben.

Sapienti pauca; remélem, enyi elég lesz tájékozásul a jövőre nézve.

Tisztelettel

Ábrányi Emil

9. Csiky Gergely levele.

(Egy ártatlan kritika miatt összekülönbözött a két író. A harag nem volt oly komoly, hogy ha Csiky halála közbe nem jön, ne találhatták volna meg a kibékülés útját.)

Budapest, 1881. okt. 22.

Miután formálisan felmondtad a barátságot, nem tudom, hogyan szólítsalak; azért ne vedd rossz néven, ha megszólítás nélkül kezdem. Leveledet elégettem sértéseivel és gyanúsításaival együtt. Hiszem, hogy csak felhevüléssel irtad, s ha egy év múlva elolvasnád, magad is megrestelnéd. De én elfeledtem, mi volt benne; hanem arról meggyőződtem, hogy az a benső viszony és mindennapi együttlét, mely eddig köztünk volt, többé nem vezetne jóra. Én betegesen ideges vagyok, a kivel kiméletesen kell bánni, te pedig épen a kiméletet nem ismered.

Elégszer tapasztaltad, mi volt legérzékenyebb oldalam, s mégis újra meg újra felingerelted, s akkor én is mondtam olyanokat, miket később megbántam; de akkor azt sem tudtam, mit beszélek. A kölcsönös megbántásoknak így sohasem lenne vége. Jobb lesz hát, ha távol maradunk egymástól. De az nem szükséges és nem is férfias, hogy rugásokkal váljunk el. Eltekintve személyeinktől, van közös nemes törekvésünk, vannak közös tárgyai szeretetünknek és gyűlöletünknek, és van sok közös komisz ellenségünk. Azt ajánlom tehát, hogy ha akárhol is találkozunk, viseljük magunkat egymásiránt azon a módon, mely hozzánk illik. Ne keressük egymást, de ha találkozunk, beszéljünk úgy egymással, a mint két ismerős szokott, a kik távolról becsülik egymást. Akármit fogsz tenni, én ezután így fogok irántad érezni és tenni.

Csiky Gergely

10. Gyulai Pál levele.

(Ismeretes a Gyulai Pál és Bartók közötti kérlelhetetlen ellenségeskedés. Ez a levél még a békésebb időkből való.)

Tisztelt Szerkesztő Ur!

Sziveskedett ön felajánlani az «Olcsó Könyvtár» számára «Zulejka» című fordított drámáját és a «Legszebb» című eredeti vigjátékot. Ez utóbbira nézve némi nehézség forog fenn, a mennyiben az első kiadás még nem kelt el, sőt feles számú példányok vannak belőle s így a Franklin Társulat nem hajlandó egy olcsóbb kiadást adni, mert megrontaná a drágábbat.

A mi Zulejkát illeti, én a darabot nem ismerem, azért sziveskedjék a kéziratot beküldeni, hogy elolvashassam. Egyébiránt csak tavasz után kerülhetne reá sor, mert a nyomdának már átadtam vagy tizenöt füzetet, s ez eltart tavaszig vagy tavasz végéig.

Maradtam teljes tisztelettel

alázatos szolgája

Budapest, 1882. jan. 7.

Gyulai Pál

11. Vadnai Károly levele.

Tisztelt barátom!

Harag indit e levél írására, és azért írom önnek, mert meg vagyok győződve, hogy ön osztozik e haragban.

A tekenős békáról állítják, hogy sokszor néz az égre, nem hogy az «azur»-ban gyönyörködjék, hanem hogy lássa röpülni a madarat. Azért nézi

csak, hogy irigyelje s aztán felkavarja maga körül a mocsár vizét. Ilyen piszkos vízbe mártja tollát az a teknős-béka sereg, mely valamelyik kávéház «feketéző» asztala körül elhatározza havonként lerántani Csiky, mert fölöttük röpül.

Igy van most is «Anna» után. A kis Reviczky a «Hon»-ban, a még kisebb Spectátor a «Függetlenség»-ben — nézze — hogyan bánnak vele. Nem szabad ezt túrni. Önnek megvan az élc fegyvere s bizonyára elbánik velök e fegyverrel. De ez nem elég. Szeretném, ha a «Föv. Lapok»-ba is írna mielőbb e dolgról egy pikáns cikket. Irodalmi lapnak is fel kell szólni. Magam azért nem írom meg, mert attól félek, hogy gorombaságom lapos lenne. Az ön tollának *éle* kell ahhoz, hogy a gorombaság irodalmilag jogosult legyen. Szeretném, ha nevét is aláírná. Nem röstelhetjük ily ellenségekkel szemben, mint barátok nevünkkel állni ki; ön, a ki írja a cikket, én, a ki erre felszólítom és kiadom.

Ne halasszuk, tegyük meg a dolgot.

Ez nem pajtáskodás. Barátunk Csiky nemcsak rokonszevünk, hanem írói becsülésünk által.

Nyugodt vérem dacára, fellázit e méltatlanság és ez izgalomban bizonyára társat bírok kegyedben s ezért írok és kérek

őszinte barátsággal

Budapest, 1882. ápr. 29.

Vadnai Károly

A levél megírása után kapom a mai «Budapest»-et, mely azt állítja, hogy «Anna» a Charles Lafont és Frédéric Bécharde «Le passé d'une femme» (1859-diki francia színmű) fordítása. Tehát ismét plágiumvád! Jó volna, egyúttal ezt is tisztába hozni.

(A Fővárosi Lapok hivatalos levélpapírosán.)

12. Kiss József levele.

Budapest, 1898. decz. 20.

Kedves Lajoskám.

Sajnálom, de szerdán nem látogathatok el hozzád még ha a saját megválasztatásom kerülne is szóba.

Ájánlásaimat azonban engedd, hogy elétek terjesszem:

1.) *Gozsdu Eleket*, akit már egy évtized előtt kötelességünk lett volna beválasztani. Ma is actív író, csak pár hónap előtt adtam ki tőle egy gyönyörű novellát. Egyébképpen Zomborban lakik és törvényszéki elnök, ami nem akadály.

2.) *Gárdonyi Gézát*. Ehhez a névhez nem kell kommentár.

3.) *Makai Emilt*. Ehhez kellene; de diplomáciából elhallgatom.

Válaszatok be fiaim, egy zsidót, az neki nem árt, nekünk esetleg hasznunkra lehet. Azt fogják mondani, hogy a Petőfisták mesterük szellemében működnek

Kebelezd be, édes fiam Lajos, ezen intim megjegyzéseimet, bölcs tanításaimat és tarts meg engem a te baráti jóindulatodban

Híved

(A Hét hivatalos levélpapírosán.)

Kiss József

Közli: KNÖPFER LÁSZLÓ

MAGYAR KÖNYVEK FRANKFURTBAN (1625).

Évek óta foglalkoztat az a kérdés, hol és milyen körülmények között lép be a magyarság Európa irodalmi tudatába. Kutatásaim során¹ kiderült, hogy alig van a magyar szellemi életnek fontosabb mozzanata és teljesítménye, amelyről a külföld ne vett volna tudomást. A kultúrbarbarizmus, az «illiterátus»-ság vádjá, amellyel elsősorban a humanisták illetik Magyarországot, igen termékenynek bizonyult: a szellemi magyarság képviselői mindent elkövetnek, hogy megcáfolják. A vita századokig tart s azzal az eredménnyel jár, hogy a magyar műveltség kérdése napirendre kerül s ott is marad most már mindvégig. Útleírások, történeti és művelődéstörténeti munkák, a külföldi iskolák magyar származású tanárai és hallgatói révén egyre gazdagabb magyar vonatkozású «szellemtörténeti» anyag szivárog lexikonokba, bio- és bibliografiákba. Akad néprajzi, karakterológiai kísérlet, amely oldalakon keresztül jellemzi és elemzi a magyar embert (J. Boemus, Joh. Barclay). Janus Pannonius, Bonfinius, Turóczi János, Dudith András, Sambucus, Dávid Ferenc, Szegedi István, Pázmány, Istvánffy Miklós, Szenczi Molnár Albert... lassanként elidegeníthetetlen alkotórészeivé válnak az európai irodalomtörténet állományának, s ez nemzedékről-nemzedékre, századról-századra egyre újabb elemekkel bővül. Egy elem azonban alig szivárog át a határon: a magyarnyelvű irodalom. Annál meglepőbb s a maga nemében egyedül áll az a rövid könyvjegyzék, amelyre egy 1625-ben megjelent frankfurti bibliografiában akadtam. Ez a bibliografia — *Bibliotheca exotica, sive Catalogus officinalis librorum peregrinis linguis usualibus scriptorum, videlicet Gallica, Italica, Hispanica, Belgica, Anglica, Danica, Bohemica, Ungarica, etc. omnium quotquot... in Nundinis Francofurtensibus prostant ac venales habentur*. Francofurti, Par Balthasar Ostern. Anno MDCXXV. — felsorolja a Frankfurtban kapható francia, olasz, spanyol, holland, angol könyvek tömegét s végül néhány magyar könyvre is felhívja az olvasó figyelmét. Csupa századeleji «újdomság»-ról van szó, — ez kedvező fényt vet a frankfurti könyvkereskedelem fűrgeségére. Itt adjuk a jegyzéket: kétségtelenül több pusztá furcsaságnál, igazi művelődési okmány.

**Catalogus Librorum Hungaricorum qui Francofurti
in bibliopoliis et officinis prostant.
Libri Theologici.**

Codex Bibliorum in linguam Ungaricam translatus. Prostat Francofurti apud Viduam Levini Hulsii. in 4.º — Psalterium Hungaricum. Szent David kiralynac es Prophetanac Szaz ötren (igy!) Soltari az Franciain notaknac és ut tsekneec (!) módgyokia most uyonna Magyar versekre fordittac és rendeltett az Scinzi Molnar Albert által. Herbornae apud Christophorum Rab. 12. 1607. (Leírását l. Szabó, I. 187 l.) — Biblia Sacra in Ungaricam linguam

¹ L. következő tanulmányaimat: *Czvittinger Specimenjének német visszhangja* (Munkácsi-émlékkönyv 1930). — *Ungarns Eintritt ins literarhistorische Bewusstsein Deutschlands* (Deutsch-Ungarische Heimatsblätter.) 1930—31. 1933). — *A magyar nyelv felfedezése*. Budapest, 1933.

² Károlyi—Szenczi Molnár, Hanau 1608. Leírását l. Szabó, I. 188 l.

translata. Oppenheimij apud viduam Levini Hulsii in 8. 1612. (L. u. o. 197. l.) — Alberti Molnari Szenciensis Ungari Postilla Abrahami Sculteti e Germanica in Ungaricam linguam conversa. Oppenheimii, apud Hieron. Gallerum in 4. 1617. (L. u. o. 214. l.) — Secularis Concio Evangelica Sculteti in Ungaricum Sermonem conversa per Albertum Molnarum, Ungarum, Rectorem Scholae Oppenheimensis. Oppenheimii, Hieron. Galler. 4. 1618. (L. u. o. 217. l.) — Basilicon Doron Ungarice conversum a Georgio Korotz cum annexis trium praeclarissimorum virorum epitaphiis... Oppenheimii, in officina Galleri in 12. 1612. (L. u. o. 198. l.) — Confessio Helvetica Ungarice conscripta. Oppenheimii ap. Hieronym. Galler. 8. 1616.¹

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF.

Helyreigazítás.

Az IK. mult évi folyamának IV. füzetében közöltem Szabolcska Mihály hagyatékából Masznyik Endre evangélikus főiskolai tanárnak Szabolcskához írt leveleit; az egyikben (407. l.) súlyos vádak olvashatók Trsztynszky evangélikus lelkészről. Ezekre a vádakra vonatkozólag Raffay Sándor dr., a bányai evangélikus egyházkerület püspöke, akinek — épúgy mint Masznyik Endrének — Trsztynszky tanára, majd tanártársa volt, a következő helyreigazító nyilatkozatot küldte:

Trsztynszky magyar-tót lelkész és esperes, aki csakugyan komoly püspök-jelölt volt, soha sem volt «komisz fráter». Egyébként Masznyik Endre egyik leányának keresztapja is volt. Őt tartottuk és tartotta mindenki a dunán-inneni kerület magyar nemzeti érzésben vezérkedő papjai közül a legelsőnek. Egészen igazságtalan az a megállapítás, hogy egyházi gyűléseken folyton németül beszélt, pedig csak törte a német nyelvet. Tótul és németül ugyanolyan szépen, világosan és folyékonyan beszélt, mint magyarul. Az egyházi gyűléseken pedig soha másképp, mint magyarul, nem szólalt fel, kivéven ha valami magyarul nem tudó civisnek valamint meg kellett magyaráznia. Soha sem adta oda magát sem csúf önző érdekből, sem más okból pángermán szövetkezetnek. Én tizenöt álló esztendeig voltam a legközvetlenebb tanuja Trsztynszky papi működésének és soha mást mint a legkifogástalanabb magyar-érzést tőle nem tapasztaltam.

Egyébként még csak azt jegyzem meg, hogy a kivégzett német pap neve Rázga Pál volt. Megérdemli, hogy nevét kijavítsuk, mert német pap létére meghalt a magyar hazáért.

Készségesen közreadom ezt a nyilatkozatot, abban a tudatban, hogy szolgálatot teszek az igazságnak.

Szerk.

¹ Szenczi Csene Péter fordítása. (L. u. o. 211 l.)

KÖNYVISMERTETÉS.

H. von Szirmay-Pulszky: Genie und Irrsinn im ungarischen Geistesleben. München, Ernst Reinhardt, 1935. 8. r. 212 l.

Aki ezt a könyvet olvassa, a szerint kap benyomásokat, milyen minőségben teszi ezt. Az irodalomtörténetíró igen érdekes, sőt lebilincselő, de helyenként torznak is tetsző benyomások hatása alatt áll; az ideg orvos pedig tudományos beállítottsága szerint fog élenként ellentmondó megállapításokra jutni. E sorok írója az utóbbi minőségben végzi a könyvnek ismertetését, így természetes, hogy szakszerű megjegyzéseket fog tenni, vagyis pusztán ideg orvosai szempontok alapján szól a munkához. Szerző a magyar szellemvilágban szereplő lán gész és elmezavar kölcsönhatásait fejtegeti, miközben szinte lemásolja Lange-Eichbaum német pszichiáter felfogását a lán gész mibenlétéről — ezt mint magára nézve egyedüli útbaigazítót munkája bevezetésében ismerteti a szerző. Lange-Eichbaum szerint négy körülmény határozná meg a lán gésznek és elmezavarnak egymáshoz való viszonyát. 1) A történelmi ember a cselekvés szempontjából keveréke az értékes és kevesebb értékű («bionegatív») vonásoknak; 2) nagy és értékes cselekedetek statisztikailag gyakrabban köszöntenek be rendellenes indítékokra, semmint rendesekre; az előbbieket lehetnek ideges túlfeszültségnek, túlzott képzeletnek, mérge behatásoknak, kóros lelki élményeknek következményei; 3) a lán gésznek alapvető feltétele a dicsőséges hírnév («Ruhm»), melynek kiképződésében szerepe van a genialis ember sajátos, szinte idegenszerű voltának, illetőleg tragikus sorsának, és így megesik, hogy nagy, jelentős munkának az átlagtól nagyon elütő, idegen színezete lehet; 4) fontos tényező a Lange hirdette úgynevezett «Genie-Akkord», a hírnéven alapuló lán gész kicsendülése, és ez statisztikailag nagyobb gyakorisággal fordul elő kóros természetű hírnév esetében. Lange szerint az, ami rendes és egészséges, nem tűnik fel, míg a beteges alapon cselekvő egyén sokkal inkább épen ezáltal válhat híressé, ennek nyomán előbb lesz belőle lán gész. Mindezek után a szerző az ú. n. genialis cselekvények jórészen ideg beteges hátteret, idegkóros rü gókat tulajdonít; ehhez még hozzá kell vennünk kiegészítésül, hogy ő a Freud-féle lélekelemzés teljes híve lévén, fejtegetéseiben a különböző kóros lelki komplexusok (Oedipus, szadisztikus, incest, stb.) nagy szerepet játszanak. Ezek után érthető, hogy a szerző a genialis emberek jórészeről nem biográfiákat, hanem ú. n. pathográfiákat rajzol — épen ez részünkről a munka ellen tett alapvető kifogásunk. Mert tartasuk szem előtt, amint ezt a sorok írója már többször hangoztatta, hogy a lán gész elsősorban az alkotó természetnek a «csúcsteljesítménye» és így a természetnek csodálatraméltó, ragyogó műve, melynek tehát önmagában semmi köze kóros viszonyokhoz,

bár olykor párosulhat kevesebb értékű tényezőkkel is, melyek beteg idegrendszer következményei ugyan, de ezek csupán teherképzékek és mint ilyenek semmiképen sem tartoznak a nagyértékű emberi szellem *lényegéhez*, hanem csak azt bizonyítják, hogy a természetnek vannak sajnos elég számban tökéletlen, hibás alkotásai is. Lange kitűnő stilisztja, nagyobb író, mint természettudós: megvesztegető, könnyed fejtegetéseiben lépten-nyomon találkozunk ellentmondásokkal, hangzatos, de téves kijelentésekkel és a szakszerű bírálatot ki nem álló meghatározásokkal — l. e tekintetben Boda István kritikai megjegyzéseit is; sajnos ő ezekkel mind a szorosán vett elmekórtani, mind a lélektani nézeteket is már erősen befolyásolta, bárha téves irányban. Ezzel szemben a szerző helyes úton járt, midőn a Kretschmer-féle karakterológiára támaszkodik, melynek lényege az emberiség két ellentétes típusának, az alacsonytermetű, tömzsi vagy piknikus, és a nyúlánk, sovány vagy leptosom alakjának kidomborítása, ami lélektanilag az ú. n. cikloid és schizoid emberek csoportjának felállítására vezetett. Az előbbieket a nyílt, közvetlen, gyakorlatilag cselekvő és társadalmilag igen hasznos emberek; az utóbbiak a zárkózott, a gyakorlati élettől távol álló, tehát nem cselekvő, hanem inkább az elméletileg működő emberek, a nagy gondolkodók — ezeknek az utóbbiaknak köszönhető, teljesen eredeti szellemi munkásságuk következtében, az emberiség haladása.

Mennyire tereli szerzőt idegenszerű és el nem fogadható megállapításokra Lange hamis felfogása és a freudizmus, azt többek között az a Vörösmartyra vonatkozó lélektani elemzése is bizonyítja, mely szinte iskolapéldája szerző munkairányának. A nagy emberekre nézve szerinte szinte döntő jelentőségű a szülők lelki világában mutatkozó értékes és ellentétes sajátosságok kereszteződése; ezzel szemben Vörösmarty szegény, jelentéktelen gazdálkodók gyermeke és így semmiképen sem volt «genialer Mischling» (Szirmay). Vörösmarty közismerten meleg érzelmű, közvetlen ember volt, amint Jókai mondta, a költők atyja, míg szerző szerint a zárkózott jellemeknek megfelelő schizothim fejlődési irányt mutatta. Ebben a társaságot szerető emberben lelki világának meghasonlítását véli felismerhetőnek és őt kóros lelki hangulatúnak tartja; sőt ez az ember, mert költők, férfiak társaságában szívesen tartózkodott (hol is lehetett volna szívesebben?), «szublimált homoszekszuális komponens» mutató férfi volt. Arról a Vörösmartyról mondja ezt, akiről ismeretes, hogy fiatal korában Perczel Etelkába volt szerelmes és 43 éves korában a 17 éves Csajághy Laurát vette feleségül! Végül megállapítja, hogy humán-liberális gondolkodása a «latens szadizmus túlkompenzálását» árulta, el s hozzá teszi, hogy többé-kevésbé állandó belső lehangoltsága az alkoholizmus felé terelte; utolsó éveiben feledékeny, szótlan, emberkerülő lett (szerző kérde, nem szenvedett-e agylágyulásban) és ebben az állapotában írta a legnagyobb művét, a «Vén cigányt».¹

Már ebből a néhány adatból is nyilvánvaló, milyen hamis, elfogadhatatlan megállapításokra sodorja a szerzőt a Lange-féle alaptalan kritériumok alkalmazása. Így azt kell mondanunk, hogy hibásan egyoldalú eredményekre jutott az a szerző, akinek szorgalma és fáradságos munkája önmagában

¹ Csupa alaptalan hozzávetés és megannyi bűnös tanítás! Szerk.

igaz elismerést érdemel. Annyival inkább, mert ő az első, aki a magyar irodalomtörténet idevágó nevezetes alakjait körülílektani szempontból méltatja. Kezdi Balassa Bálinttal, azután a következő írókon át vezet bennünket: Zrinyi Miklós gróf, Csokonai, Berzsenyi, Kazinczy, Széchenyi, Kossuth, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Madách, Jókai, Vajda János, Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő, Kemény Zsigmond, és külön fejezetben foglalkozik behatóan és találóan Ady Endrével és Gyóni Gézával, érintvén ebben Tisza Istvánt is. Befejezésül a magyar festőket és különös alapaossággal a két matematikai lángészt, a Bolyaiakat tárgyalja. Mindezen fejtegetésekben több helyütt hivatkozik arra, hogy szükség volna az elmeorvos szakszerű közreműködésére. Hogy ez mennyire igaz, azt csak nemrégiben a Bolyaiakra nézre mutattam ki, Szirmayné állításával szemben nyomatékkal utalva arra, hogy csupán a Bolyai-fiú, János volt elmekóros hajlamú, míg az apa, Farkas, ennek teljesen híján volt, sőt még psychopatha sem volt ezen állapot elmekörtani értelmében. Viszont szívesen elismerem, hogy egyes költői alakok szép, kerek formában kerültek ki szerző tolla alól; ebben a tekintetben különösen Arany Jánost emelem ki. Helyesen jegyzi meg, hogy Arany túlnyomóan cikloid egyéniség, piknikus testalkattal. Joggal figyelmeztet Riedl Frigyes nyomán az ő «mimóza természetére», általánosságban meglévő tökéletlenségi érzéseire, magát kisebbitő hajlamosságára, gátlásaira, melyekből egy hypochonder alaptermészet alakult ki. De ezzel szemben áll szerzőnek szakszempontról való tájékozatlansága, midőn Arany Jánosnak eredendően neuraszténiás lelki alkata (Dóczy Jenő) mellé ellentmondás nélkül helyezi a Boda István által feltételezett hisztériás reakciókat; pedig az említett kétrendbeli megnyilvánulás szakszempontról egymást jóformán kirekeszti. És még olyan, bárha idegérzékeny, de nem idegbeteg egyéniségben, mint Arany is, keresi és meg véli találni a psychopathiás vonásokat, és utal az anyai fixáltságra, az apai tekintély ellen való fiatalkori ellenszegülésre¹ (ezért ment volna színésznek), az Oedipus-komplexusra, mely a «Toldi»-ban azáltal jut állfítása szerint kifejezésre, hogy a költemény főmotívuma a fiatal Toldinak lázadása szívtelen bátyjának elnyomásával szemben. Ezek nézetünk szerint egyszerű belémagyarázások és mélyebb lélektani értékük nincs.

Nagyon messze vezetne és irodalomtörténeti folyóirat keretén kívül álló is, hogyha a nagy szorgalommal kidolgozott anyagnak részletes bírálataba akarnánk bocsájtkozni; és bárha befejezésül is hangsúlyozzuk, hogy a szerző téves nyomon jár, midőn a Lange-Eichbaum csillogó, de szakszempontról teljesen elfogadhatatlan tanának lelkes terjesztőjévé szegődik, mégis úgy véljük, hogy figyelemreméltó adatokat hordott össze, de ezeket előbb szigorú elmeorvosi megrostálásnak kell alávetni, vagyis a 212 lapra terjedő munka egész anyagát szakszerűen át kell értékelni. Ez a körülmény persze az irodalomtörténetíróra nézve a munka hasznavehetőségét nagyon korlátozza, hiszen nincsen azzal tisztában, hogy szerző adatai elme-idegorvosi szempontból mennyiben helytállóak. Azonos állásponton van velünk egy másik szakember, Nyirő Gyula pszichiáter is, aki Szirmayné munkájára

¹ Ez pusztán ráfogás, a tudomány erről az ellenszegülésről nem tud semmit. Szerk.

nézve megjegyzi, «... az ő egyoldalú beállítottsága, valamint psychiatriai ismeretekben való gyengébb tájékozottsága már eleve és elkerülhetetlenül hibaforrásoknak és ítéletbeli tévedéseknek tették alapját.» (*Lángész és örület*, Magyar Szemle, 1936. 3. sz.).

SCHAFFER KÁROLY.

A százéves Kisfaludy-Társaság. (1836—1936.) Szerkesztette Kéky Lajos. Budapest, Franklin, 1936. N. 8-r. 512 l.

Gyönyörű kiadvánnyal ünnepli a Kisfaludy-Társaság fennállásának százéves fordulóját. A Franklin-Társulattól előkelő ízléssel kiállított emlékkönyv tartalmazza a Társaság történetét Kéky Lajos titkár előadásában, a tagok betűrendes névsorát (1836—1935), életidejük, taggávazásztásuk és székfoglalójuk címének, esetleges tisztségviselésüknek adataival; második felében pedig a Társaság ma működő tagjainak dolgozatait. A kötet 512 lapja közé iktatva közli értékes irodalmi ereklyéknek hasonmását, továbbá az összes tagok jól sikerült képmását, háromnak kivételével (Helmezy Mihály, Szenvey József és Hazucha Ferenc), kiknek arcképét, Berzevicy elnök előszavának tanúsága szerint, a leg gondosabb utánjárással sem volt képes a titkár megszerezni.

Bennünket itt elsősorban a Társaságnak Kéky Lajos titkártól 264 lapon megírt története érdekel. Maga ez a terjedelem is tanúskodik arról a szerető gondról, mellyel e kitűnő korrajz készült. Mert korrajz az, bár krónikás hűséggel, a Társaság jegyzőkönyvei nyomán szinte minden ülésről számot ad, de oly művészettel elevenítve meg a nagyszámú adatot, hogy szinte személyesen veszünk részt minden összefüggésben, ismerkedünk meg a szereplőkkel és éljük át a tárgyalást, mely közreműködésükkel lefolyik. Az élenk, naplószerű szerkesztés Kékynek a lényegyet kiemelni tudó előadásában nagyvonalú korrajzzá lesz, s úgy olvassuk, mint a magyar irodalom történetének egy jelentős fejezetét.

A Társaság mint «Jutalmazó Társaság» alakult meg 1836-ban és úgy működött 1841-ig. E korban pályakérdések kitézését és a beérkezett művek bírálatát kívánta csak tagjaitól. Irodalmunk irányítása és új tehetségek felfedezése volt tehát a cél. Csak a közülések voltak nyilvánosak, s ezeknek tárgyai, mint az 1838 februárius 6-i *Meghívás* facsimilében közölt másolata mondja: «az egyesület pénzállapotjáról s eddigi munkálkodásairól, az ez évre kitéve volt jutalmak elíteltetéséről szóló jelentések, némelly pályairatok olvasása, s egy új jutalom tétel kihirdetése».

1841-ben, Toldy Ferenc indítványára, ki a Társaságnak mindvégig életető lelke volt, ez «Magyar Szépirodalmi Intézet»-té alakul, s a tagok is résztvesznek tevékenységében a maguk munkásságával. Havonként tart felolvasó üléseket, de csak a közülések maradnak ezentúl is nyilvánosak. 1844-ben alapszabályai királyi megerősítésben is részesülvén, a Társaság «magányos egyesületből közintézet rangjába lépett». Ez alkalomból kéri fel a Társaság Vörösmarty Mihályt királyhymnusának megírására. Ezek a Társaságnak igazán termékeny évei, melyekben a magyar irodalmi élet irányítása az ő kezében van. Ekkor fedezi fel Arany Jánost és jutalmazza meg *Toldiját*, ekkor indítja meg *Népköltési gyűjteményét* és a *Nemzeti könyvtárt* saját klasszi-

kusaink kiadására, a *Hellén könyvtárt* az ókori klasszikusok költői és elméleti műveinek lefordítására, a *Széptani remektrókat* az esztétika alapvető műveinek közrebocsátására és a *Külföldi regénytárt* a modern európai irodalom számára. E szép igyekezeteknek a szabadságharc vet véget. Az abszolutizmus alatt a Társaság élete kétségessé vált; csak 1860. május 2-án tudatta a helytartóság Eötvös József elnökkel, hogy a Társaság további fennmaradását engedélyezi. Legnagyobb tette a társaságnak e korban Shakespeare műveinek lefordítása. Az első kötet 1864-ben, Shakespeare születésének háromezredfordulóján jelent meg. A másik nagy esemény Madách *Ember tragédiájának* felfedezése és kiadása volt 1861-ben.

A Társaság harmadik korszaka a nemzeti élet új fellendülésével 1866-ban kezdődik és tart 1914-ig, amikor felváltják a «megpróbáltatás éveit». Ma ismert szervezete voltaképp ekkor alakul ki. Ekkor emelik fel a tagok számát ötvenre és teszik nyilvánossá a Társaság rendes üléseit is. Elnökei ebben a korban Eötvös József, Kemény Zsigmond, Toldy Ferenc, Lukács Móric, Gyulai Pál, Beöthy Zsolt. 1877-ben megalakult a Petőfi-Társaság, a Kisfaludy-Társaságéval azonos céllal. Bár személyi ellentétek hozták létre, Lukács Móric elnök melegen üdvözölte az új Társaságot: «Hadd induljon meg a verseny köztünk, melyben vesztes egyikünk sem lehet. Hiszen nem egymás ellen, hanem egymás mellett küzdünk a hazafias célú versenyben.» A Társaság életében e verseny nem látszott veszélyesnek, annál inkább szólnak meg aggodalmas hangok 1908-tól a Nyugat megindulása és Ady Endre föllépése óta. Beöthy Zsolt, Berzeviczy Albert elnöki megnyitói, Vargha Gyula titkári jelentései az új iránytól féltik a magyar irodalom történeti folytonosságának megőrzését és internacionalizmusától annak nemzeti irányát. «Egy kétségbeesett, irányát, lelki egyensúlyát veszített, az életet habzsoló élvezetben feledni igyekvő nemzedék kapva-kap Ady versein, éppen azért, mert benne látja minden eddigi ideáljainak megtagadját. Amily mértékben fogja egy boldogabb nemzedék a maga lelki egyensúlyát visszanyerni, oly mértékben fog visszatérni régi ideáljaihoz és fog elfordulni attól, aki azokat lerombolni segített.» (V. ö. 244. és 246. lap.)

A forradalom lezajlása után, mely két tag kirekesztésével is járt (Alexander, Móricz), megenyhültek a kedélyek és mindkét félben közeledés mutatkozott egymás felé. Épen Berzeviczy Albert kezdesére, kinek beszédeiből fentebbi idézetünk való, a Nyugat több tagja, élükön Babits Mihállyal bevonult a Kisfaludy-Társaság tagjai közé.

Ha végigtekintünk a Társaság munkáján az utóbbi hetven év alatt, el kell ismernünk, hogy nemzeti hivatását teljes mértékben betöltötte. Költő tagjainak egyéni munkásságát fel sem sorolhatjuk, csak azt említjük meg, hogy Arany János *Toldi szerelmét* ebben a Társaságban mutatták be 1879. november 6-án. Emlékezzünk meg inkább kiadványairól, melyeknek száma megközelíti az ötszáz kötetet. A már említett gyűjtemények sorában nevezük itt meg a *Kisfaludy-Társaság nemzeti könyvtárát* és a *Magyar népköltési gyűjtemény* új folyamának immár 14 kötetre növekedett sorozatát. A kiadványok között oly vezető művek vannak, mint Greguss Ágost: *A balladáról*, Beöthy Zsolt: *A tragikum*, Bánóczy: *Kisfaludy Károly élete*, Péterfy Jenő, Katona Lajos, Beöthy Zsolt, Baksay Sándor *Összegyűjtött művei*,

Erdélyi János, Salamon Ferenc tanulmányai, Gyulai Pál: *Katona és Bánk bánja*, Ferenczi Zoltán: *Petőfi életrajza*. A Társaság pályázatán nyert jutalmat egyebek közt Beöthy Zsolttól *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban* és Bayer Józseftől *A nemzeti játékszín története*. A műfordítás terén a Társaság adta először a magyar közönség kezébe a teljes *Shakespeare-t*, *Molière-t*, *Sophoklest*, *Plautust* és az ó- és újvilág számos klasszikus termékét — ilyenek Cervantes: *Don Quijote*, a spanyol dráma termékei, Ariosto *Őrjöngő Lórántja*, egy kétkötetes *Anthologia a XIX. század francia lyrájából*. Az ő figyelme irányult először az északi (svéd, norvég) és a keleti (Sáh Náme, hindu költészet) irodalmak felé s ő terelte az érdeklődést az angol regényre. Sajnos a Társaság kiadói buzgalma újabban megfogyott, vagyonának pusztulása folytán. Hiszen másfélmilliónyi pénzvagyonának, közte alapítványainak értéke a pénzromlás következtében 120 pengőre csökkent!

Ily eredmények láttára nyugodtan hozzájárulhatunk a Társaság történetéről írt jeles tanulmány végszavaihoz, hogy a Társaság történetében «a száz évnek határdombjáról visszatekintve a múltba, a magyar kultúrtörténetnek, dicsekvés nélkül mondhatjuk, egyik dicsőséges fejezete tárul elénk!»

ZLINSZKY ALADÁR.

Doktori értekezések 1934—35-ben.

6. *Koszterszitz Géza: A feddő költészet régi irodalmunkban*. Budapest, 1935. 8-r., 48 l. — A magyar feddő költészetet ismerteti 1711-ig. Irodalmunknak ezeket az emlékeit jól elkülöníti a szatirától és a paskillustól (ezek epikus költemények is lehetnek) s megállapítja, hogy a feddő költemény tiszta érzelmi líra. Az elhatárolt korig 48 ilyen költeményt tud, ezeket taglalja és gondos, időrendi bibliográfiába foglalja. Megállapítja, hogy a műfaj fénykora a XVI.—XVII. század volt, s hogy a versek eredetiek. Még ha igaza van is, foglalkoznia kellett volna a külföld hasonló költészetével (pl. Luther hatásával) és kortörténeti jellemükkel. A magyar feddő költészet nem elszigetelt műfaj. — Egyik-másik költeménynél új kormeghatározással próbálkozik. (*Cantilena, Nincs becsületi a katonának...*, *Példabeszédben...*) Apáti énekének korát 1514—1526-ra teszi. Azt hiszem, ha a Szilády-féle adatot elfogadjuk (IK. 1906. 253.), s a *Cantilena* szerzője azonos a bécsi egyetemen 1518-ban tanult Appathyval, akkor visszatérhetünk az 1520—1526. szűkebb időközre. (IK. 1906. 251. l.)

7. *Harsányi Ilona: A XVII. és XVIII. század magyar költőnői*. Budapest, 1935. 8-r., 48 l. — Az értekezés szerzője a régi magyar költőnőket szedi sorba; új eredményekkel azonban nem szaporítja eddigi ismereteinket. A Dóczy Ilona nevéhez fűződő versről (Décsi elfogadja szerzőségét RMKT. VIII. 449.) tudjuk, hogy 1567-ből való, Dóczy Zsuzsannáról szerzőnk sem mondja bizonyosnak, hogy maga írta a verset, mégis azt itéli róla, hogy „férfiköltő kortársai sem vitték sokkal többre.” Téves, hogy a Bártfai Énekeskönyv (1593) megjelent a RMKT. VIII. kötetében (1566—1577.) Petrőczy Kata Szidónia költészetében Császár nyomán kétségbevonja a pietetmus hatását s Zrinyi helyett is (Balassán kívül) inkább Rimay nyomaira bukkan. A

dolgozat második fele a Gvadányi *Helikoni köréhez* tartozó költők csoportjával foglalkozik.

8. *Czunya Miklós: Jókai töröktárgyú regényeinek forrásairól.* Budapest, 1934. 8-r. 61 l. — A dolgozat Jókai töröktárgyú regényeit forrásaik szerint három csoportban tárgyalja. Nem jár töretlen úton, nem is meríti ki tárgyát, de több új vonással szerzi meg. Az első csoportban Cserei és a két Bethlen körül kristályosodott regényeket vizsgálja s megállapítja ugyan, hogy a régebbi kutatás Cserei és Jókai több egyezésére nem mutatott rá; de mindössze két jelentéktelen részlettel tudja azt bővíteni. A *Simplieissimusról* és külön is a háromszáz özvegyasszony táncáról már előtte is és több ízben volt szó. Ez az egész tárgykör ismeretlen a szerző előtt. Bántó az a megjegyzése, hogy a *Fráter Györgyben* „Jókai a forrás-elhallgatás fogásával szakít s néhány helyen utal rájuk(!).“ A regényíróat semmi sem kötelezi történeti forrásainak megnevezésére, ha megteszi, csak az epikai hitel erősítése készíti rá. Kemény történetíró is volt, még sem nevezi meg forrásait. Több újat mond a Poujoulat—Decsi és a Szerémi—Istvánffy-csoportokban. Azonban ezeknek a fejezeteknek is hasznára lett volna a nagyobb rendszeresség és jobb áttekinthetőség; az egész dolgozatnak pedig az irodalomtörténetet jobban érdeklő feladata lett volna a hiányzó befejezés: hogyan alakítja Jókai képzelete az összegyűjtött forrásanyagot művészi alkotássá.¹

9. *Bartmann György: Torkos László.* Budapest, 1934. 8-r., 97 l. — Élő költőink nesztoráról szól ez a derekasabb doktori értekezések közül való dolgozat. Torkos László költészete a klasszikus nemzeti hagyományokból fakadt. Sokoldalú megszólamlásaiban, amelyek közül a nagyon gyöngye színműveken és kevésbé sikerült elbeszélő költeményeken, tárcákon túl lírájával ért el sikereket, félszázadon át megmaradt ezen a talajon. Verseiben sok hangulat van, technikája mesterére, Aranyra vall. Nagyobb visszhangot keltettek verstani tanulmányai, Arany Jánossal és Négyesyvel együtt az alapvetés érdeme hozzá fűződik. Bartmann alapos részletességgel, szakértelemmel és körültekintéssel ismerteti ezeket, kitér fordításaira is (a kéziratban maradtakat is alkalma volt tanulmányozni) s jó bibliográfiát ad. Költőjét nem becstüli túl, amit ír, minden elfogadható és használható. Becsületos, komoly munkát végzett.

KERÉKES EMIL

¹ V. ö. még Rajka László megállapítását, ennek a füzetnek 295. lapján. Szerk.

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1935-ik év irodalomtörténeti munkássága.

(Harmadik közlemény.)

- Igaz Sámuel.** *Asztalos Miklós.* Egy magyarszerkesztő könyvtára a XIX. század első negyedében. Könyvtári Szemle. 148—150. l.
- Illés Sándor.** Halott mesék. (Versek.) — Ism. Szirmai Károly. Kalangya. 79—80. l.
- Illyés Gyula.** 1. Oroszország. (Uti jegyzetek.) 221 l. — Ism. Féja Géza. M. Írás. 1. sz. — Radnóti Miklós. Független Szemle 39—40. l. — Babits Mihály. Nyugat. I. 145. l. — Forgács Antal. Gondolat. 82—83. l. — Bányai László, Korunk. 236—237. l. — Rába Leó. Korunk Szava. 17—18. — 2. Szálló egék alatt. (Versek.) 116 l. — Ism. Vajthó László. Napk. 611—613. l. — Demeter István. Ujkor. 8—9. sz. — Török Sophie. Nyugat. II. 199—202. l. — Erdőházi Hugó. M. Írás. 10. sz. — Fejtő Ferenc. Válasz. 470—474. l. — s. i. Ujs. 136. sz. — I. Szemlér Ferenc. Erd. Helikon. 701—703. l. — Halász Gábor. Prot. Szemle. 485—488. l.
- Fejtő Ferenc.* Illyés Gyula. Szocializmus. 330—331. l.
- Incze Balázs.** Tűzvirág. (Regény.) 411, 319 l. — Ism. F. B. Korunk Szava. 19. l. — Nográdi Zoltán. M. Kultúra. I. 185. l. — (— ö.) K. Krón. 3. sz.
- Ipolyi Arnold.** *Kunszery Gyula.* Ipolyi, az irodalomtörténész. Élet. 532—533. l.
- Izsó Sámuel.** Versenyen kívül. (Versek.) — Ism. Forgács Antal. Független Szemle. 50. l.
- Jakus Imre és Kádár Gyula.** Magvetőt vár a föld. (Versek.) — Ism. Szabó Zoltán. Napk. 328—331. l.
- Jankovics Marcell.** Hangok a távolból. (Rajzok.) 292 l. — Ism. M. Hirl. 262. sz. — (r.) Uj Magyarország, 274. sz.
- K. S.* Könyvek között. Óserő. 1. sz. — M. Írás. 1. sz.
- Jánosi Béla.** *Kékly Lajos.* Jánosi Béla emlékezete. Bp. Szemle. 236. k. 23—48. l.
- Jánossy Béla, P.** Égő csipkebokor. (Versek.) — Ism. Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle. 592—293. l. — Koszoru. 241—242. l. — Gáspár Jenő. K. Krón. 23—24. sz.
- Janus Pannonius.** *Giuseppe Huszti.* Lettere inedite di Giorgio Valagussa a Janus Pannonius. EPhK. 256—269. l.
- Kardos Tibor.* Janus Pannonius bukása. Pannonia. 115—138. l.
- Koczogh Ákos.* Magyar költő magyarul. Pásztortűz. 441—442. l.
- Janus Pannonius. Diárium. 58. l.
- Jarnó József.** *Barta Lajos.* Nyugat. I. 68. l. — *Egri Viktor.* M. Írás. 1. sz.
- Jászai Mari.** *Dóczy Jenő.* A szerelmes Jászai Mari. Uj Magyarország. 118. sz.
- Jászai Mari emléke a Horváth-kert platánjai alatt. Bp. Hirl. 146. sz.
- Jászai Mari emlékezete. Koszoru. 254—255. l.
- Jávor László.** Szomorú vasárnap. (Versek.) — Ism. Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd. 45. esti sz. — (k. i.) M. Hirl. 17. sz.
- Jób Dániel.** *Kárpáti Aurél.* Jób Dániel. P. Napló. 96. sz. — (*K. S.*) P. Lloyd. 99. esti sz. — *Schöpfung Aladár.* Nyugat. I. 513. l.
- Jókai Mór.** A köszívü ember fiai. Dramatizálta Hevesi Sándor. Magyar Színház. — Ism. Vajthó László. Prot. Szemle 111. l. — Rédey Tivadar. Napk. 64—65. l. — Balassa József. M. Kultúra. 38. l. — Szira Béla. Kat. Szemle. 56—57. l. — (EME.) M. Írás. 1. sz.

- A. A. Hogy jelent meg egy Jókai-könyv spanyolul négy forradalom közt. Bp. Hirl. 152. sz.
- Hankiss János.* Jókai forráshasználata. (A névtelen vár és a Hírhedett kalandor.) IK. 146—166; 368—387. l.
- Hegedüs Sándor, ifj.* Jókai 72 millió betűje. M. Hirl. 140. sz.
- Hegyaljai Kiss Géza.* Jókai regény hősei az életben. Antenna. Jún. 16. sz.
- Kornitzer Béla.* Jókai Mórnének. M. Hirl. 5. sz.
- Rajka László.* Jókai román tárgyú novellái. Erd. Múz. 107—121. l. — Ism. Szinnyei Ferenc. Napk. 615. l.
- U. az.* Jókai és a Rajnai Antikvárius. Erd. Múz. 283—288. l.
- Schöpfung Aladár.* Az aranyember. Könyves könyvkultúra. 1—2. sz.
- Surányi Miklós.* Jókai hősei. P. Hirl. Vas. 37. sz.
- Tavaszy Sándor.* Jókai. Erd. Múz. 105—106. l.
- Jókai Mór levelei a moziról. Bp. Hirl. 91. sz.
- Jósa János, Cs.* A betűk országa. (Színmű.) — Ism. Függetlenség. 86. sz.
- Jósbay Gábor.* Szívek. (Színdarabok.) — Ism. Függetlenség. 274. sz.
- Jósika Miklós br. Harsányi Zsolt.* Liszt és Jósika. P. Hirl. 89. sz.
- I. Szemlér Ferenc.* Amíg egy erdélyi főúrból hivatásos író lett. M. Hirl. 246. sz.
- U. az.* Jósika Miklós. Erd. Múz. 571—582. l.
- József Attila.* Medvetánc. (Válogatott költemények.) 108 l. — Ism. Halász Gábor. Nyugat. I. 324—326. l. — Fejtő Ferenc. Szociálizmus. 90—91. l. — Balint György. P. Napló. 146. sz. — Féja Géza. M. Írás. 3. sz.
- Fülöp Ernő.* József Attila költészete. Korunk. 116—123. l.
- Füst Milán.* József Attila. Nyugat. I. 242—244. l.
- Juhász Gyula.* Fiatalok, még itt vagyok. (Versek.) — Ism. Forgács Antal. Páztortűz. 343. l. — Rédey Tivadar. Nyugat. II. 197—199. l. — Bárdosi Német János. Élet. 769. l. — Josef Turóczi-Trosler. P. Lloyd. 221. esti sz. — R. M. A. P. Napló. 250. sz.
- Féja Géza.* M. Írás. I. sz. — *Hartmann Mihály.* Társadalmunk. 35. sz. — (k-ny.) M. Hirl. 210. sz. — *Rónay György.* Uj Kor. 12. sz. és Vasárnap. 397—398. l.
- Juristowsky Miklós.* Vén diófák árnyékában. (Regény.) — Ism. Bp. Hirl. 141. sz. — Nemz. Ujs. 5. sz. — P. Napló. 125. sz.
- Justh Zsigmond.* *Kozocsa Sándor.* Justh Zsigmond könyvtára. Könyvtári Szemle. 119—120. l.
- Pekár Gyula.* Justh Zsigmond. P. Hirl. 136. sz.
- Könyvtári Szemle. 153. l.
- Kabóthy István.* *Varga Imre.* Adalékok a kuruc költészethez. Kabóthy István jegyzőkönyvéből. IK. 74—82. l.
- Kádár Endre.* Önbüntetés. (Regény.) 454 l. — Ism. Haraszthy Gyula. Diárium. 108. l. — s. Nemz. Ujs. 52. sz. — P. Hirl. 4. sz. — Füst Milán. Nyugat. I. 121—127. l. — Németh Andor. Toll. 24—27. l. — (— uj. — n.) Magyarság. 91. sz. — Kállay Miklós. K. Krón. 9—10. sz.
- Csőmőry József.* Szocializmus. 378. l. — *Kemény István.* M. Hirl. 5. sz.
- Kádár Gyula.* I. *Jakus Imre.*
- Kádár Lehel.* *Katona Jenő.* Kádár Lehel. Magyarság. 84. sz. — *G. P.* Irodört. 177—178. l. — *Lendvai István.* Nemz. Ujs. 81. sz. — u. Napk. 416—417. — Bp. Hirl. 81. sz.
- Kaffka Margit.* *Agoston Julián.* Kaffka Margit. 163 l. — Ism. rus. Irodört. 77—78. l. — Kozocsa Sándor. Diárium. 134. l. — F. J. Napk. 333—334. l. — Rónay György. Élet. 205. l. — Horváth Richárd. Korunk Szava. 118. l. — Nagy Miklós. M. Kultúra. 377. l. — Bánhegyi Jób. Pannonh. Szemle. 352—353 l. — Kállay Miklós. K. Krón. 25—26. sz.
- Marek Antal.* Kaffka Margit nyomdokain egy asszony-poétával. Literatura. 275—276. l.
- Radnóti Miklós.* Kaffka Margit művészi fejlődése. Szeged. 104 l. — Ism. Szinnyei Ferenc. Irodört. 28—29. l. — F. I. Napk. 333—334. l. — Forgács Antal. Gondolat. 161—162. l. — Fejtő Ferenc. Szociálizmus. 89. l.

- Rónay György.* Kaffka Margit. Vasárnap. 35—37. l. — *Schöpflin Aladár.* Nyugat I. 58—59. l. és II. 122—124. l.
- Kántorné. Fodor István.* Kántorné az első magyar tragikai hősnő. Marosvásárhely. 84 l. — *Ism. M. Császár Edit.* Századok. 258. l.
- Karácsony Vencel.* Harangoz a mult. (Versek.) — *Ism. Fülel Pál.* Prot. Szemle. 105—106. l. — *Szatmári. Napk.* 185. l. — *Forgács Antal.* Nyugat I. 339. l. — *Dezsényi Béla.* Élet. 372. l. — (k. i.) *M. Hirl.* 17. sz.
- Kardos Tibor.* Diárium. 185—186. l.
- Karinthy Frigyes.* 1. Barabbás. (Regény.) — *Ism. g. P. Lloyd.* 124. esti sz. — 2. 100 új humoreszk. 224 l. — *Ism. K. S. Diárium.* 13—14. l.
- Kármán József. Kosztolányi Dezső.* *Kármán József.* P. Hirl. Vas. 20. sz.
- Károli Gáspár. Németh László.* A vizsolyi Biblia. M. Út. 10. sz.
- Károly Ferenc.* Aranyhíd. (Regény.) — *Ism. v. P. J. Függetlenség* 11. sz.
- Károly Sándor.* Láng. (Regény.) 317 l. — *Ism. L. Ujváry Lajos.* Diárium. 78. l. — *Illés Endre.* Bp. Hirl. 131. sz.
- s. g. A kritikus gyónása. *Literatura.* 97—98. l.
- Kassák Lajos.* 1. Földem, virágom. (Versek) 128 l. — *Ism. Uj Kor.* 12. sz. — *Vajda János.* Keresztmetszet. 4. sz. — *Josef Turóczy-Trostler.* P. Lloyd. 157. esti sz. — *Kardos László.* Válasz. 474—477. l. — *M. Hirl.* 170. sz. — *B. Gy. P. Napló* 164. sz. — 2. Az utak ismeretlenek. (Regény.) 191 l. — *Ism. Marek Antal.* Vasárnap. 118. l. — 3. Egy ember élete. VII. Károlyi-forradalom. VII. Kommün. 228, 231 l. — *Ism. Kázmér Ernő.* Kalangya. 71—74. l. — *Németh Andor.* Nyugat. I. 60—63. l. — *F. B. Korunk Szava.* 40. l. — *Gró Lajos.* Munka. 40. l.
- Babits Mihály.* Nyugat I. 148—149. l. — *Fejtő Ferenc.* Szocializmus. 329—330. l. — *Herceg János.* Kalangya. 540—544. l. — *Halász Gábor.* Nyugat II. 202—205. l. — *Szélpál Árpád.* Népszava. 123. sz.
- Kaszab Ilona, Szántóné.* Szavak az árnyékomhoz. (Versek.) 99 l. — *Ism. x. Napk.* 555. l. — *Lesznai Anna.* Nyugat. I. 156—157. l.
- Katona József. Censor.* A Bánk bán plágium? Koszorú. II. köt. 41—42. l.
- Császár Elemér.* A százéves Bánk bán. Koszorú. 65—70. l. és *Nemzeti Kultúra.* 16—20. l.
- Janovics Jenő.* Hogyan került a mozgófénykép vásznára Bánk bán? Páztortűz. 246—247. l.
- Keresztes Pál.* Igazságot Bánknak. M. Irás. 5. sz.
- Németh Antal.* Bánk bán a színpadon. M. Irás. 5. sz.
- U. az.* Bánk bán száz éve a színpadon. 279 l. — *Ism. S. I. Erd. Múz.* 305—306. l. — *Bisztray Gyula.* M. Szemle 25. k. 67—69. l.
- [*Rm.*] Bánk bán. Népszava. 33. sz.
- Tiborc.* A leghíresebb magyar dráma: a Bánk bán plágium! Tár-sadalmunk. 2. sz.
- Waldapfel József.* A kolozsvári Katona-kéziratok. IK. 306—307. l.
- U. az.* A Ziska második részéhez. IK. 307—308. l.
- U. az.* Idézetek a Bánk bánból. 27 l. — *Ism. Erd. Múz.* 88. l. — *Eckhardt Sándor.* Kat. Szemle. 111. l.
- U. az.* Katona József és a filozófia. EPh.K. 337—362. l.
- U. az.* Katona József mint történetíró. IK. 273—277. l.
- U. az.* Katona József Szegeden. IK. 69—71. l.
- Kazinczy Ferenc.* Fogságom naplója. 140 l. — *Ism. Vozáry Judit.* Századok. 118. l.
- Féja Géza.* Kazinczy ifjúsága. M. Irás. 7—8. sz.
- U. az.* Kazinczy magyarsága. M. Irás. 2. sz.
- Gulyás József.* Kazinczy jegyzetei néhány könyv szerzőjét illetőleg. IK. 67. l.
- Kosztolányi Dezső.* Kazinczy. Prágai M. Hirl. 263. sz.
- Sziklay László.* Kazinczy az irodalom kérdéseiről. (Kassa.) 71 l. — *Ism. K. D. Irodört.* 80—81. l.
- Rácz Lajos.* Kazinczy és a sárospataki főiskola. Debrecen. 24. l.

- Zsoldos Jenő.* Kazinczy és a zsidóság. M. Zsidó Szemle 57—62. l. Önállóan is: 46 l. — Ism. J. T. T-i. P. Lloyd. 130. esti sz.
- Kelen László.* Az emlék felé. (Versek.) 78 l. — Ism. Szabó Zoltán. Napk. 328—331. l. — Kardos László. Nyugat. II. 208. l. — Fejtő Ferenc. Válasz. 741—743. l.
- Keleti Jenő.* Ünnepek délután. (Versek.) 32 l. — Ism. Forgács Antal. Pásztortűz. 489. l.
- Kemény György.* Kemény György. Koszorú. 123. l.
- Kemény János.* Kutyakomédia. (Regény.) Kolozsvár. — Ism. B—u. Bp. Hirl. 86. sz. — Kerecsényi Dezső. Prot. Szemle. 100. l. — K. M. Nemz. Ujs. 91. sz. — P. Hirl. 81. sz. — Schöpflin Aladár. Nyugat. II. 2—3. l. — (k. i.) M. Hirl. 80. sz. — Ujs. 74. sz. — Alszegehy Zsolt. Kat. Szemle. 370. l.—ja. P. Napló. 108. sz. — Kállay Miklós. Kép. Krón. 19—20. sz.
- Kemény János.* Diárium. 186. l.
- Kemény Zsigmond.* *Haraszthy Gyula.* Kemény Zsigmond társadalom-szemlélete. 19 l. — Ism. Literatura. 60. l.
- I. Szemlér Ferenc.* Kemény Zsigmond br. Erd. Helikon. 308—317. l.
- Kenedi Géza.* G. P. Kenedi Géza. Irodört. 178. l. — Koszorú. 245—246. l. — K. S. Napk. 418. l.
- Kenyeres Imre.* Kenyeres Imre. Diárium. 89. l.
- Kerecsény János.* Árpád fejedelem. (Hösköltemény.) 514 l. — Ism. Függetlenség. 170. sz.
- Kerék Anna Mária.* 1. Egy férfi, aki nem akar. (Regény.) 223 l. — Ism. (v.) Keresztmetszet. 1. sz. — Ujs. 13. sz. — 2. Házasság nem fontos. (Regény.) 240 l. — Ism. (K. S.) Diárium. 108. l. — P. Hirl. 92. sz.
- (k. i.) *Kerék Anna Mária.* M. Hirl. 11 sz.
- Kertész Erzsébet.* Gyönyörű nyár. (Regény.) 149 l. — Ism. Literatura. 361. l.
- Keszi Imre.* A versírás mesterség. (Versek.) — Ism. Goldberger György. Izr. Tanügyi Ért. 89—90. l. — t. w. i. Független Szemle. 50—51. l. — K—s. A—r. Toll. 87. l. — Erdős Jenő. M. Ut. 4. sz. — Fejtő Ferenc. Válasz. 741—743. l.
- Kézai Simon.* *Farkas László.* Kézai és a magyar krónikák. Szeged. 123 l.
- Kincs István.* *Mihály László.* A kőszegi Kincs-villa ura. Képes Krón. 1. sz.
- Királyhegyi Pál.* A becsület nem szégyen. (Komédia 3 felvonásban.) Belvárosi Színház 1935. márc. 9. — Ism. Vajthó László. Prot. Szemle. 210. l. — Rédey Tivadar. Napk. 270. l. — László István. Független Szemle. 53. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 346. l. — B. L. Élet. 246—247. l. — Balassa Imre. M. Kultúra. I. 278. l.
- Kis János.* *Tolnai Gábor.* Egy magyar dilettáns arcképéhez. Magyarságtudomány. 26—34. l.
- Kisfaludy Károly.* *Németh László.* Aurora. Tanu. X. 301—308. l.
- Kisfaludy Sándor.* *Gálos Rezső.* Kisfaludy Sándor főhadnagyi előléptetése. IK. 65—66. l.
- (k. j.) *Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza.* Magyarság. 34. sz.
- Kozocsa Sándor.* Kisfaludy Sándor könyvtára. Könyvtári Szemle. 91—92. l.
- Szimon Béla.* Kisfaludy Sándor írói köre. (1933.) 131 l. — Ism. Kerekes Emil. IK. 93—94. l.
- Kiss Aladár.* Euriál és Lucrecia. (Költői elbeszélés négy énekben.) 321.
- Kiss Ferenc.* *Kolba Gyula.* Beszélgetés Kiss Ferencsel a színésszel és a játékmesterrel. Képes Krón. 29—30. sz.
- Kiss Géza.* *Hegyaljai Sassy Csaba.* Hegyaljai Kiss Géza 25 éves írói jubileuma. Nemz. Figyelő. 16. sz.
- Kiss Ida.* Olyan jó élni. (Regény.) 311 l. — Ism. (n. k.) Bp. Hirl. 63. sz. — Dénes Tibor. Diárium. 210. l. — —s. Nemz. Ujs. 52. sz. — (l. a.) P. Hirl. 42. sz. — Szegedi István. Nyugat. I. 339. l. — Nyigri Imre. Népszava. 43. sz. — Kállay Miklós. Krón. 9—10. sz.
- Kiss József.* *Csatkai Endre.* Kiss József levele Gáspár Imréhez. IK. 85—86. l.

- Kiss Menyhért.** *Dutka Ákos* székfoglalója. Koszoru. II. köt. 56—59. l. — Koszoru. 124—125. l.
- Klimits Lajos.** Kacagj, Bajazzó! (Versek.) Pozsony. 107 l.
- Kner Izidor.** G. P. Kner Izidor. Irodört. 245. l.
- Kóbor Noémi.** Mi lett belőlem? (Regény.) 169 l. — Ism. Pannonh. Szemle. 79. l.
- Kóbor Tamás.** Hat hónap. (Különös történet 4 felvonásban.) Nemzeti Színház 1935. február 1. — Ism. Vajthó László. Prot. Szemle. 160—161. l. — Rédey Tivadar. Napk. 203—204. l. — Dénes Béla. Független Szemle. 51. l. — Kárpáti Aurél. Nyugat. I. 250—251. l. — B. L. Élet 123. l. — Bisztray Gyula. M. Szemle. 23. k. 256—257. l. — Balassa József. M. Kultúra. I. 180. l. — Szira Béla. Kat. Szemle. 186. l.
- Halmy Bódog.** Kóbor Tamás, az író és az ember. 128 l. — Ism. P. J. Irodört. 226. l. — P. Hirl. 217. sz. — P. Lloyd. 209. esti sz. — (—m—) M. Hirl. 204. sz. — Sz. Zs. Ujs. 215. sz.
- Kodolányi János.** Fekete víz. (Regény.) 255 l. — Ism. P. I. Est. 126. sz. — —s. Nemz. Ujs. 141. sz. — Jánossy Antal. Világirodalmi Szemle. 3. sz. — Kázmér Ernő. Kalangya. 573—575. l. — P. Hirl. 148. sz. — Haraszthy Gyula. Bp. Szemle. 238. k. 248—250. l. — F. B. Ujkor. 6—7. sz. — Donáth Irén. Korunk. 612—615. l. — Horváth János. U. ott. 618—620. l. — S. A. Tükör. 7. sz. — Illés Endre. Nyugat. II. 128—130. l. — Nagy András. Magyarország. 122. sz. — Féja Géza. M. Irás. 9. sz. — Kardos Pál. Válasz. 387—388. l. — (p. h. gy.) P. Napló 120. sz. — Kovács György. Erd. Helikon 625—626. l. — Csuka Zoltán. Prot. Szemle. 536—538. l.
- Kolbenheyer Móric.** *Mohácsi Jenő.* A Toldi-trilogia első német fordításának nyomain. Bp. Hirl. 222. sz.
- Kolozsvári G. Emil.** Dr. Csibráky szerelmei. (Regény.) 302 l.
- Komáromi János.** 1. Vihorláti szél fúj. (Regény.) 274 l. — Ism. Dénes Tibor. Napk. 755—756. l. — P. Hirl. 211. sz. — Függetlenség. 240. sz. — Galamb Sándor. Magyarország. 246. sz. — P. Lloyd. 221. esti sz. — Rónay György. Vasárnap. 416. l. — Literatura. 304. l. — 2. Zágon felé. (Regény Rodostórol.) 286 l. — Ism. Rubinyi Mózes. Irodört. 76—77. l. — k—s. Bp. Szemle. 237. k. 123—126. l. — Bodor Aladár. Prot. Szemle. 39—42. l. — Koszoru. 115. l. — Réty Andor. Erd. Helikon. 292. l. — Komlós Aladár. Toll. 137—138. l. — (sz. z.) Fialat Magyarország. 37. l. — Berényi László. Élet. 81. l. — Járosi Andor. Pásztortűz. 391. l.
- Komlós Aladár.** Római kaland. (Regény.) 152 l. — Ism. Illés Endre. Toll. 34—35. l.
- Marek Antal.** Komlós Aladár írói jubileumára. Literatura. 195—196. l. és M. Irás. 7—8. sz.
- Komor András.** R. T. (Regény.) 205 l. — Ism. Pannonh. Szemle. 80. l.
- Komor István.** Fekete tükör. (Regény.) — Ism. (k. i.) M. Hirl. 17. sz.
- Koncz János.** Alkonyatkor. (Versek.) — Ism. Függetlenség 268. sz.
- Korompay Viola.** Én csak eszköz vagyok! (Versek.) — Ism. (—ád.) Nemz. Ujs. 152. sz.
- Kortalan Senki.** A lélek hullámhosszán. (Versek.) — Ism. K. M. Ujkor. 5. sz. — (a. b.) Esti Kurir. 114. sz.
- Kós Károly.** Az országépítő. (Történeti regény.) 438 l. — Ism. Sümegh Lothár. Pannonh. Szemle. 81—82. l. — Deér József. M. Szemle. 23. k. 42—43. l.
- Kósa Lajos.** Jaj az erősnek. (Versek.) — Ism. (—t.) P. Napló. 146. sz.
- Kossuth Lajos.** *Diószeghy Miklós.* Kossuth két ismeretlen levele. Bp. Hirl. 91. sz.
- Ernst István.** Kossuth és Marx. Szocializmus. 382—383. l.
- Hankiss János.** A brusszai angol konzul jelentése Kossuthról. Debrecen. 28 l. — Ism. Literatura. XLV. l.
- Hegedüs Loránt.** Kossuth Lajos, legendák hőse. 356 l. — Ism. Balla Antal. Diárium. 76. l. — Karinthy Frigyes. Toll. 29—30. l. — Gyalui Farkas. Pásztortűz. 40—41. l. — Berczel Aladár. Századunk 179—183. l. — Tóth

László. Kat. Szemle. 48—50. l. — Turi Béla. U. o. 654—655. l. — Ligeti Ernő. Erd. Helikon. 670—678. l.

U. az. Petőfi és Kossuth. Nyugat I. 276—282. l.

Hegyaljai Kiss Géza. A rab Kossuth Lajos. Rádió Ujs. szept. 6. sz.

U. az. Kossuth a börtönben. Rádió Élet, Szept. 6. sz.

U. az. Kossuth Lajos a Három rózsában. Reggeli Hirl. Dec. 1. sz.

U. az. Kossuth Lajos utolsó levele (Eötvös Károlyhoz). P. Hirl. 146. sz.

U. az. Lebontották-e Kossuth börtönét? P. Hirl. 64. sz.

U. az. II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos. P. Hirl. 80. sz.

Károly Sándor. Kossuth Lajos ismeretlen levele. M. Hirl. 108. sz.

R. Kossuth Lajos két kiadatlan levele. Pásztortűz. 529—531. l.

Schaffer Károly. Néhány idegorvosi megjegyzés Zarek Ottó «Kossuth»-járól. Bp. Szemle. 239. k. 361—365. l.

—*tur.* Új Kossuth-levele bukkanat Zempléni megye főlevéltárosa. P. Napló. 256. sz.

Zarek Ottó. Egy nép szerelme. (Regény.) I—II. köt. — Ism. Franz Herczeg. P. Lloyd. 92. reggeli sz. — Kállay Miklós. Nemz. Ujság. 108. sz. — Balogh Jenő. Bp. Szemle. 338. k. 257—275. l. — Kézai Béla. Új Kor. 10. sz. — Gaál Andor. Esti Kurir. 125. sz. — E. K. Élet 646. l. — Faragó Jenő. 8 Órai Ujs. 119. sz. — Berczel Aladár. Századunk. 179—183. l. — Turi Béla. Kat. Szemle. 654—655. l. — (B.) P. Napló 108. sz. — Ligeti Ernő. Erd. Helikon. 670—678. l.

A huszonhároméves Kossuth Lajos három ismeretlen levele. P. Napló. 28 sz.
Kosztolányi Dezső. Összegyűjtött versei. — Ism. Turcsányi Elek. Bp. Hirl. 131. sz. — Josef Turóczi-Trostler. P. Lloyd. 113. esti sz. — Csuka Zoltán. Kalangya. 438—440. l. — Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle. 589—590. l. — Debr. Szemle 230. l. — Juhász Géza. Válasz. 389—391. l. — Kárpáti Aurél. P. Napló. 108. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 31—32. sz.

Rédey Tivadár. Levél Kosztolányi Dezsőnek. Nyugat. I. 273. l.

Rónay Mária. Kosztolányi Dezső beszél önmagáról. Literatura. 161—164. l.

Rozványi Vilmos. Kosztolányi útja. Napk. 679—631. l.

Szentimrei Jenő. Új Romeo és Julia Kolozsváron. Nyugat. I. 347. l.

Halász Gábor. Az ötvenéves költő. Nyugat. I. 494—499. l. — *Hevesi*

András. Toll. 49—51. l. — *K. A. P.* Napló. 74. sz. — *Karinthy Frigyes.*

Nyugat. I. 265—272. l. — *Molnár Lajos.* M. Kultúra. I. 510—514. l. —

Rónay György. Új Kor. 11. sz. — *Turóczi-Trostler József.* P. Lloyd. 51.

esti sz. — *Vajthó László.* Prot. Szemle. 562—564. l. — P. Hirl. 71. sz. —

Ujs. 72. sz.

Kovács Ferenc. Délibáb. (Elbeszélések.)

Kovács Dezső. *Finta Gerő.* Kovács Dezső emlékezete. Pásztortűz. 508. l.

— *G. P.* Irodört. 178. l. — *Maicsay Albert.* Erd. Helikon. 471—475. l. —

Tavaszy Sándor. Pásztortűz. 255. l.

Tárkányi György. Baráti levél Kovács Dezsőhöz. Ifjú Erdély. 90—91. l.

Kovács Endre. Panoptikum. (Elbeszélések.) Pozsony. — Ism. Fábry Zoltán.

Korunk. 155. l. — (e. h.) M. Irás. 7—8. sz.

Kovács Ferenc S. Kondor Tamás karrierje. (Regény.) 266 l. — Ism.

Kováts József. Pásztortűz. 186. l.

Kovács György. A tűz kialszik. (Regény.) — Ism. I. Szemlér Ferenc.

Erd. Helikon. 293—294. l.

Kovács Gyula E. *Benkő András.* Hogyan halt meg E. Kovács Gyula?

P. Hirl. 173. sz.

Kozma Andor. Kozma Andor síremléke. Irodört. 241. l.

Kozocsa Sándor. Kozocsa Sándor. Diárium. 78. l.

Kölcsey Ferenc. *Kerekesházy-Kerekes József.* Kölcsey egy régi emlék-

könyvben. P. Hirl. Vas. 18. sz.

Kincs Elek. Kölcsey a közéletben. Szombathely. 59 l. — Ism. Varga

Zoltán. Századok. 120. l.

Losonczi Nagy Ilona. A költő töviskoszorúja. (Elbeszélés.) — Ism.

Diárium. 89. l.

- Könnyű László.** Tavaszí úton. (Versek.) — Ism. Szatmári. Napk. 186—187. l.
- Körmendí Ferenc.** 1. A boldog emberöltő. (Regény.) 850 l. — Ism. Dénes Tibor. Napk. 331—333. l. — 2. Bűnösök. (Regény.) — Ism. Szántó Rudolf. P. Napló. 284. sz. — (—i—s.) Magyarország. 284. sz. — 3. Tóparti muzsika. (Elbeszélések.) 166 l. — Ism. I. A. Az Est. 59. sz. — P. Lloyd. 62. esti sz. — Dénes Tibor. Diárium. 141. l. — (—a—) Magyarország. 58. sz.
- Csömöri József.** A három testőr. Zsolt Béla, Márai Sándor, Körmendí Ferenc. Szocializmus. 184—187. l.
- Slatinay Ernő.** A «snob» és a «jampec». Napk. 385—387. l.
- Körmendí Zoltán.** Tükörcserepek. (Novellák.) 128 l. — Ism. Kardos László. Nyugat. I. 70. l. — (B.) P. Napló. 6. sz.
- Kőrös Endre.** Öreg legények. (Versek.) Pápa 127 l. — Ism. (gr.) Györi Szemle. 84. l.
- Köves Tibor.** A barbár. (Regény.) 282 l. — Ism. (—t.) Bp. Hirl. 98. sz. — P. Lloyd. 73. esti sz. — Sándor István. Diárium. 173. l. — Dénes Tibor. Napk. 475—476. l. — Thurzó Gábor. Élet. 686. l. — (k. i.) M. Hirl. 80. sz. — M. S. Ujs. 86. sz. — Ja. P. Napló. 74. sz.
- (r. m.) Négyszemközt Köves Tiborral. Literatura. 72—73. l.
- Köveskuthy Jenő.** G. P. Köveskuthy Jenő. Irodört. 245—246. l.
- Kriza János.** Gál Kelemen. Kriza szellemi iránya. Pásztorház. 316—317. l.
- Kuncz Aladár.** Jékely Zoltán. Az erdélyi magyar irodalom kezdetei a háboru után és Kuncz Aladár. 35 l.
- Kuthy Lajos.** (k. i.) Az irodalom országutján. Literatura. 252. l.
- Küküllői János.** Fekete Nagy Antal. Küküllői János. (1320—1394.) 34 l.
- Küry Klára.** G. P. Küry Klára. Irodört. 178. l.
- Laborfalvy Róza.** Szász Károly. Én még láttam Jókainét. Tükör. 4. sz.
- Ladányi Margit, vitéz Hajduné.** Pergő gyöngyszemek. (Versek.) — Ism. P. Hirl. 153. és 182. sz.
- Lakatos László.** 1. A királyné. (Játék 3 felvonásban.) Vigszínház, 1935. dec. 20. — 2. A gazdag ember. (Vigjáték 3 felvonásban.) Magyar Színház 1935. dec. 14.
- Lampérth Géza.** G. P. Lampérth Géza. Irodört. 44—45. l. — Koszoru. 125—126. l. — Koszoru. II. 62. l.
- Láng Dorottya.** Szívek hídján. (Versek.) Sátoraljaújhely. — Ism. ja. P. Napló. 69. sz.
- Laskai János.** Csipkay Sándor. Magyar-holland irodalmi kapcsolatok. 21 l. — Ism. Clauser Mihály. Irodört. 83. l.
- László Aladár.** Egy nő aki nek multja van. (Böhözat 3 felvonásban.) Belvárosi Színház, 1934. november 17. — Ism. Bisztray Gyula. M. Szemle 23. k. 260. l. — Mórícz Virág. M. Út. 2. sz.
- Látos Sándor.** Nádtetők alatt. (Regény.) 110 l. — Ism. (v. P. J.) Függetlenség. 34. sz.
- Lauka Gusztáv.** Lauka Gusztáv. Magyarág. 91. sz.
- Lázár József.** Lángok a tarlón. (Versek.) Csongrád. 112 l. — Ism. Szatmári. Napk. 186. l.
- Lehel István.** G. P. Lehel István. Irodört. 102. l.
- Leikes Nándor József.** Nagy idők nyomán. (Regény.) — Ism. (—ö.) Képes Krón. 15—16. sz.
- Lendvai István.** 1. Koszoru. (Versek.) I. köt. 158 l. — Ism. Bánhegyi Jób. Pannonh. Szemle. 244—245. l. — 2. Róma tornyai alatt. (Mozaikok.) 202 l. — Ism. Révay József. Bp. Szemle. 238. k. 252—253. l. — Baráth Béla. Vasárnap. 14—15. l.
- Lengyel Angéla, Ferdinándyné.** Nagypéntek. (Krisztus dráma.) 104 l. — Ism. Karsai Géza. Pannonh. Szemle. 160. l. — L. Ujváry Lajos. Napk. 191—193. l. — Kardos László. Nyugat. I. 159—160. l.
- Lengyel Ernő.** Császárparádé (Színmű.) Nemzeti Színház 1935. máj. 17. — Ism. Vajthó László. Prot. Szemle. 329—330. l. — Rédey Tivadar. Napk. 421—422. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 514—515. l. — B. L. Élet.

439—440. l. — EME. M. Irás. 6. sz. — Ebeczki György. Uj Idők. I. 811—812. l. — Balassa József. M. Kultura. I. 514—515. l. — Szira Béla. Kat. Szemle 379—380. l.

Lenkei Henrik. Utolsó roham. (Versek és drámák.) 128., 174 l. — *Ism.* Mult és Jövő. 152. l.

Lépes Bálint. *Jenei Ferenc.* Adalék Lépes Bálint könyvtárához. Györi Szemle. 138—139. l.

Lévay József. Visszatekintés. Sajtó alá rendezte Balázs Győző. Miskolc. 43 l. — *Ism.* B. Gy. Irodört. 225. l. — Császár Elemér. IK. 318. l. — *y.* Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 68. k. 344. l. — P. Hirl. 97. sz.

Balázs Győző. A Sajóvölgy pacsirtája. (Tanulmány.) — *Ism.* Diárium. 226. l.

Lévay József. Diárium. 150. l.

Ligeti Sándor. A bűvös erszény. (Regény.) Kolozsvár. 229 l. — *Ism.* K. S. P. Lloyd. esti sz. — Független Szemle. 25—26. l. — Uj Magyarország. 152. sz.

Lisznai Kálmán. *Csathai Endre.* Lisznai Kálmán levele Sárossy Gyulához. IK. 85. l.

Kozocsa Sándor. Lisznai Kálmán emléksorai. IK. 73—74. l.

Loránth László. A gépmadár dala. (Versek.) — *Ism.* (—cent.) Bp. Hirl. 149. sz. — Tersánszky J. Jenő. Nyugat. I. 425. l.

Lovassy László. *Hegyaljai Kiss Géza.* Lovassy Lászlóról. P. Hirl. 58. sz.

Lovászy Márton, ifj. Megmentelek! (Regény.) — *Ism.* (K.) Esti Kurir. 181. sz.

Lőrinczy György. Magyar csodák. (Élmények.) 198 l. — *Ism.* Haraszthy Gyula. Diárium. 173—174. l. — Debr. Hirl. 29. sz. — Uj Idők. I. 920. l.

Luzsicza Tihamér. A mosolygó szent. (Regény.) 263 l. — *Ism.* Literatura. 46—47. l.

Madách Imre. 1. Tragedia Omului. (Poem dramatic.) Trad in versuri de Octavian Goga. București. 250 l. — *Ism.* Gáldi László. EPhK. 219—220. l. — (E. J.) M. Ut. 10. sz. — Bánffy Miklós. Erd. Helikon. 64. l. — Kristóf György. Irodört. 69—71. l. — I. Szemlér Ferenc. Erd. Helikon. 176—181. l. — 2. Tragedy. Ford.: Charles Henry Melzer és Paul Vajda. — *Ism.* Nemz. Ujs. 141. sz.

Balogh Károly. Madách, az ember és a költő. 368 l. — *Ism.* M. V. Irodört. 160. l. — Hegedüs Zoltán. IK. 204—206. l. — Cs. Napk. 188. l. — K. B. Erd. Múz. 303. l. — Bodor Aladár. Magyarország. 50. sz. — Schöpflin Aladár. Nyugat. 418—419. l. — Tolnai Gábor. M. Ut. 4. sz. — Uj Idők. I. 808. l. — Alszegehy Zsolt. Kat Szemle. 371—372. l.

U. az. Egy pillantás a sztregovai oroszánbarlangba. — *Ism.* P. Lloyd. 57. esti sz. — (F. D.) M. Ut 8. sz.

S. Bárdos Féltonyosi Magda. Egy elfelejtett Madách-unoka. Uj Magyarország. 40. sz.

Bory István. Pesszimista volt Madách? Literatura. 55—56. l.

Dráxler Aladár. Bibliai hagyományok Az ember tragédiájában. Györi Szemle. 181—188. l.

Gáldi László. Jegyzetek Goga Madách-fordításához. Vasárnap 17—18. l.

U. az. Madách és Eminescu. Vasárnap. 327—329. l.

Gianola Alberto, lovag. A magyar lelkület elemei «Az ember tragédiájában». Debr. Szemle. 189—190. l.

Goga Oktávián. Előszó (az oláh) Ember tragédiájához. M. Minerva. 1—2. l.

Gosztonyi Lajos. Madách Imre könyvei között. Literatura. 193—194. és Híradó. (Pozsony.) júl. 14. sz.

G. S. Az ember tragédiája munkáselemlőadáson. Magyarország. 257. sz.

Házy Albert. Az individualizmus halálánca. (Az Ember tragédiája londoni színeinek értelmezése.) Szinpad. 18—24. l.

U. az. Miért korszerű az Ember tragédiája? Szeged. 15 l. — *Ism.* Literatura. 365. l.

K. Madách Imre «küszöbön álló világsikeréről.» Vasárnap. 258. l.

- Kardeván Károly.* Az ember tragédiájának magyarázata. (Magyar Irók. 1. sz.) 96 l. — *Ism.* Földessy Gyula. Irodört. 29—30. l. — Szabó Dávid. IK. 207—208. l. — *Kozocsa Sándor.* Diárium. 77—78. l. — *Josef Turóczi-Trostler.* P. Lloyd. 62. esti sz. — *Hamvas József.* Napk. 326—327. l. — *P. Hirl.* 18. sz. — *Szepesi Híradó.* 48. sz. — *M. Szemle.* 24. k. 1. sz. VI. l. — *Koczogh Ákos.* M. Út. 7. sz. — *Molnár Lajos.* M. Kultúra. I. 472. l. — *S. L. Pannonh.* Szemle. 354. l. — *Kállay Miklós.* Képes Krón. 3. sz.
- Kardos Albert.* A «Madách»-cég Ember tragédiája. Irodört. 239—241. l.
U. az. és Tolnai Vilmos vitája: Hogy végződik az «Ember tragédiája?»
 Debr. Szemle. 28—29., 130—133. l.
- Kállay Miklós.* Tragédia a Dóm-téren. Nemz. Ujs. 177. sz. — sz. p. Népszava. 176. sz. — *Thury Lajos.* Uj Magyarország. 176. sz.
- Kározy Pál.* Az ember tragédiája első fordítója. Evangélikus Családi Lap. 1. sz.
- Komlós Aladár.* Madách Imre levelezéséből. (M. Irod. Ritkaságok 27. sz.) 143 l. — *Ism.* Boronkay Antal. Napk. 194—195. l. — *Kunszery Gyula.* Élet. 100. l. — *K. D. EPhK.* 317—318. l.
- Kozocsa Sándor.* Madách Imre könyvtára. Könyvtári Szemle. 99—100. l.
- Környei Elek.* «Az ember tragédiája» filmen. Híradó. 237. sz.
- Mascagni.* Az ember tragédiájáról. Bp. Hirl. 185. sz.
- Mohácsi Jenő.* Az ember tragédiája és a zsidók. Mult és Jövő. 282—283. l.
- U. az.* Fráter Erzs. Nagyváradon. P. Napló. 69. sz.
- U. az.* Lidércke. (Fráter Erzsébet életének és halálának regénye.) 188 l. — *Ism.* R. M. Irodört. 157. l. — *Josef Turóczi-Trostler.* P. Lloyd. 113. esti sz. — *Tolnai Gábor.* Napk. 393—394. l. — *Nagy Vilmos.* Szabolcsi Szemle. 230—231. l. — (k-s a-r.) Prágai M. Hirl. 241. sz. — k. 1. Bp. Szemle. 239. k. 123—126. l. — *Illés Endre.* Nyugat I. 504—507. l. — *Peterdi Andor.* Mult és Jövő. 220. l. — *K. N. Ujs.* 114. sz. — *Alszeghy Zolt.* Kat. Szemle. 709—710. l. — *Réményik Sándor.* Pászortűz. 495—496. l. — *K. A. P. Napló* 114. sz. — *Kulinyi Ernő.* Bp. Hirl. 108. sz. — s. Nemz. Ujs. 141. sz.
- U. az.* Madách. (Hangdráma a Rádióban.) — *Ism.* (h. k.) Függetlenség. 7. sz.
- U. az.* Nógrádban, ahol Fráter Erzs. járt. Bp. Hirl. 91. sz.
- Nagy Emil.* Séta Madách és Petőfi körül. P. Hirl. 91. sz.
- Németh Antal.* Az ember tragédiája a színpadon. V. 160. l. — *Ism.* Tolnai Gábor. Színpad. 104. l.
- (-ő.) Madách und die Tragödie des Menschen. Bp. Hirl. 4. sz.
- Pollák Miksa.* Madách Imre és a Biblia. Az Izr. M. Irod. Társ. évkönyve. 73—108. l.
- Riedl Frigyes.* Madách. (M. Irod. Ritkaságok. 26.) 128 l. — *Ism.* Boronkay Antal. Napk. 194—195. l.
- Voinovich Géza.* *Mohácsi Jenő.* Madách und die Tragödie des Menschen. 164 l. — *Ism.* Máté Károly. Diárium. 52. l. — n. P. Lloyd. 14. reggeli sz. — *Tolnai Gábor.* Napk. 251. l. — *P. Hirl.* 51. sz. — (k. i.) M. Hirl. 17. sz. — (Rma.) P. Napló. 40. sz. — *Kállay Miklós.* Képes Krón. 3. sz.
- z. Madách Imre a világsiker küszöbén. P. Napló. 157. sz.
- Herczeg Ferenc.* Uj Idők. I. 597—599. l. — *Kosztolányi Dezső.* P. Hirl. Vas. 31. sz.
- ✓ A Madách szoborakció első éve. Bp. Hirl. 23. sz.
- ✓ A nógrádi Madách-szobor körül. Nemz. Ujs. 176. sz.
- Az ember tragédiája M. Hirl. 237. sz.
- Madách új sírboltban. Koszorú. 126. l.
- Madai Gyula.* A Bizáky-ház. (Színmű 3 felvonásban.) — *Ism.* Szegedi István. Prot. Szemle. 326. l.
- Madarász József.* Sárguló levelek. (Versek.) — *Ism.* Függetlenség. 234. sz.
- Magyar Elemér.* Láthatatlan kaszárnya. (Regény.) 300 l. — *Ism.* Mikes Ferenc. Függetlenség. 23. sz. — *Kardos László.* Nyugat. II. 134. l. — (k. i.) M. Hirl. 17., 58. sz. — *Szombathelyi Ervin.* Századunk. 206. l. — *Ja. P. Napló.* 120. sz.

Magyar Imre. Aranytoll. (Regény.) — Ism. Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle. 593—594. l. — Dénes Tibor. Napk. 334. l. — (—rdy.) P. Hirl. 47. sz. — b. m. Esti Kurir. 9. sz. — (k. i.) M. Hirl. 17. sz.

Magyar László. Lázad a föld. (Regény.) Szeged. 252 l. — Ism. László István. Napk. 190—191. l.

Majthényi Flóra. *Török Sophie.* Az irodalom tündérékéje. P. Napló. 86. sz.

Makkai Sándor. 1. Harc a szobor ellen. Kolozsvár. 119 l. — Ism. Erd. Muz. 86—87. l. — 2. Táltoskirály. (Regény.) 1934. 471 l. — Ism. r. r. Bp. Szemle. 236. k. 369—375. l. — Pannonh. Szemle. 81. l. — Karácsony Sándor. Prot. Szemle. 229—236. l. — Kállay Miklós. Napk. 119—121. l. — Deér József. M. Szemle. 23. k. 48—49. l. — 3. Sárga vihar. (Regény.) I—II. köt. 327, 375 l. — Ism. Féja Géza. M. Irás. 1. sz. — L. Ujváry Lajos. Diárium. 16. l. — Karácsony Sándor. Prot. Szemle. 229—236. l. — Kállay Miklós. Napk. 119—121. l. — Tamás Lajos. M. Minerva. 64. l. — Kós Károly. Erd. Helikon. 195—200. l. — Járosi Andor. Pásztortűz. 143. l. — —ib. Kikelet. 8. sz. — Thurzó Gábor. Élet. 100. l. — P. B. M. Ut. 4. sz. — Possonyi László. M. Kultúra. I. 129—131. l. — (vrn.) Népszava. 5. sz. — (Claire Gálochey.) Nouv. Revue de Hongrie. 28. k. 207—210. l. — Possonyi László. Ujkor. 19—20. l.

(k. i.) Makkai Sándor. M. Hirl. 108. sz.

Vita Zsiamond. A nemzetnevelés eszménye és feladatai Makkai műveiben. Erd. Hétközi. 201—204. l.

Maksay Albert. Idegen partok. (Üti képek.) Kolozsvár. — Ism. F. B. Uj Kor. 11. sz. — Kiss Jenő. Pásztortűz. 249—250. l. — Reischel Arthur. Erd. Helikon. 533—535. l.

Málnai Viktor. Kettőn voltak. (Novellák.) — Ism. P. Hirl. 132. sz.

Márai Sándor. 1. Bolhapiac. (Írások.) 271 l. — Ism. Marek Antal. M. Irás. 1. sz. — Dénes Tibor. Napk. 189—190. l. — Thurzó Gábor. Erd. Helikon. 209—210. l. — Fejtő Ferenc. Szocializmus. 92—93. l. — 2. Egy polgár vallomásai. II. 319 l. — Ism. (D—r.) Bp. Hirl. 126. sz. — Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd. 119. esti sz. — (b.) P. Hirl. 132. sz. — Papp Tamás. Függetlenség. 120 sz. — Ujváry László. Korunk. 615—618. l. — Cs. Szabó László. Nyugat. II. 47—49. l. — Oláh György Uj. Magyarság. 146. sz. — Kemény István. M. Hirl. 125. sz. — Barabás Gyula. Népszava. 151. sz. — Kovács László. Válasz. 551—552. l. — Szöllösi Zsigmond. Ujs. 125. sz. — Pécsi Ferenc. Pásztortűz. 466. l. — (B. Gy.) P. Napló. 146. sz. — Rónay Mária. Literatura. 177—182. l. — 3. Naptárcsere. (Elbeszélés.) — Ism. 8 Órai Ujs. 289. sz. — 4. Válás Budán. (Regény.) 229 l. — Ism. Janovics András. P. Napló. 249. sz. — Illés Endre. Bp. Hirl. 292. sz. — Papp Tamás. Függetlenség. 280. sz.

Gyergyai, Alexandre. Márai. Nouv. Revue de Hongrie. II. 201—204. l. — **Csömöri József.** Szocializmus. 184—187. l. — **Komlós Aladár.** Nyugat. I. 32—37. l. — —s—s. Szocializmus. 334—335. l. — M. Kultúra. I. 46—47. l.

Marconnay Tibor. Az ember ellen. (Versek.) Kecskemét. 72 l. — Ism. Marék Antal. M. Irás. 2. sz. — Féja Géza. U. ott. 3. sz. — Benedek Marcell. Prot. Szemle. 102—104. l. — Sztalmári. Napk. 183. l. — Thurzó Gábor. Független Szemle. 25. l. — Bálint György. Nyugat. I. 154—155. l. — Kiss Jenő. Erd. Helikon. 291. l. — Kelet Népe. 3. sz. — Halász Gábor. Nyugat I. 322—323. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 1. sz.

Marek Antal. Zsákutca. (Regény.) Pozsony. 205 l. — Ism. Kardos László. Nyugat. I. 159. l.

Márkus Emília. *Kolba Gyula.* P. Márkus Emiliánál. K. Krón. 2. sz.

Marschalkó Teofil. Pajtás, egyremegy. (Versek.) — Ism. Nemz. Ujs. 52. sz. — N. M. M. Kultúra. I. 520. l. — ja. P. Napló. 286. sz. — Kállay Miklós. K. Krón. 15—16. sz.

Matolcsy Andor. Valaki jön... (Regény.) 214 l. — Ism. Bp. Hirl. 141. sz. — K. M. Nemz. Ujs. 152. sz. — Haraszthy Gyula. Bp. Szemle. 238. k. 250—252. l. — (Kolozs.) Esti Kurir. 137. sz. — (k. i.) M. Hirl. 140. sz. — Hámos György. Uj Idők. II. 277. l. — S. m. Uj Nemz. 129. sz. — Ujs. 136. sz. — ja. P. Napló. 146. sz.

- Mátrai Ferenc Béla.** 1. Balaton. (Versek.) — Ism. Bp. Hirl. 34. sz. — P. Hirl. 30. sz. — M. Hirl. 48. sz. — 2. Csikországi. (Versek.) — Ism. Bp. Hirl. 114. sz. — P. Hirl. 159. sz. — 3. Nemzeti Egység. (Versek.) — Ism. Függetlenség 86. sz.
- Mátyásy József.** *Fazekas Ernő.* Mátyásy József, az elfeledett költő. Uj Szivárvány. 1934. 1. sz.
- Mécs László.** *Gáldi László.* Mécs László Párisban. Vasárnap. 132—133. l. *Gécsi Lajos.* Mécs László. Nemz. Ujs. 69. sz. — *Mihály László.* K. Krón. 37—38. sz.
- Mécs László nagyszerű erdélyi előadókörútja. Nemz. Ujs. 67. sz.
- Medveczky Bella.** Eszter. (Regény.) 180 l. — Ism. (m. i.) Bp. Hirl. 69. sz. — s. Nemz. Ujs. 52. sz. — P. Hirl. 137. sz. — S. Pásztortűz. 248—249. l. — Kállay Miklós. K. Krón. 7—8. sz.
- Megyeri Sári.** Adjak azoknak. (Versek.) — Ism. (—i—ö) Bp. Hirl. 151. sz. — l— Napk. 482. l. — P. Hirl. 151. sz. — (l.) Esti Kurir 159. sz. — Török Sophie. Nyugat. II. 295. l. — sz. zs. Ujs. 125. sz.
- l— Nadrágtartó költészet. Napk. 482. l.
- Méliusz Juhász Péter.** *Galgóczy János.* Méliusz Juhász Péter. Csurgói reálgimn. Ért. — Ism. N. S. Irodört. 228—229. l.
- Varjas Béla.* Méliusz városa. Magyarságtudomány. 149—155. l.
- Meltzl Hugó.** *Charles Ijac.* Revue de Litt. comparée. 1934. 733—745. l. — Ism. Eckhardt Sándor. EPhK. 110. l.
- Mikes Kelemen.** *Kosztolányi Dezső.* Mikes Kelemen. P. Hirl. Vas. 13. sz. *Lám, Fridrich.* Klemens Mikes. Oedenburger Zeitung. 68. sz. *Tamási Aron.* Levél Mikes Kelemenről. Erd. Helikon. 387—398. l. *Zolnai Béla.* Clément Mikes et ses Lettres de Turquie. Nouv. Revue de Hongrie. 28. k. 360—369. l.
- Miklós Andor.** *Herczeg Ferenc* nyilatkozata. Est. 86. sz.
- Miklós Jenő.** A Bolyaiak. (Dráma 3 felvonásban.) Nemzeti Színház, 1935. okt. 4. — Ism. Rédey Tivadar. Napk. 762—763. l. — K. S. Öserő. 1. sz. — Schöpflin Aladár. Nyugat II. 387—388. l. — Eme. M. Irás. 9. sz. — Szira Béla. Kat. Szemle. 714. l. — Vajthó László. Prot. Szemle. 546. l.
- Dékány András.* A Bolyaiak halott szerzője. Uj Magyarság. 224. sz.
- Miklós Jutka.** *Soltész Juci.* Miklós Jutka. Literatura. 21—23. l.
- Mikszáth Kálmán.** 1. De Wonderparaplu. Ford. H. A. C. Beets-Damsté. Amsterdam. — Ism. (—ö.) Képes Krón. 2. sz. — 2. Mindenki lépik egyet. Színpadra alkalmazta Balázs Sándor. (Vígjáték 3 felvonásban.) Magyar Színház, 1935. okt. 5. — Ism. Rédey Tivadar. Napk. 765—766. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. II. 388—389. l. — Eme. M. Irás. 9. sz. — Szira Béla. Kat. Szemle. 713—714. l. — Vajthó László. Prot. Szemle. 547—548. l.
- György Lajos.* Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz. IF. 47. sz. 43 l. — Ism. Erd. Muz. 85. l.
- Kozma Andor.* A mesemondó. (Vers.) Ujs. 120. sz.
- V. K.* Mikszáth Kálmánról — a fia. Ujs. 120. sz.
- Zsolt Béla.* Mikszáth és a reformirodalom. Ujs. 120. sz.
- Bibó Lajos.* Mikszáth Kálmán. Bp. Hirl. 121. sz. — *Biró Lajos.* Ujs. 120. sz. — *Hevesi András.* Toll. 128—129. l. — *Katona Jenő.* Magyarság. 121. sz. — *Kemény István.* M. Hirl. 120. sz. — Napk. 726—729. l. — Ujs. 120. sz. — Korunk Szava. 163—164. l. — Magyarország. 121. sz. — Népszava. 121. sz. — 8 órai Ujs. 122. sz.
- Mikszáth Kálmán hollandus nyelven. Koszoru. II. köt. 63. l.
- Mohácsy József.** 1,004.772. (Regény.) — Ism. Diárium. 120. l. — Literatura. VI. l.
- Mohl Adolf.** A karácsonyi misztérium. Győr. 115 l. — Ism. Gálos Rezső. Győri Szemle. 215. l.
- Mokcsay Zoltán.** Rabom van nekem, fiam. (Elbeszélések.) — Ism. Bp. Hirl. 192. sz.
- Molnár Ákos.** A császár dajkája. (Regény.) 592 l. — Ism. Innocent Ernő. Bp. Hirl. 125. sz. — Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd 145. esti sz.

— —s. Nemz. Ujs. 141. sz. — Nagy Vilmos. Szabolcsi Szemle. 232—233. l.
 — Kozocsa Sándor. Napkelet. 609—611. l. — Rába Leó. Ujkor. 8—9. sz.
 — S. A. Tükör. 7. sz. — a. b. Esti Kurir. 214. sz. — B. A. Magyarság.
 170. sz. — Lesznai Anna. Nyugat. II. 125—127. l. — M. Hirl. 125. sz.
 — (—m—) U. o. — Radnóti Miklós. Szocializmus. 336. l. — Molnár
 Ákos válasza. U. o. 361. l. — Szélpál Árpád. Népszava. 131. sz. — Molnár
 Lajos. M. Kultura. I. 560—563. l. — Szenes Piroska. Századunk. 308. l. —
 Illyés Gyula. Válasz. 481—483. l. — ja. P. Napló. 146. sz. — s. f. Ujs.
 170. sz.

Molnár Ferenc. 1. A cukrászné. — Menyegző. (Jelenetek.) Bemutatta
 az Andrassy-úti Színház. — Ism. Rédey Tivadar. Napk. 423. l. — EME. M.
 Irás. 5. sz. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 428—429. l. — 2. Nagy szerelem.
 (Vígjáték 3 felv.) Vígszínház, 1935. okt. 11. — Ism. Rédey Tivadar. Napk.
 764—765. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. II. 390—391. l. — Bisztray Gyula.
 M. Szemle. 23. k. 258. l. — Eme. M. Irás. 9. sz. — Szira Béla. Kat. Szemle.
 714—715. l. — Vajthó László. Prot. Szemle. 548. l.

Hevesi András. Molnár Ferenc és barátai. Toll. 6—9. l.

(*N. u.*) Molnár Ferencnek semmiféle adótartozása nincs. M. Hirl. 1934.
 okt. 21. sz.

Relle Pál. Ami Molnár Ferencnek sem sikerült. Toll. 3—5. l.

(*H—ó.*) Molnár Ferenc. Est. 90. sz. — *László István.* Független Szemle.
 82—83. l. — *R. Nagy András.* Erd. Helikon. 689—670. l.

Molnár István. Hiszek. (Versek.) — Ism. Függetlenség. 234. sz.

Molnár István, Szekszárdi. Lélektükör. (Versek.) Szekszárd. 64 l. — Ism.
 Szabó Zoltán. Napk. 328—331. l. — (d—i.) Uj Magyarság. 5. sz. — Dezsényi
 Béla. Élet. 372. l. — (k. i.) M. Hirl. 17. sz.

Molnár József. Magyar Sors. (Regény.) — Ism. Nemzeti Ujs. 141. sz.

Molnár József Árpád. Uj hárfán felzengő dalok. (Versek.) — Ism. Szatmári.
 Napk. 18. l. — (k. i.) M. Hirl. 17. sz. — (Rma.) P. Napló. 152. sz. — Gáspár
 Jenő. K. Krón. 23—24. sz.

Molnár Sándor. Igaz balladák. (Versek.) Petroszény. 69 l. — Ism. Forgács
 Antal. Független Szemle. 49—50. l. — Gáspár Jenő. K. Krón. 23—24. sz. —
 Kiss Jenő. Erd. Helikon. 784. l.

Monoszlói András, Jenei Ferenc. Monoszlói András könyvei a győri
 székesegyház régi könyvtárában. Győri Szemle. 199—201. l.

Móra Ferenc. 1. Enek a buzamezöröl. (Szinjáték 3 fvb.) Színre alkal-
 mazta: Góth Sándor és Relle Pál. Nemzeti Színház, 1935. febr. 8. — Ism.
 Prot. Szemle. 161. l. — Rédey Tivadar. Napk. 204. l. — Dénes Béla. Független
 Szemle 51. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 251—252. l. — (B. L.) Élet.
 143. l. — Bisztray Gyula. M. Szemle. 23. k. 257—258. l. — Balassa Imre.
 M. Kultura. I. 179—180. l. — Hámos György. Uj Idők. I. 293—294. l. —
 Szira Béla. Kat. Szemle. 186—187. l. — 2. Daru-utcától a Móra Ferenc-utcaig.
 (Emlékezések.) 270, 289 l. — Ism. Pannonh. Szemle. 80—81. l. — Sándor István.
 Diárium. 17. l. — 3. Utazás a földalatti Magyarországon. 290 l. — Ism.
 Féja Géza. M. Irás. 2. sz. — Hamvas József. Prot. Szemle. 42. l. — Nemz.
 Ujs. 28. sz. — M. Szemle. 23. k. 2. sz. VII—IX. l. — Kállay Miklós. Képes
 Krón. 2. sz. — 4. Parasztjaim. (Rajzok.) 287 l. — Ism. Haraszthy Gyula.
 Bp. Szemle. 238. k. 126—128. l. — (k. e.) Bp. Hirl. 63. sz. — (—n.) P. Lloyd.
 59. reggeli sz. — Nemz. Ujs. 96. sz. — Függetlenség 58. sz. — Janovics
 András. Erd. Helikon. 369—370. l. — F. B. Ujkor. 23. l. — Magyarság. 170.
 sz. — Kardos László. Nyugat. II. 134. l. — D. J. Uj Magyarság. 69. sz. —
 Szirácz Ferenc. Kat. Szemle. 712. l. — Ja. P. Napló. 69. sz.

Balla Jenő. Móra árnyékában. M. Hirl. 34. sz.

U. az. Történetek Móra körül. P. Hirl. 139. sz.

Goiteń György. Móra Ferenc, az író. Kaposvár. (1934.) 63 l. — Ism.
 Solt Andor. IK. 97. l.

U. az. Móra Ferenc és a zsidóság. M. Zsidó Szemle. 54—56. l.

Kelen István. Móra Ferenc Prágában. M. Hirl. 204. sz.

(*k. i.*) Móra Ferenc parasztjai. M. Hirl. 52. sz.

- (—m—) Keviczky Hugó Móra-emléktáblája. M. Hirl. 140. sz.
Magyar László. Szeged — Móra nélkül. M. Hirl. 34. sz.
Maróthy Jenő. Félégyháza az irodalomért. P. Hirl. 40. sz.
Móra István. Feri öcsém ifjúsága. M. Hirl. 58. sz.
Preszly Lóránd. Móra Ferenc, a költő. Szeged. — *Ism. B. A. Magyar-
ság*. 167. sz.
(r. m.) Móra íróasztala mellett. M. Hirl. 34. sz.
Sik Sándor. Móra Ferenc a költő. *Kat. Szemle*. 27—34. l. és M. Hirl.
5. sz.
Supka Géza. Móra Ferenc «Aranykoporsó»-jának rejtélye. M. Hirl.
34. sz.
U. az. Móra Ferenc, a regényíró. *Literatura*. 33—36. l.
Sz. Szigethy Vilmos. Móra Ferenc legboldogabb évei. M. Hirl. 34. sz.
Várkonyi Titusz. Móra Ferenc-emléknap Kiskunfélegyházán. M. Hirl.
137. sz.
Babay József. Móra Ferenc. *Koszoru*. 246—249. l. — *Diósszilágyi
Sámuel*. M. Hirl. 141. sz. — *Feleky Géza*. M. Hirl. 32. sz. — *Kotormány
János*. M. Hirl. 34. sz. — *Nagymihály Sándor*. M. Hirl. 210. sz.
Móricz Zsigmond. 1. Boldog ember. (Regény.) — *Ism. Bibó Lajos*. Bp.
Hirl. 141. sz. — Kodolányi János. *Est*. 123. sz. — P. Lloyd. 135. esti sz. —
—s. *Nemz. Ujs.* 141. sz. — Czákó Tibor. *Kalangya*. 437. l. — P. Hirl. 159.
sz. — *Esti Kurir*. 116. sz. — Nagy Endre. *Nyugat* II. 8—10. l. — Tersánszky
J. Jenő. U. ott. 10—11. l. — Féja Géza. M. Irás. 9. sz. — Kemény István.
M. Hirl. 125. sz. — Veres Péter. *Szocializmus*. 379—381. l. — Féja Géza.
Válasz. 480—481. l. — Rónay György. *Vasárnap*. 417—418. l. — Kállay
Miklós. *Képes Krón.* 27—28. sz. — Molter Károly. *Erd. Helikon*. 541—
544. l. — 2. Erdély. (Regénytrilógia.) — *Ism. Illés Endre*. Bp. Hirl.
52. sz. — y—s. *Nemz. Ujs.* 17. sz. — Schöpflin Aladár. *Nyugat* I. 89—94. l.
— Kovács László. *Erd. Helikon*. 411—414. l. — K—s A—r. *Toll*. 85—86. l.
— Dezső v. Keresztury. *Ung. Jahrb.* 66—74. l. és *Nouv. Revue de
Hongrie*. II. 62—70. l. — *Spectator*. *Pásztortűz*. 279—280. l. — Schöpflin
Aladár. *Tükör*. 3. sz. — Dóczy Jenő. *Uj Magyarság*. 40. sz. — Thurzó
Gábor. *Élet*. 224. l. — Keresztury Dezső. M. *Szemle*. 24. k. 145—156. l.
— Murányi-Kovács Endre. *Munka*. 42. sz. — Molnár Lajos. M. *Kultúra*.
I. 320—323. l. — Pörje Sándor. *Válasz*. 383—385. l. — Alszeghy Zsolt. *Kat.
Szemle*. 113—114. l. — Ravasz László. P. *Napló*. 22. sz. — Kállay Miklós.
K. *Krón.* 7—8. sz. — Szántó György. *Pásztortűz*. 452—455. l. — 3. Komor
ló. (Elbeszélések.) 153 l. — *Ism. Hunyady Sándor*. *Magyarország*. 232. sz. —
Féja Géza. M. Irás. 9. sz. — Juhász Géza. *Válasz*. 739—741. l.
Molnár Imre. Móricz Zsigmond és a villanyreklám. *Társadalmunk*. 2. sz.
Erdős Jenő. Móricz Zsigmond. M. *Ut*. 3. sz. — *Kelemen János*. *Gondolat*.
240—244. l.
Móricz Zsigmond és a pulykakartel. *Uj Magyarság*. 216. sz.
Morvay Gyula. 1. Magamig ért a sors. (Versek.) — *Ism. Andreánszky
István*. *Szocializmus*. 190—191. l. — 2. Uj holnap felé. (Versek.) — *Ism.
Korvin Sándor*. *Korunk*. 324—325. l.
Moussong Piroska. Ucca. (Elbeszélések.) — *Ism. Radnóti Miklós*. *Füg-
getlen Szemle*. 49. l. — Szegedi István. *Nyugat*. I. 160. l. — Kiss Jenő.
Erd. Helikon. 213. l. — *Ujkor*. 24. l.
Nadányi Zoltán. Szegény ember naplója. (Elbeszélések.) 126 l. — *Ism.
(—kay.) Bp. Hirl.* 13. sz. — P. Hirl. 30. sz. — M. *Szemle*. 25. k. 1. sz.
XI. l. — (sz.) *Ujs.* 5. sz. — (Rma.) P. *Napló*. 40. sz. — (—ő.) K. *Krón.*
15—16. sz.
Nadas Sándor. 1. A redakció lánya. (Regény.) — *Ism. Kardos László*.
Nyugat I. 69. l. — 2. 36. 9. (Regény.) 282 l. — *Ism. Szitnyai Zoltán*. P.
Napló. 248. — Hunyady Sándor. *Az Est*. 249. sz.
Nagy Endre. A kabaré regénye. — *Ism. Kulinyi Ernő*. Bp. Hirl. 125.
sz. — Cs. Szabó László. *Toll*. 142—145. l. — b. gy. *Pásztortűz*. 341. l. —
Tersánszky J. Jenő. *Nyugat* I. 499—503. l. — Josef Turóczi-Trostler. P. Lloyd.

175. esti sz. — Pünkössti Andor. Ujs. 125. sz. — (L. G.) P. Napló. 158. sz. — Thurzó Gábor. Napk. 778—779. l.
- Nagy Ferenc.** Esthajnali csillag ragyog. (Versek.) Debrecen. — Ism. Szatmári. Napk. 186. l. — Rempört Elek. Prot. Szemle. 591. l.
- Nagy György.** Kúnhalom. (Elbeszélések.) Debrecen. — Ism. B. P. Uj Magyar-ág. 250. sz.
- Nagy Ignác.** *Zsoldos Benő.* Fővárosunk legelső krónikása. P. Hirl. 176. sz.
- Nagy Karola.** Itt voltam. (Írások.) 312 l. — Ism. Literatura. 3. l. — I. Szemlér Ferenc. Erd. Helikon. 141—142. l. — Reichard Piroska. Nyugat I. 334—336. l. — Magyar Szemle 23. k. 3. sz. XIII. l.
- Nagy László, S.** A megtalált Isten. (Versek.) 32 l. — Ism. (—ő.) K. Krón. 1. sz.
- Nagy Méda.** Asszonyoknak küldöm. (Versek.) 54 l. — Ism. Kardos László. Nyugat. I. 337—338. l.
- Marek Antal.** Kaffka Margit nyomdokain egy asszony-poetával. Literatura. 275—276. l.
- Nagy Péter.** A főtéri Nagy-ház. (Regény.) Kolozsvár. — Ism. Járosi Andor. Pásztorút. 22. l.
- Négyesy László.** Négyesy László síremléke. Koszoru. 127. l.
- Németh Andor.** Németh Andor. Diárium. 187. l.
- Németh Antal.** *Bisztray Gyula.* Igazgatóváltozás a Nemzeti Színházban. M. Szemle 25. k. 65—67. l.
- Kodolányi János.* Új arcok, új szemek. Újkor. 5. sz.
- (U. Gy.) Németh Antal rendezői bemutatkozása. Bp. Hirl. 132. sz.
- Németh László.** 1. Ember és szerep. (Önvallomás.) Kecskemét. 164 l. — Ism. S. I. Erd. Múz. 195. l. — Török Sophie. Nyugat I. 200—212. l. — K—s A—r. Toll. 86. l. — Tavasz Sándor. Pásztorút. 55—56. l. — Thurzó Gábor. Keresztmetszet. 2. sz. — 2. Gyász. (Regény.) 275 l.
- Aradi Zsolt.* «Ember és szerep.» Nemz. Ujs. 28. sz.
- Belohorszký Ferenc.* A reformokról. Szabolcsi Szemle. 209—210. l.
- Nagypál István.* Németh László önéletrajza. Gondolat. 238—240. l.
- Rónay György.* Németh Lászlóról. Fialat Magyarság. 78—79. l.
- (r. ő.) Halló, Rádió; Budapest! Koszoru. 107—108. l.
- Szabó Lőrinc.* Németh László és szerepe. Kalangya. 5. sz. és Válasz. 60—63. l.
- Török Sophie.* Önéletrajz, generációs probléma, vagy amit akartok... Nyugat. I. 200—212. l.
- Nyirő József.** 1. Az én népem. (Regény.) — Ism. (v. P. J.) Függetlenség. 294. sz. — Uj Magyarság. 296. sz. — 2. Kopjafák. — Ism. Komlós Aladár. Toll. 138. l.
- Széfeddin Sefket bey.* Meghitt beszélgetés Nyirő Józseffel. Uj Magyarság. 256. sz.
- Ódry Pál.** Ólomkatonák. (Versek és novellák.) — Ism. Radnóti Miklós. Nyugat. II. 134. l.
- Oláh Miklós.** *Kerecsényi Dezső.* Oláh Miklós. Apolló. 289—300. l.
- Oravecz Ödön.** Sz. P. Oravecz Ödön. Aszódi reálgimn. Ért. 1934/35. 3—8. l.
- Orosz Iván.** Pán hétágú sípján. (Versek.) Szarvas. 62 i. — Ism. (—ő.) Képes Krón. 29—30. sz. — P. Hirl. 161. sz.
- Osvát Ernő.** *Füst Milán.* Emlékbeszéd Osvát Ernőről. Nyugat I. 306—314. l.
- Osváth Eszter.** Isten eltévedt gyermekei. (Regény.) — Ism. P. Hirl. 143. sz. — (rma.) P. Napló 141. sz. — Uj Magyarság 286. sz.
- Oszvald Dániel.** Isten dicséretére. (Versek.) Eperjes. — Ism. (szv.) M. Írás. 3. sz. 96. l.
- Ósz Iván.** Ósz Iván. Diárium. 24. l.